

NR 2005:2

Arbetsvillkor och arbetsbelastning i journalistiskt arbete

– en studie av tidningsredaktioner

Arja Tyrkkö och Lena Karlqvist

ARBETE OCH HÄLSA | VETENSKAPLIG SKRIFTSERIE

ISBN 91-7045-738-7 ISSN 0346-7821

Arbete och Hälsa

Arbete och Hälsa är en av Arbetslivsinstitutets vetenskapliga skriftserier. Serien innehåller arbeten av såväl institutets egna medarbetare som andra forskare inom och utom landet. I Arbete och Hälsa publiceras vetenskapliga originalarbeten, doktorsavhandlingar, kriteriedokument och litteraturöversikter.

Arbete och Hälsa har en bred målgrupp och ser gärna artiklar inom skilda områden. Språket är i första hand engelska, men även svenska manus är välkomna.

Instruktioner och mall för utformning av manus finns att hämta på Arbetslivsinstitutets hemsida <http://www.arbetslivsinstitutet.se/>

Där finns också sammanfattningar på svenska och engelska samt rapporter i fulltext tillgängliga från och med 1997 års utgivning.

ARBETE OCH HÄLSA

Redaktör: Staffan Marklund
Redaktion: Marita Christmansson, Birgitta
Meding, Bo Melin och Ewa Wigaeus
Tornqvist

© Arbetslivsinstitutet & författare 2005
Arbetslivsinstitutet,
113 91 Stockholm

ISBN 91-7045-738-7
ISSN 0346-7821
<http://www.arbetslivsinstitutet.se/>
Tryckt hos Elanders Gotab, Stockholm

Förord

Vi studerar journalisternas arbetsvillkor, arbetsbelastning och hälsa i ett sociologiskt och ergonomiskt perspektiv. Då vi är vana att röra oss på våra egna kunskapsområden kände vi oss i början främmande inför frågeställningar på andras områden. Inom våra kunskapsområden använder vi oss av olika typer av teorier, metoder och observationer och är bundna till olika institutionaliserade sätt att tänka. Det har varit mycket viktigt för oss att diskutera och att ta intryck av varandras tankar. Med hjälp av diskussionerna har vi kunnat relatera de inomdisciplinära frågeställningarna till varandra och hitta skärningspunkter mellan våra insatser. Vi tycker att vi lyckats berika varandra.

Vi har ett gemensamt forskningsobjekt i en grupp journalister på två tidningsredaktioner. Vi har gjort datainsamlingen tillsammans i form av två fallstudier. I enkäten och intervjuerna har vi både gemensamma och egna frågeställningar. De enskilda frågorna i enkäten är hämtade från andra studier inom våra respektive områden. Lena har också gjort observationer av arbetsplatsens fysiska utformning, arbetsutrustning och arbetssätt. En gemensam kunskapskälla finns i individens uppfattning och erfarenheter om sina arbetsvillkor.

Vi har ingen gemensam teoretisk bas. Vår kunskapssyn är delvis olika. Arja betonar vikten av begrepp och teorier som viktiga utgångspunkter för konkreta observationer. Lena är främst inriktad på den praktiska tillämpningsbara kunskapen som har sin utgångspunkt i en konkret situation.

Vårt gemensamma syfte är att utifrån ett könsperspektiv tolka konsekvenser av olika förändringsprocesser i samhället och inom tidningsredaktioner. Det övergripande syftet med denna studie är att bidra med ökad kunskap om arbetsvillkor, arbetsmiljö och arbetsorganisation samt om sociala, fysiska och psykiska aspekter på hälsa inom några tidningsredaktioner. Vi har, med utgångspunkt i våra egna intresseområden, delgivit redaktionerna de preliminära resultaten av vår studie. Vi vill ge en helhetsbild genom att undersöka samspelet mellan de sociala, psykiska och fysiska aspekterna. Vårt mål har varit att integrera resultat från olika områden och finna något nytt i brytpunkterna dem emellan, vilket vi ger exempel på i denna rapport. Man kan alltså säga att vi har ett gemensamt mål i att kunskapsmässigt täcka en viss del av verkligheten och att förmedla denna kunskap till de lokala aktörerna.

Vår studie är en del av forskningsprogrammet ”Journalistyrket – mediala arbetsvillkor i ett komparativt perspektiv”. Denna del stöddes ekonomiskt av Rådet för arbetslivsforskning och Vinnova 1999-2001 (dnr 2001-03492). Återstående del av vår studie har finansierats av Arbetslivsinstitutet. Vid Arbetslivsinstitutet ingår vår studie i forskningsprojektet ”Kön och Arbete”.

Vi vill tacka alla anställda och chefer på de undersökta tidningsredaktionerna som välvilligt ställt sig själva till förfogande för enkät, intervjuer och observationer.

Innehållsförteckning

Förord

1. Inledning	1
1.1. Introduktion	1
1.2. Syfte, frågeställningar och avgränsningar	2
1.3. Uppläggning	5
2. Teoretisk ram	7
2.1. Könsperspektiv på journalisters arbete och hälsa	7
Jämförelser, mönster och variation	7
Räckvidd, hierarki och styrka	8
Kön som kategori och kropp	8
Könsmässig integrering inom journalistyrket och på tidningsredaktionerna	10
2.2. Arbetsmiljö och hälsa	12
IT och arbetsmiljö	12
Hälsa	13
2.3. Modeller för press, belastning och hälsa	15
Tidspress i journalistiskt arbete	15
Mental belastning i journalistiskt arbete	18
3. Material och metod	22
3.2. Material	22
Tidningsredaktionerna	22
Studiepersonerna	24
3.2. Metoder och analysstrategier	27
Fallstudier	27
Analysstrategier	29
4. Arbetsfördelning och arbetsvillkor	33
4.1. Köns- och yrkesmässig arbetsfördelning på redaktionerna	33
Inledning	33
Yrkesbefattningar	33
Fördelning av arbetsuppgifter	36
Arbetsområden	38
Arbets sätt	42
4.2. Arbetsvillkor	43
Arbets tid	43
Tillfredsställelse och inflytande i arbetet	46
Utbildningsmöjligheter och lärande	49
Lön	52
4.3. Sammanfattning	54
5. Arbetsmiljö och arbetsrelaterad hälsa	57
5.1. Fysisk arbetsmiljö	57
5.2. Hälsa	61
Sömn, avkoppling och återhämtning	62
Muskuloskeletal besvär och psykosomatiska symtom	63

Mental belastning i arbetet	64
Samband mellan stress och kroppsliga symtom	65
(O)hälsa kopplad till olika yrkesgrupper	67
5.3. Sammanfattning	69
6. Tidspress och hälsa	72
Synen på tidspress och dess orsaker	72
Tidspress och hälsa	75
Tidspress, modifiering och hälsa	78
Sammanfattning	82
7. Diskussion och slutsatser	84
7.1. Diskussion	84
Inledning	84
Tidningsföretagen	84
Arbetsvillkoren på redaktionerna	85
Räckvidd, hierarki och styrka	87
Arbetsbelastningarna på redaktionerna	89
Hälsan på redaktionerna	90
Modellen och profilerna	92
7.2. Slutsatser	94
8. Sammanfattning	96
Summary	98
Referenser	100
Bilagor	107
Bilaga 1. Temaområden	107
Bilaga 2. Intervjuguide	108
Bilaga 3a. Yrkesgruppernas medelvärden för ohälsovariabler	112
Bilaga 3b. Arbetsuppgiftsuppdelning och gruppernas medelvärden för ohälsovariabler	113
Bilaga 4. Frågeformuläret	114
Bilaga 5. Figurer	132

1. Inledning

1.1. Introduktion

Mediabranschens inre utveckling med införande av ny teknik, ökning av konkurrens, internationalisering och kvinnors ökande andel har ändrat journalistyrkets karaktär och påverkat journalistkårens yrkesutövning. Historiskt sett har det skett en professionalisering av journalistkåren, vilket har inneburit bättre arbetsvillkor, högre utbildning och självständigare hållning. Journalistyrket har utvecklats från ett bohemiskt kall mot ett mer akademiskt yrke som utövas i ett datoriserat företag med tydliga ekonomiska mål.

De kunskaps- och IT-intensiva journalistjobben har egenskaper som gör en analys av dem generellt intressanta för framtidens arbetsliv. Den ökade kunskapsmängd som behövs för att kunna sköta yrket och de nya krav som datatekniken ställer, upplevs ofta som ångestskapande (Leppänen, 2002). De nya kraven riskerar att leda till ökad arbetsbelastning och stress för den enskilde medarbetaren om arbetet inte ger möjlighet till kompetensutveckling, självbestämmande och yrkesmässigt ansvar.

Hälsa och ohälsa hos journalister utvecklas, liksom hos hela befolkningen, i ett samspel mellan olika individuella, sociala, ekonomiska och medicinska förhållanden. I en ekonomisk situation med nedskärningar och minskade resurser blir de ekonomiska och sociala faktorerna av kritisk betydelse för journalisters välbefinnande. Tidningsbranschen har påverkats av den försämrade ekonomiska konjunkturen på 1990-talet men utvecklingen har skilt sig mellan olika tidningar. Mönstret med nedskärningar på många redaktioner är dock tydligt. Detta har på sikt påverkat arbetsmiljön och många dagstidningar har hamnat i en ond cirkel. Tidningar tappas läsare och annonsörer och detta leder till ytterligare nedskärningar och sämre arbetsmiljö.

Vi har gått från ett samhälle med segregering mellan könen till ett samhälle där större integrering är idealet, och där sociala könsskillnader i ökande grad betraktas som illegitima. Tanken att medierna på samma sätt som många andra samhällsområden har mycket att vinna på en jämn fördelning mellan kvinnor och män bland sina anställda understryks av bl.a. Demokratirådet (1996) och Journalistförbundet (2000). Historiskt sett skedde kvinnors inträde i journalistiken på männens villkor, där utgångspunkten var att kvinnorna kompletterade snarare än konkurrerade med männens kompetens (Lundgren & Ney, 2000; Djerf-Pierre, 2003). Könsligheter konstruerades som bidragande till professionell kompetens. Den formuleringsprocess som nu sker runt arbetsförhållanden på tidningsredaktioner som kan motverka stress och arbetsrelaterad ohälsa är intressant i ett könsperspektiv. När fler kvinnor har rekryterats till tidningsredaktionerna, innebär det då att kvinnor och män har samma villkor, att arbetsvillkoren och arbetsbelastningen är anpassade för både kvinnor och män?

1.2. Syfte, frågeställningar och avgränsningar

Syfte

Det övergripande syftet med denna studie är att bidra med ökad kunskap om arbetsvillkor och arbetsmiljö samt om sociala, fysiska och psykiska aspekter på hälsa inom dagstidningsredaktioner. Vi vill ge en bred förståelse av kvinnors och mäns situation på de undersökta redaktionerna. Framställningarna omfattar därför en hel del analyser av olika aspekter av arbetsvillkor, arbetsmiljö och hälsa. Vi försöker gripa om dessa aspekter med utgångspunkt i ett könsperspektiv och foga dem samman till en helhetsbild.

Vi har valt att närmare studera arbetsvillkor och arbetsrelaterad hälsa på två landsortstidningars redaktioner. Villkoren på dessa tidningar jämförs med förhållandena på en storstadstidning. I vissa fall kan jämförelser göras även med resultat från våra tidigare studier. Genomgående skall i analysen fördelningen med avseende på kön och tidning studeras. Avsikten är att

- studera eventuella skillnader mellan kvinnor och män på redaktionerna
- om det i yrket finns skillnader mellan större och mindre tidningar
- om det finns skillnader mellan redaktioner i storstad eller på landsorten.

En central fråga i analysen av det redaktionella arbetet är att förstå belastningsriskerna i det kreativa arbetet. Det yttersta villkoret för arbetet är en daglig tryckning av en tidning och den deadline som detta medför. En viktig stressfaktor är kvantitativ överbelastning och tidspress. Tidspress, oftast i form av deadline, är inbyggd i arbetsprocessen. Kvalitetspress i arbetet uppstår i och med att arbetets utförande kräver alltmer kunskaper.

För att nå dessa syften avser vi att i studien integrera kunskap från sociologi och ergonomi. Både datainsamlingen och analysen präglas av ett sökande förhållande till vad som är relevant att analysera i brytningspunkterna mellan våra discipliner.

Undersökningens fokus ligger på lokala och kontextbundna arbetsvillkor. Vi är inte inriktade på att studera tidningsföretagens verksamhet som helhet utan enbart på vissa aspekter av redaktionsinterna förhållanden. I analysen tar vi hänsyn till både den tekniska och professionella förändringsprocess som pågår inom branschen.

De studerade omständigheterna på tidningsredaktionerna och den belastning för individers hälsa de medför är mer eller mindre kopplade till det journalistiska arbetets särdrag och speciella karaktär. Vi fokuserar på arbetsförhållandena, dvs. de omständigheter under vilka arbetet utförs, och deras konsekvenser för individers hälsa. Därmed skiljer sig denna studie från den medie- och journalistikforskning som mer har intresserat sig för medieprodukten och dess mottagande (kommunikations- och kulturforskning). Arbetslivsforskningen har inte fullt ut,

förefaller det, betraktat journalistik som ett organiserat arbete värt att undersöka. Det finns förvånansvärt få Studier i Sverige såväl som internationellt om arbetsvillkoren och arbetsmiljön vid medierna. Med mediernas starkare betydelse i samhället och med medieproduktionens industrialisering, teknifiering och kommersialisering har emellertid läget blivit ett annat; behoven av arbetslivsforskning om mediearbete växer i takt med att journalistik alltmer liknar arbete i andra sektorer.

Intresset för det ökade antalet kvinnor inom journalistyrket har varit relativt starkt. Inom journalistikforskningen diskuteras emellertid oftast frågor kring könssegregeringens betydelse för könskonstruktionerna i medieinnehållet (*Images of Women in the Media* 1999; Carlsson 1993; Zilliacus-Tikkanen, 1997). Från olika länder finns även forskning som beskriver kvinnliga journalisters andel, arbetsvillkor och lön. I det avseendet finns således en hel del tidigare forskning om journalister utifrån ett könsperspektiv. Denna forskning har dock sällan har satts samman med analys av arbetsbelastning och hälsa.¹

Frågeställningar

En övergripande sociologisk fråga i denna studie är vilka möjligheter till mer jämlika relationer mellan kvinnor och män som skapas genom könsmissig integration i journalistyrket. Den centrala ergonomiska frågan i denna studie är vilken roll den nya informationstekniken spelar för individens arbetsförhållanden och hälsa. Vi vill studera samband mellan dessa aspekter som i forskningen ofta är åtskilda.

Huvudfrågan är i vilken utsträckning det förekommer könsrelaterade skillnader vad gäller arbetsvillkor, arbetsmiljö, arbetssätt och hälsotillstånd inom ett sysselsättningsmässigt integrerat yrke. Vårt antagande är att en jämn könsfördelning på arbetsplatsnivå ger utrymme för ett närmande mellan könen i form av mera lika arbetsvillkor och mindre sjuklighet än i de mer könssegregerade yrkena och arbetsorganisationerna.

Problemet rörande denna huvudfråga skall delas upp i flera frågeställningar. Dessa frågor besvaras stegvis i resultatredovisningen. De första frågorna är beskrivande:

1. Arbetsdelning

Hur ser den yrkesmässiga arbetsdelningen ut på de undersökta tidningsredaktionerna? Hur är befattningar, arbetsuppgifter, ämnesområden och arbetssätt fördelade mellan könen?

¹ Några exempel på nordisk forskning om kvinnor och medier är Ney (1998), Carlsson (1993), Löfgren Nilsson (1994), Melin-Higgins (1996, 2003), Djerf-Pierre (2001, 2003), Eide (1991), Skjortnes (1993), Skard (1984), Sørensen & Grimsmo (1993), Zilliacus-Tikkanen (1997), *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2003:2 med temat "journalistikens kön". För europeiska och internationella översikter se t.ex. Lünenborg (1997), *Images of Women in the Media* (1999) och van Zoonen (1994).

2. Arbetsuppgifternas fördelning

Skiljer sig antalet arbetsuppgifter och tiden för dessa uppgifter mellan kvinnor och män samt mellan olika redaktioner?

På vilket sätt är de specifika arbetsuppgifterna kopplade till olika yrkeskategorier som t.ex. redigerare, redaktionssekreterare, allmänreportrar, sportjournalister och nyhetsbevakare?

3. Könrelaterade skillnader och likheter i arbetsvillkor, arbetsmiljö och hälsa

Hur skiljer sig kvinnor och män i journalistiskt arbete åt vad gäller arbetsvillkor, arbetsmiljö och arbetsrelaterad hälsa? I vilka avseenden finns det skillnader i fråga om datoranvändning, kompetensutveckling, inflytande, lön, fysisk belastning och risk för ohälsa? Hur ser könsmönster ut i kvinnors och mäns hälsa?

Finns skillnader mellan kvinnors och mäns arbetsuppgifter vid datorarbete och är arbetsmiljön vid redaktionerna anpassad för datoranvändningen?

Vilka arbetsvillkor och/eller faktorer i arbetsmiljön som ger upphov till, medverkar eller utmejslar könsmönster på redaktionerna?

4. Könsmässig integrering och (o)hälsa

Har arbetsplatserna och arbetet utformats utifrån kvinnors behov och fysiska förutsättningar och hur tas i så fall detta tillvara i journalistiskt arbete? Ger könsmässig integrering mindre belastning för både kvinnor och män?

5. Tidspress och mental belastning

Finns det samband mellan å ena sidan tidspressfaktorer och å andra sidan arbetsrelaterade symtom hos individen i termer av besvär i leder och muskler, psykosomatiska symtom och stress. Hur påverkas det eventuella sambandet av variation i arbetsuppgifter, mängden av datortid och graden av inflytande? Finns det skillnader mellan kvinnor och män i dessa avseenden?

6. Landsort och storstad

Hur påverkas skillnader/likheter mellan kvinnor och män och mellan tidningsredaktioner av det faktum att det är olika slags tidningar vi studerar? Finns det skillnader mellan större och mindre tidningar? Finns det skillnader mellan redaktioner i storstad och på landsorten?

Avgränsningar

Studien avgränsas geografiskt till två orter i Sverige. Urvalet är litet vilket begränsar möjligheterna för generalisering av resultaten. Studien är en tvärsnittsundersökning varför resultaten bör tolkas utifrån detta. Vissa resultat kan emellertid jämföras med tidigare studier från 1990-tallets början. Dessa jämförelser ger en grov fingervisning om tendenser, eftersom studiegrupperna inte är helt lika. Efter

återrapporteringen av resultaten från denna studie vid de berörda tidningsredaktionerna var redaktionerna öppna för förändringar och en uppföljande studie har gjorts efter två år. I en kommande rapport om uppföljningen kan vi därmed uttala oss mer om förändringarna kring de studerade arbetsplatserna.

Vi beaktar inte systematiskt journalisternas situation utanför arbetet, t.ex. familjeförhållandena. Därför kan man förvänta sig en spridning, i t.ex. hälsoeffekter bland personer med till synes likartade arbetsvillkor. Totalbelastningen har visat sig vara högre för kvinnor än för män, särskilt för heltidsarbetande mödrar med små barn hemma (Härenstam m.fl., 1999). Vi har velat gå djupare in i själva arbetssituationen genom att studera arbetsvillkor och arbetsmiljö samt belastning, exponering, ergonomiska förhållanden och variation i arbetsuppgifter i ett könsperspektiv. Kvinnors föräldraskap framstår emellertid som en viktig grund till segregeringsprocesserna i arbetstid och chefskap även i denna studie.

Det kan förstås diskuteras hur omfattande könsperspektivets analys- och tolkningskraft är. Det är givetvis inte det bästa perspektivet för studium av alla aspekter av journalistiskt arbete. Endast en del av svaren på enkätfrågor kan kontrolleras för yrkeskategori eller ålder. Vi vet alltså inte hur de olika positionerna i arbetsprocessen påverkar resultaten. Skillnader mellan kvinnor och män kan vid en noggrannare undersökning visa sig förklaras av skillnader mellan den personal- eller ålderskategori de svarande tillhör. Vid intervjuerna gjorde vi ett riktat urval av journalisterna. För att uppnå en spridning på olika slags arbetsuppgifter och arbetssituationer valdes personer så att de representerade olika åldrar, yrkesgrupper och avdelningar. Analys av intervju svaren ger således en mer nyanterad bild av villkoren för olika kategorier av journalister.

1.3. Uppläggning

Rapporten är strukturerad enligt följande. Efter bakgrunds- och syftebeskrivningen i detta inledande kapitel fortsätter vi med en presentation av våra teoretiska utgångspunkter i kapitel 2. Där ger vi också en kort överblick över frågeställningar och resultat från tidigare studier inom forskningsområdet. Vår teoretiska ram innehåller flera områden. Det rör sig först och främst om att utveckla ett perspektiv som problematiserar relationerna mellan könsmässig integrering/segrering, arbetsvillkor och (o)hälsa. I den ingår också en diskussion om arbetsmiljöns fysiska och psykiska aspekter som präglas av användningen av IT. Vi har använt två analysmodeller som presenteras i ett avsnitt. Den ena är en analysmodell för tidspress i arbete och (o)hälsa, den andra för mental belastning i arbetet. Vi har samlat våra olika perspektiv och modeller till detta inledande kapitel som utgör en tolkningsram för de empiriska delarna av undersökningen.

I kapitel 3 redovisas i korthet en del fakta kring de studerade arbetsplatserna mot bakgrund av utvecklingen inom landsorts- och storstadspressen samt en beskrivning av metoderna. Även analysstrategierna och bearbetningen av materialet presenteras i detta kapitel.

I kapitel 4 och 5 rapporteras resultaten tematiskt utifrån våra respektive intresseområden. Resultaten redovisas arbetsplatsvis men tyngdpunkten ligger på jämförelser dem emellan. Resultaten från enkätundersökningen behandlar könsfördelningar av olika slag. Dessa resultat illustreras med citat från intervjuerna och beskrivningar baserade på observationerna. Genom intervjuerna ges en bild av förhållandena på de undersökta landsortstidningarna sedda med de anställdas ögon. Enkätformuläret och intervjuguiden återges i bilagor.

Resultatredovisningen inleds i kapitel 4 med en beskrivning av tidningsredaktioners sammansättning och arbetsfördelning med avseende på kön. Vi redovisar befattningar, avdelningar och specialområden och hur dessa fördelar sig mellan kvinnor och män på de olika redaktionerna. Denna beskrivning ger en grund för en analys av arbetsvillkoren, arbetsmiljön och hälsoläget. Arbetsvillkoren innefattar arbetstid, inflytande, lön och utvecklingsmöjligheter.

Redovisningen av resultat fortsätter i kapitel 5 med beskrivning av arbetsmiljö och arbetsrelaterad hälsa på tidningsredaktionerna. Vi redovisar observationer av den fysiska arbetsmiljön. Genom komfortskattning i enkät och i intervjuer har journalisterna själva givit sina synpunkter på och erfarenheter av miljön. Symtom från såväl skelett, leder och muskler som mentala belastningar och möjligheter till återhämtning analyseras för respektive redaktion och ligger till grund för samspel mellan faktorer av olika slag.

I kapitel 6 tar vi på nytt upp vissa av de förhållanden som vi gått igenom tidigare. Ur den allmänna beskrivningen av arbetsvillkor och arbetsmiljö i journalistiskt arbete härleder vi den speciella fråga som studeras närmare i kapitlet om press i arbetet och hälsa. Syftet är då att integrera vissa av resultaten från de studerade områdena för att visa på samspel av faktorer av olika slag. Vi fokuserar på tidspress i arbetet som mätts i tid i förhållande till resultatet och sätts i relation till ett antal modifierare. Tidspressen får då olika effekter på individers hälsa beroende på arbetssätt, exponering för datorarbete och möjlighet till inflytande.

Rapporten avslutas med en sammanfattande diskussion i kapitel 7. Det avslutande kapitlet innehåller också slutsatser av resultaten.

2. Teoretisk ram

I detta kapitel diskuterar vi närmare våra teoretiska utgångspunkter som kan bidra till förståelsen av journalisters arbetssituation och hälsa. Den teoretiska ramen använder flera angreppssätt som fungerar som olika ingångar till problematiken.

2.1. Könsperspektiv på journalisters arbete

Jämförelser, mönster och variation

Det könsperspektiv som genomgående används i denna studie sätts in i olika analyser som en gemensam analys- och tolkningsram. Samtidigt präglas analyserna av våra respektive disciplintraditioner. Vi betraktar kön från delvis olika perspektiv. Därför följer inte vår gemensamma teoretiska positionering inom forskningsfältet någon enskild tradition.

Inom sociologin ses kön som en social relation som är föränderlig i tid och rum. Könsrelationen avser både synliga och dolda villkor för kvinnor, respektive män – både som grupp och som individer – med avseende på t.ex. hur lönearbetet är organiserat. Orsaken till könsmonster anses vara skillnader i både sociala förhållanden och biologiska förutsättningar. Enligt den traditionella ergonomiska förklaringsmodellen är de biologiska skillnaderna i kroppsstorlek, muskelstyrka och aerob kapacitet, i kombination med de fysiska kraven i arbetet, tillräckliga för att förklara könsskillnaderna. Under det senaste decenniet har emellertid flera olika könsrelaterade orsaker och riskfaktorer till ohälsa beaktats. Att kvinnor och män inte arbetar under samma arbetsvillkor anses vara en viktig orsak till skillnader i fysisk och mental belastning. Skillnader i hälsotillstånd mellan kvinnor och män kan därmed inte förklaras enbart utifrån den fysiska arbetsmiljön och de biologiska skillnaderna.

Segregeringen och integreringen ligger till grund för vår förståelse av en del av de förhållanden som strukturerar kvinnors och mäns villkor och möjligheter vid tidningsredaktionerna. Ett kritiskt strukturperspektiv är således en viktig tolkningsram. Arbetsdelning mellan könen ser vi som ett grunduttryck för segregationen. Den innebär positionering av individer i bekönade platser, sysslor och arbetsområden inom arbetsorganisationer. Den utgör en grund för könsspecifika praktiker och arbetsätt. Till dessa är i sin tur kopplade arbetsbelastning och arbetsrelaterad hälsa. De bäddas in redan i utformningen av arbetsuppgifterna och dess sammanhang. Fördelning av arbetsuppgifter i tid och rum spelar en viktig roll. Inte bara vad man gör utan även hur man gör är viktigt. Cockburn (1990) visar att arbetsredskap, verktyg och maskiner är könsspecifika ibland rent ergonomiskt. Ett flertal studier visar att den psykosociala arbetsmiljön skiljer sig för kvinnor och män (t.ex. Christenson, 2000, 95). Likartade arbetsuppgifter behöver således inte betyda lika arbetsvillkor.

Vi undersöker hur allmänna könsmonster ser ut och är samtidigt uppmärksamma på variation mellan de olika arbetsplatserna. Särskilt viktigt är att studera element som kan leda till ökad integrering mellan kvinnor och män. Fragmentering, inkonsistens och mångtydighet analyserar vi som tecken på brytning i det dominerade mönstret. Vi vill fånga in den empiriska variationen i den teoretiska analysen. Därför har vi valt att använda analytiska verktyg som utgår från olika dimensioner och aspekter av journalisters arbete och hälsa i ett könsperspektiv.

Räckvidd, hierarki och styrka

Vi använder könsstrukturella förhållanden som bas för problematisering av arbete och hälsa på tidningsredaktionerna. Britt-Marie Thurén (1996) har utvecklat redskap med vilka könsstrukturella förhållanden kan studeras utifrån tre begrepp: räckvidd, styrka och hierarki. Vi använder dessa begrepp i vår analys men ändrar innehållet i begreppet styrka (jfr Thurén, 1996, 81-82). Räckvidden handlar om horisontell segregering: vilka sysslor, platser och områden är könsbestämda. Räckvidden mäter vi genom kvantifierbara jämförelser, samtidigt som vi beskriver den utifrån föreställningar som uttrycker, bekräftar eller motsäger könsuppdelningarna (jfr Acker, 1992).

Hierarkin gäller könsmässig rangordning, dvs. ojämlikhet ”på höjden”. Den beskrivs i denna studie som skillnader i lön och position, men också som tillgång till inflytande och utbildning. Präglas könsuppdelningarna av överordning och underordning är det en frågeställning som berör hierarkin. Analyssättet är det samma som för räckvidden. Hierarkin är hög om någon könskategori har mer makt och/eller tillskrivs större värde än den andra.

Styrkan i Thuréns distinktion beskriver hur viktigt kön är och hur avvikelser från kulturellt och socialt bestämda könskategorier hanteras. Styrkan är stor om det finns många, starka och väldefinierade sanktioner mot överskridanden, alternativt liten när det kulturella och sociala ”handlingsutrymmet för kön” är stort. Vi har inte studerat överskridanden i termer av sanktionerade avvikande handlingar, varför vi ger ett annat innehåll till denna aspekt. Hur stark könsdimensionen är kan i vår analys utläsas ur hur viktig könsuppdelningen och arbetsvillkoren är för arbetsbelastning och hälsa. Det är en fråga om hur konsekventa eller genomgripande effekterna är (jfr Sundin, 1998, 22).

Kön som kategori och kropp

När vi studerar räckvidden, hierarkin och styrkan använder vi könsbegreppet i ett flertal olika bemärkelser. Å ena sidan framstår kön som en social position inom en arbetsorganisation. Å andra sidan studerar vi kroppsliga upplevelser – kroppslighet som tar sig uttryck i fysisk och psykisk hälsa.

I statistiska analyser använder vi kön och tidningsredaktion som uppdelande principer. Det relativa antalet kvinnor och män utgör en grund för vår tolkning av vissa av resultaten. Vi ställer frågor om hur lika eller olika kategorierna kvinnor

och män är i olika avseenden. Då använder vi kön som en kategori som lyfter fram en sida av komplexiteten och undersöker den och dess effekter i detalj. Vi identifierar skillnader och likheter enligt i förväg givna kriterier (biologiskt baserat kön).

Operationalisering av kön som en kategori med det biologiska könet som en bestämningsgrund ger en mycket grov bild av förhållandena mellan könen inom en organisation – komplexiteten i relationerna mellan kvinnor och män hålls dold. Kategorisering innebär alltid att variationen inom kategorierna göms undan, medan skillnaderna mellan dem lyfts fram. Resultatet av kategoriseringen blir att kvinnor respektive män antas befinna sig i en likartad situation på respektive tidning. Denna förenkling döljer förståelse viktiga interna skillnader mellan individerna inom respektive kategori. Men utan att betrakta kvinnor respektive män som grupper i någon mening, är det inte möjligt att konseptualisera kön som systematisk, strukturerad och institutionaliserad process och maktförhållande.

I denna studie analyserar vi kön i form av kvinnor och män som kategorier på en tidningsredaktion, men också i termer av kropp och biologi. I vår analys är denna åtskillnad viktig att poängteras. Könsskillnaden har sin biologiska grund i kroppen. Kroppen är emellertid också social och kulturell; den är placerad i gränsfältet mellan kultur och natur (Lilleaas, 2003, 36). Inom sociologin har kroppen setts bl.a. som disciplineringsobjekt (Foucault) eller som en del av habitus (Bourdieu). Den sociologiska förståelsen gör ofta kroppen osynlig som ett materiellt och biologiskt fenomen. Ergonomin synliggör en sida av kroppen. Den har en medicinsk blick som objektiverar kroppen. Den smärftulla kroppen uttrycker sig genom symtom som relateras till fysiska och psykiska belastningar. De som trivs med sitt arbete och tror sig kunna arbeta hur mycket som helst har i stor utsträckning vana att negligera kroppen och när smärtorna blir kroniska fortsätter man ofta som förut (Sørensen & Grimsmo 1993).

I en avhandling om kroppsvanors betydelse för jämställdhet och hälsa problematiserar Ulla-Britt Lilleaas (2003) sociologins och medicinens kroppsförståelse som gör oss blinda och döva för den komplicerade dynamik som uppstår mellan den yttre press som den moderna kroppen utsatts för och kroppens inre reaktioner. Hennes syfte är att komma undan rena symtombeskrivningar som inte synliggör kroppen. För att förstå vad könsrelationerna och makten innebär kroppsligt för kvinnor behövs det en annan typ av förståelse av kroppen. I ett av sina projekt ("Kvinnoprojektet") drar hon slutsatsen att kvinnor ständigt är i kroppslig beredskap för andra människor, särskilt för små barn.

I "Trötthetsprojektet" har hon studerat spänningen mellan arbetslivets krav och kroppen som ett arbetsredskap. Olika yrken sätter sina specifika spår i kroppen. Det är tidspress och ökat arbetstempo som mer än någon annan omständighet formar kroppen. En otålig, rastlös, trött och irriterad kropp synes ta form i många yrken. Det är en kropp som kanske – på gott och ont – "bättre" kan tackla tempot i dagens arbetsliv (se även Lilleaas & Widerberg, 2001).

Vi har inte som avsikt att studera journalisternas "yrkeskropp". Vi kommer emellertid att ha Lilleaas kritik i åtanke när vi undersöker samband mellan

tidspress och (o)hälsa hos journalister. Journalistyrket förutsätter, för att använda Lilleaas terminologi, en kroppslig beredskap som kan beskrivas som en på-vakt-situation. Journalister arbetar periodvis, vissa till och med kontinuerligt, under stark press. Den kroppsliga beredskapen kan vara positiv i ett sammanhang men negativ i ett annat. Kroppen involveras på många plan när arbetsuppgifterna tar överhand, särskilt vid tillfällena när kraven är höga och tiden knapp.

Könsmässig integrering i journalistyrket och på tidningsredaktionerna

Vi har valt att studera representanter för en yrkesgrupp där kvinnor gett sig in i konkurrens med män. Journalistyrket har länge varit ett starkt mansdominerat yrke, präglad av en samhällssyn som ger ganska snäva ramar åt den verklighet som anses vara värd att beskriva och påverka. Statistiken visar att det i dag finns ungefär lika många kvinnor som män i journalistyrket i Sverige. Journalistyrket är sysselsättningsmässigt integrerat (se Tyrkkö & Westberg, 2001). Kvinnornas andel har ökat och denna tendens ser ut att bestå framöver. En kartläggning av förändringar inom den svenska journalistkåren (Djerf-Pierre, 2001) visar att den största förändringen mellan 1989 och 2000 var att kvinnorna blivit fler i journalistiken. Andelen kvinnor i journalistkåren hade ökat från 34 till 47 procent.

Förändringar i könsfördelningen inom yrket och i olika positioner kan ses som resultat av många olika processer. Som en konsekvens av förändringar i ekonomin, tekniken och arbetslivet i stort förändras yrkenas innehåll, organisering och kvalifikationsnivå och detta kan i sin tur förändra efterfrågan och utbudet av kvinnlig och manlig arbetskraft. Samtidigt som yrkena ändrar karaktär, förändras könsammansättningen (Kolehmainen, 1999, 7).

Resultat av tidigare studier visar att segregering är lättare att bryta inom kvalificerade yrken (Blomqvist, 1994; Jonung, 1997). Många prestigefyllda manliga professioner och yrken håller på att feminiseras (t.ex. läkare, präst, jurist, samhällsadministratör, biolog, tandläkare och journalist). Antalet blandade (andelen av samma kön 40–60 procent) yrken och andelen personer i dessa yrken har ökat i huvudsak inom flera akademikeryrken. De nya blandade yrkena har huvudsakligen tillkommit genom feminisering av måttligt mansdominerade yrken (andelen män 60–90 procent) (Tyrkkö & Westberg, 2001). Det är således utifrån mäns villkor och behov och utvecklade arbetsfält som kvinnor sökt och lyckats få tillträde till dessa yrken. Fälten är inte längre formellt reserverade för män, men de konstituerades som sådana, vilket bidragit till kvinnors svårigheter att göra sig gällande där. Hierarki, konkurrensmedel och inte minst de tysta förutsättningarna samt de fysiska förutsättningarna är redan etablerade, ofta på ett sätt som förutsätter manliga deltagare och utesluter kvinnliga. (Djerf-Pierre, 2003).

Tidigare undersökningar visar att journalisterna utgör en yrkesgrupp som kännetecknas av en inre differentiering på organisationsnivå som har att göra med typ av arbetsställe/media, position och ämnesområde (Sørensen & Grimsmo, 1993; Sørensen, 2004; Skjortnes, 1993; Skard, 1984). Journalisternas bakgrund, karriärmöjligheter, sammansättning och villkor skiljer sig mellan olika delar av

landet och mellan olika medier. Andelen kvinnliga journalister i landsortspressen är 42 procent, motsvarande andel inom storstadsmorgonpressen är 41 procent. Störst andel kvinnor återfinns i fack- och populärpressen (61 procent). Även i Riksradien och i kommersiell radio och tv är majoriteten av journalister kvinnor (54 respektive 53 procent) (Djerf-Pierre, 2001, 10-11).

Kvinnors och mäns andel i ledande positioner är fortfarande kraftigt snedfördelad. I dagens medieföretag bestämmer männen fortfarande i styrelserummen och ledningsgrupperna och de har den ekonomiska makten inom branschen (se Ney, 1998). År 1998 utgjorde kvinnorna endast en tredjedel av Journalistförbundets drygt 1 000 arbetsledare (Klenberg 1998, 30). Enligt Djerf-Pierre (2003) har kvinnor erhållit ledande positioner främst inom populärpressen och inom Sveriges radio och Sveriges television. Det handlar å ena sidan om de fält där den politiska jämställdhetsdiskursen fått störst inflytande, nämligen public service-företagen. Å andra sidan är det fråga om den del av populärpressen som har kvinnor som målgrupp. Även andra studier pekar på samma förhållanden. Dahlberg (1998, 20) har kartlagt ledaravdelningarna vid Sveriges femtio största dagstidningar. Enligt Dahlberg behövs det ofta kvinnor för att komplettera ledarsidan med nya perspektiv och erfarenheter. Är kvinnor dessutom unga tillkommer ytterligare infallsvinklar och en kvot fylls. Bara fyra av femtio ledaravdelningar leds av kvinnor. Inom mediabranschen handlar det också om att ge kvinnor karriärmöjligheter utan att de behöver bli chefer. Det kan vara arbete som specialreportrar, kolumnister och liknande. Lokala tidningar har generellt sett en lägre andel specialiserade reportrar än storstadspressen. Andelen kvinnor bland specialiserade reportrar är lägre än andelen män (Löfgren Nilsson, 1994).

Organisationsforskningens relevans i mediesektorn är stor och växande men forskning ur ett könsperspektiv om organisation av arbetet i medier och tidningar är av liten omfattning.² Flödesorientering av produktionen, "outsourcing" och projekt- och närverksorganisering är generella tendenser i arbetslivet som även märks i medieföretagen. Arbetsrotation och teamwork i flödesgrupper är olika sätt att organisatoriskt sammanföra arbetsuppgifter och människor som tidigare varit åtskilda (Abrahamsson, 2000, 23–24). Decentralisering innebär försök att skapa en plattare organisation genom delegering av makt och arbetsuppgifter (Abrahamsson, 2000; Sandberg, 1997). Abrahamssons studie visar att försöken till decentralisering motverkas av en stark informell hierarki.

En rad organisationsstudier visar att trots intentioner till integrering förblir eller återskapas könsmärkning av arbeten (Baude, 1992; Lindgren, 1985; Pettersson, 1996; Abrahamsson, 2000; Sundin, 1998). Enligt Abrahamsson (2000, 21) kan könsordningen ses som en stark återställande kraft inte bara på samhällsnivån utan även inom arbetsorganisationer. Hon menar att varje steg som kvinnor tagit mot

² Några exempel på nordisk forskning om organisation och medier är Hulten (1993), Östlund (1994), Ekström & Norstedt (1996), Kronmarker & Nurmi (1997), Lindstedt (1998), Löfgren Nilsson (1999), Kärreman (1996), Helle (2004), Enlund & Lindskog (2000), Mitior-projektet vid Arbetslivsinstitutet ("Medier, IT och innovation i organisation och arbete") (se Sandberg m.fl. 2000).

villkor mer lika mäns i arbetslivet har styrts mot en ny form av segregering. Försöken till integrering motverkas av starka informella gränsdragningar mellan olika arbetsområden. Andra studier visar att i organisationer med jämnare könsfördelning innebär kvinnligt kön inte självklart en samtidig underordning (Billing & Alvesson, 1994; Blomqvist, 1997). Lindgren (1999) menar att det finns möjligheter att förändringarna ändrar riktning när det gäller könsordningen i arbetsorganisationer.

Försöken inom mediebranschen att integrera och/eller decentralisera organisationen av arbetet har inte studerats i ett könsperspektiv. Däremot har man studerat specifika taktiker och strategier som kvinnliga journalister använt för att erövra positioner på det journalistiska fältet (se Melin-Higgins 2003). Den konkurrerande, den specialiserande och det utvidgande är tre huvudstrategier som enligt Djerf-Pierre (2003, 46) har hjälpt kvinnorna att flytta fram sina positioner på 1900-talet.

2.2. Arbetsmiljö och hälsa

IT och arbetsmiljö

Informationstekniken och Internet påverkar produktion och arbete inom medier. Flerkanals- eller parallellpublicering är en teknik som kan ändra förutsättningarna för medieföretagen och deras anställda på ett avgörande sätt (se Hvitfeldt & Nygren 2000; Lindskog 1998). Frågan om relationen mellan informationsinsamling, lagring och publicering är central men innefattas inte i denna studie. Relationen på tidningar mellan webbredaktion och pappersredaktion är en fråga som enbart kan tangeras i denna undersökning (se t.ex. Ekström & Buskqvist 2001). Vi fokuserar i vår studie på datoranvändningen i tid och rum vid redaktionerna och dess användning bland journalisterna.

Informationsteknikens utbredning har medfört omfattande och avgörande förändringar i arbetslivet. Antalet datoranvändare har ökat starkt under de senaste åren och idag arbetar 71 procent av den yrkesverksamma befolkningen med datorutrustning (SCB och Arbetsmiljöverket, 2001). Tiden som tillbringas vid datorn ökar också och 50 procent av männen samt 57 procent av kvinnorna använder datorutrustningen under halva arbetstiden eller mer (SCB, 2001). Datorisering har medfört många positiva effekter på arbetsvillkoren som t.ex. effektivisering av många verksamheter, snabbare informations- och kommunikationsmöjligheter samt möjlighet till flexibla arbetsplatser och arbetstider. En hel del negativa effekter har också blivit följden, t.ex. icke önskvärda förändringar av arbetsinnehåll och arbetsmiljö som kan medföra hälsorisker.

På grund av informationsteknikens utbredning har även journalisters arbetsmiljö väsentligt förändrats under senare år. Den tekniska utvecklingen har lett till att datorerna används i allt högre utsträckning och i de flesta arbetsmoment. Datorerna används för inskrivning av text, redigering, editering och sökningar, liksom till bildritning och fotomontage etc. I alla dessa arbetsuppgifter används andra

styrdon än tangentbord, dvs. datormus, kula, datorpenna etc. för att öka produktivitet och kvalitet. Idag finns god kunskap om hur arbetsmiljön vid datorarbetsplatser *bör* utformas, (www.arbetslivsinstitutet.se/datorarbete). Det gäller både den fysiska arbetsplatsutformningen och den psykosociala arbetsplatsmiljön.

Tidigare studier från början av 1980-talet visar att belastningen i journalistyrket är större än i de flesta i andra kvalificerade yrken. Problemen är enligt dessa studier i huvudsak knutna till den stressande arbetsmiljön vid tidningsredaktionerna (Børtnes & Grønsund, 1981; Lindberg, 1990). Det journalistiska arbetet utförs ofta i kontorslandskap, vilket innebär många störningskällor som t.ex. icke önskvärda ljud, trängsel samt bländning eller reflexer (Lindberg, 1990, 59; Brunnberg & Karlqvist 2000). Å andra sidan upplevs den nära kontakten med arbetskamraterna som positiv. Studierna visar att arbete med höga koncentrationskrav bör utföras i en relativt störningsfri miljö (Lindberg, 1990).

Hälsa

Hälsa är ett komplext begrepp. I WHO:s definition av hälsa anges att hälsa inte bara är frånvaro av sjukdom eller handikapp utan också ett tillstånd med högsta möjliga fysiska, psykiska och sociala välbefinnande³. En person kan rent medicinskt vara helt utan tecken på sjukdom men ändå uppleva att han eller hon mår mycket dåligt. En manifest sjukdom hos en annan person behöver inte alls, eller bara marginellt, påverka det subjektiva välbefinnandet. Förklaringen till att enskilda individer upplever sin hälsa såsom god, trots allvarliga sjukdomar och grava handikapp, är ofta att det har varit möjligt för dem att uppnå en anpassning mellan sina behov, sina resurser och omgivningen. Inom detta projekt har vi koncentrerat oss på den arbetsrelaterade hälsan/ohälsan, där anpassningen mellan individens resurser och arbetets krav är en helt avgörande förutsättning för en god hälsa i arbetslivet. Hur en sådan bristande anpassning kan ta sig uttryck – inom t.ex. journalistyrket, för kvinnor och män – kommer vi att gå in på närmare i resultatdelen.

Vi studerar framförallt upplevda besvär och symtom från skelett, leder och muskler, psykosomatiska symtom, stress och trötthetssymtom hos kvinnliga och manliga journalister vid tre tidningsredaktioner. Flera epidemiologiska studier visar förhöjda risker för besvär och sjuklighet i skelett, leder och muskler vid datorarbete (Punnett & Bergqvist, 1997; Tittiranonda m.fl., 1999). I en nyligen genomförd tvärsnittstudie bland datoranvändare i Sverige rapporterade 72 procent av kvinnorna och 51 procent av männen smärta/värk (eller domningar i händerna) från en eller flera kroppsdelar i minst tre dagar under den senaste månaden. Besvär från nacke och skuldra var vanligast (Karlqvist m.fl., 2002).

Förekomst av värk i skelett, leder och muskler har stor betydelse för individens livskvalitet (Smith m.fl., 1999). Det är troligt att symtom i arbetet indikerar en hög risk för framtida sjukskrivning och arbetsoförmåga (Veiersted & Westgaard,

³ WHO. Hälsa 21 – hälsa för alla på 2000-talet. Världshälsorganisationen, 1998. Pettersson B, Schmidt B, Filipsson A-C, Engren M, Karlsson T, red. European Health for All Series No. 5.

1993). Det är också möjligt att pågående symtom under arbetet påverkar arbetsprestationen. Prestationsnedsättning i arbetet pga. muskuloskeletala symtom kan ha stora företagsekonomiska och samhällsekonomiska konsekvenser (Hagberg m.fl., 2001).

Andelen kvinnor med rörelseorganens sjukdomar ökar medan det omvända förhållandet gäller för män (Socialstyrelsens Folkhälsorapport, 1994). Några säkra ärftliga skillnader mellan män och kvinnor finns inte dokumenterade. I grunden för all existens ligger naturligtvis de förutsättningar som har ärvts och dessa går inte att påverka. Hur vi sedan mår utifrån dessa förutsättningar beror mycket på de yttre faktorer vi kommer i kontakt med. Genom att ändra dessa kan vi försämra, modifiera eller förbättra en grupp eller en individs hälsa (Östlin, 1996). Kvinnor är generellt mindre och fysiskt svagare än män beroende på mindre muskelmassa. Kvinnorna har i genomsnitt 52 procent av mannens styrka i de övre extremiteterna.

Förhållanden i arbete som utgör riskfaktorer för rörelseorganens sjukdomar är dels vissa fysiska belastningar, särskilt statiska arbetsställningar, repetitiva rörelser och tung manuell hantering, dels psykosociala förhållanden, dvs. höga prestationskrav i kombination med låg grad av inflytande, otydliga roller och brist på stöd från omgivningen (Bongers, 1993). Flera studier har visat att bakom samma yrkesbeteckning och arbete på samma arbetsplats kan dölja sig skillnader i belastningsmönster och arbetsuppgifter mellan kvinnor och män (t.ex. Fransson-Hall, 1996).

Riskfaktorer för rörelseorganens sjukdomar är många bland journalister. Här arbetar man oftast låst och bunden långa tider vid sin dator. Med låst arbetsituation menas att individen utför sitt arbete på ett mekaniskt sätt i en och samma arbetsställning, bunden vid en bestämd plats på bestämda tider. Arbetsituationen tillåter inte variation eller anpassning efter egna behov. Det är svårt att ta en paus. Ju mer bunden eller låst arbetsituationen är, desto större bli belastningen. I en nyligen rapporterad studie (Karlqvist m.fl., 2002) framkom att de som satt och arbetade långa tider vid sin dator rapporterade mer besvär från nacke och armar än de som arbetade kortare tider. Dessutom rapporterade kvinnorna med ansträngt arbete (höga krav och låg kontroll) samt kvinnor som upplevde tidspress också mer besvär än de som inte upplevde ansträngt arbete eller tidspress.

Tidigare studier visar också att journalisterna lämnar branschen för att arbetet är slitsamt och arbetstiderna obekväma om det finns attraktiva och lönemässigt likvärdiga arbeten att söka sig till (Lundberg, 1990). Detta tillhör fenomenet "Helthy worker effect", där de som blir påverkade av ohälsosymtom lämnar arbetet (Last, 1988).

Vilken betydelse har segregering och integrering för individers hälsa? Det har visat sig att ju mer könssegregerat ett yrke är, desto högre är sjukligheten (se t.ex. Alexandersson, 2001; Kilbom, 2001). Arbetsrelaterad hälsa kan vara segregerad även inom yrket, dvs. trots att sjukligheten är betydligt lägre i gruppen av könsintegrerade yrken är den högre för kvinnor än för män. Personer i könsintegrerade

yrken har dessutom en högre känsla av inflytande än de i de könssegregerade (Hall, 1990).

En viktig fråga är om kvinnor och män har liknande psykosociala och ergonomiska exponeringsförhållanden i arbetet. Det har gjorts få studier av kvinnor och män med samma arbetsförhållanden, dvs. med samma arbetsuppgifter och arbetsinnehåll. Till och med bildskärmsarbeten kan se mycket olika ut, eftersom man utför olika uppgifter under olika lång tid, med och utan tidspress i en miljö anpassad till ”mannen som norm”. Först genom en kartläggning av samtliga potentiella riskfaktorer i arbets- och familjeliv samt på fritiden kan man besvara frågan om kvinnor genom sina speciella levnadsförhållanden har en ökad utsatthet för de vanliga besvär de drabbas av i arbetslivet. Det finns könsskillnader i sättet att beskriva och värdera både riskfaktorer och besvär.

Könssegregeringen kan leda till en ökad sjuklighet hos kvinnor via en ökad känslighet för vissa riskfaktorer (jämfört med män). Kvinnligt kön skulle alltså, med en epidemiologisk term, vara en effektmodifierare, vilket kan göra kvinnor känsligare för vissa muskuloskeletala besvär som uppstår i datorarbete. Ett visst stöd för ett sådant antagande finns i studier av anpassning mellan kroppsstorlek och arbetsplatsutformning. Exempelvis kan kvinnors högre besvärsförekomst vid bildskärmsarbete delvis knytas till dålig anpassning av arbetsplatsens fysiska utformning. Liknande fynd har gjorts beträffande arbete med handverktyg som är dåligt anpassade till kvinnors handstorlek (Kilbom & Messing, 1998; Christenson, 2000).

2.3. Modeller för press, belastning och hälsa

Tidspress i journalistiskt arbete

Det är produktionen, den dagliga arbetsprocessen, som huvudsakligen formar arbetsmiljön på redaktionerna. Produktionsorganisationen i medierna präglas av att det sker ett ständigt framkallande av ”flytande varor” (Sørensen & Grimsmo, 1993). Generellt gäller det att dagligen leverera text och bild. Produktens egenart präglar organisationen och organiseringen av arbetet. Hela arbetsprocessen är organiserad och koordinerad utifrån ett antal mer eller mindre definitiva deadlines. Ofta är det nyhetshändelserna som styr verksamheten: improvisation, snabba beslut och tidspress är för många journalister villkoren i det dagliga arbetet (se t.ex. Skjortnes, 1997; Sørensen & Grimsmo, 1993; Ekström & Norstedt, 1996). Särskilt inom nyhetsproduktionen är snabb publicering ett mål i sig och därmed ett övergripande krav. Snabbheten är ett viktigt konkurrensmedel som påverkar kvaliteten. Den kollektiva koordineringen av arbetet på redaktionen är avgörande för att en ny tidning skall kunna tryckas vid en bestämd tidpunkt.

Vi vill närmare undersöka kopplingar mellan å ena sidan tidspress och å andra sidan arbetsrelaterade symtom hos individen i termer av besvär i leder och muskler, psykosomatiska symtom och stress. Undersökningen utförs med hjälp av följande modell:

Tidspress i arbete	Modifierare	(O)hälsa
Deadlines Tid i förhållande till resultat Effektivitet i arbete Hets i arbete	Variation i arbetsuppgifter Antalet arbetsuppgifter Grad av datoranvändning Grad av inflytande	Nack-/armsvär Psykosomatiska symtom Stress Trötthetssymtom Negativa känslotillstånd Energifylld

Figur 1. Modell av tidspress i arbete och (o)hälsa.

Modellen har sin teoretiska bas i begrepp för press i arbete och för arbetsrelaterad hälsa. Vårt sätt att mäta tidspress utgår från fördelningen av belastningar och risk för ohälsa i individens dagliga arbete bland kvinnor och män på de tre redaktionerna. I modellen knyts tidspress till tiden som sådan i form av definitiva deadlines, till resultatet och effektiviteten i den egna arbetssituationen. Tidspress är en central arbetsmiljöaspekt på redaktionellt arbete som i stor utsträckning bestäms av arbetets organisering. Den handlar om individens möjlighet att motsvara tidningens prestationskrav i fråga om arbetsmängd, tid och kvalitet. Samtidigt berör den individens egen strävan och egna krav att förverkliga sina mål och möjlighet att arbeta effektivt.

Tidspressen har olika dimensioner beroende på vilken nivå analysen läggs. I journalistiskt arbete är tidspressen en aspekt på arbetets organisering och den psykosociala arbetsmiljön. Dessa förhållanden i individens direkta arbetssituation påverkas av och påverkar arbetets organisation i stort och på så sätt hänger dessa aspekter direkt samman med de bredare företags- och arbetsorganisatoriska aspekterna som diskuteras i nästa kapitel.

Produktionsorganisationen och yttre omständigheter genererar olika typer av krav på journalistiken och journalister på tidningsredaktioner. De yttre och inre krav som verkar på och i arbetsorganisationen ger upphov till tidspress. Tidspressen medför vissa krav på arbetsorganisationen (t.ex. koordinering, förutsägbarhet och kostnadseffektivitet). Den press dessa krav medför är inbyggd i arbetsprocessen. Tidspress kan vara ett utslag av höga kvantitativa krav och/eller dålig planering och framhållning (Löfgren Nilsson, 1999, 185).

I ett professionellt yrke, som journalistens, kommer individen och dennes ansvar för sina arbetsresultat särskilt i fokus (se Löfgren Nilsson, 1999, jfr Alvesson, 1995; Blomqvist, 1994). För individen ställs krav på psykisk och fysisk prestation, känslomässiga krav etc. I journalistyrket är kravstrukturen mer diffus och ospecificerad och den varierar dessutom avsevärt över tid och är i stor utsträckning styrd av individen. Journalisten skall planera och organisera sitt eget arbete i förhållande till den kollektiva arbetsprocessen. Särskilt utmärkande för det journalistiska arbetet är att krav på tid och kvalitet skall sammanfogas dagligen: att producera en lagom stort bit om ett passande ämne till det gemensamma pusslet så att tidningen kan produceras inom bestämda tidsramar med de resurser som står till förfogande.

Löfgren Nilsson (1999) har studerat hur journalisterna ser på sin yrkesroll och hur det dagliga arbetet organiseras på tre landsortstidningar. Hon menar att värderingar och normer är ett utslag av en kompromiss mellan olika krav, såväl interna som externa, som ställs på journalistiken. Individualitet, omedelbarhet och daglig produktion är organiseringsprinciperna i nyhetsproduktionen. Det finns enligt henne en stark koppling mellan tiden och dessa organiseringsprinciper (ibid., 182). Det krav som genereras av produktionen och arbetsrutinerna ger upphov till ett specifikt tidsperspektiv. Nyhetsredaktionernas kultur präglas av en speciell spänning och upphetsning som uppstår i och med att deadline måste hållas. Snabbheten och känslan av aktualitet är central och omedelbarheten normerande.

Löfgren Nilssons studie visar att även om journalisternas tidsuppfattning är en gemensam föreställning, förhåller sig kvinnor och män på olika sätt till den. Hos manliga journalister fanns en implicit kritik mot att mer reglerade arbetstider införts. Enligt den manliga normen ska man arbeta fram till den definitiva deadline om så krävs. För kvinnor innebär reglering av arbetstiden större möjligheter att arbeta inom journalistyrket eftersom det underlättar kombinationen av yrke och familj (ibid., 183-184).

Variation i arbetsuppgifter, grad av datoranvändning och inflytande ser vi som modifierare.⁴ Inom arbetslivsforskningen är man mer van att se variation i arbetsuppgifter, datoranvändning och grad av inflytande som aspekter på arbetsmiljön eller arbetsvillkoren. Vad vi menar med ordet modifierare i detta sammanhang? Vi antar att det är fråga om en kedja av effekter där vissa av dessa faktorer är ”kanaler” för pressens påverkan. Modifierarna kan således förstärka eller dämpa vissa effekter. Belastning i form av för höga prestationskrav har klara samband med frekvensen fysiska och psykosomatiska besvär, men sambandets styrka modifieras av variation i arbetsuppgifter och eget inflytande. Vårt antagande är att ju bättre de senare är, desto troligare är det att man kan klara tidspressen utan att utveckla besvären. Tidspress i arbete är en orsaksrelaterande faktor medan modifierare är symtomförvärrande/minskande faktorer. Utifrån ett handlingsperspektiv kan man således tänka sig att modifiera står för att kunna påverka sitt arbete genom egen kontroll. Med större utrymme för variation och inflytande är det möjligt att både fysiskt och psykiskt hantera sin arbetssituation. De som inte kan modifiera arbetsinsatsen eller arbetsförhållandena kan på sikt få betala med risk för försämrad hälsa (Lindberg, 1990, 44).

Arbetskrav och kontroll över den egna arbetssituationen är faktorer som fått allt växande betydelse under 1990-talet. Den väl etablerade krav-kontroll-modellen (Karasek & Theorell, 1990) och dess vidare utvecklingar är en central ansats när det gäller att koppla individens arbetsförhållanden till den omedelbara arbetsorganisationen. Karasek och Theorell har funnit att höga krav och litet beslutsutrymme är mest psykiskt påfrestande. De ger en spänd arbetssituation. Höga krav

⁴ ”Modererande faktor” är ett annat uttryck för samma tanke. ”Mediering” är ett uttryck för kanalisering av t.ex. den psykosociala miljöns effekt på de muskuloskeletala besvären via den upplevda stressen (se Kjellberg & Wadman, 2002, 29).

och stort eget beslutsutrymme innebär en aktiv och stimulerande arbetssituation. Höga krav måste åtföljas av stora påverkansmöjligheter för att inte negativa hälsoeffekter skall uppstå. En låg grad av känsla av inflytande i arbetet har visats ha samband med sjuklighet (Hall, 1990).

Från tidigare forskningsresultat finns det anledning att anta att flera faktorer kan ha betydelse för sambandet mellan tidspress och hälsa. Individens svar på omgivningens krav är beroende av bl.a. individens mentala och fysiska resurser, erfarenheter och arv (Lindberg, 1990, 41). Lika viktiga är de resurser som individen kan svara med i form av yrkesmässiga kvalifikationer, understödda av stödjande samverkansformer. Även stöd från chefer och arbetskamrater utgör en viktig faktor i detta sammanhang (se t.ex. SCB och Arbetsmiljöverket, 2003). Möjlighet till lärande innebär inte bara ett uppfyllande av kunskapskraven utan även att tillägna sig den färdighet som krävs i tidsmässigt hårt styrda uppdrag, d.v.s. att lära sig att anpassa sig till tidspressen i den dagliga produktionen. Lön kan också ses som modifierare. Den är en belöning men kan också ses som bestraffning som påverkar prestationsnivån.

Utrymme för variation i arbetsuppgifter, grad av datoranvändning och inflytande över arbetet är viktiga att analysera utifrån ett könsperspektiv. Kan det vara så att kvinnor och män möter tidspressen på olika sätt som följd av yrkets inre segregering? Skillnaden i hälsotillstånd mellan kvinnor och män anses i större utsträckning kunna förklaras av skillnader i möjligheten att kontrollera och ha makt över väsentliga faktorer i det dagliga livet. Inom ramen för verksamhetens mål anpassas arbetets organisation till de anställdas krav, vilka också varierar med hänsyn till kön. Relationen mellan exponering i arbetsmiljön och individens hälsa ser vi i förhållande till skillnader i kvinnors och mäns kroppsbyggnad och i deras möjlighet till inflytande i arbetet. Arbetsorganisationen bestämmer det sätt på vilket arbetet fördelas, liksom de förhållanden som innebär möjligheter till inflytande och hur olika individer exponeras för hälsorisker. Kvinnor har generellt haft och har fortfarande mindre inflytande och kontroll över det egna arbetet än män (SCB, 1997).

Mental belastning i journalistiskt arbete

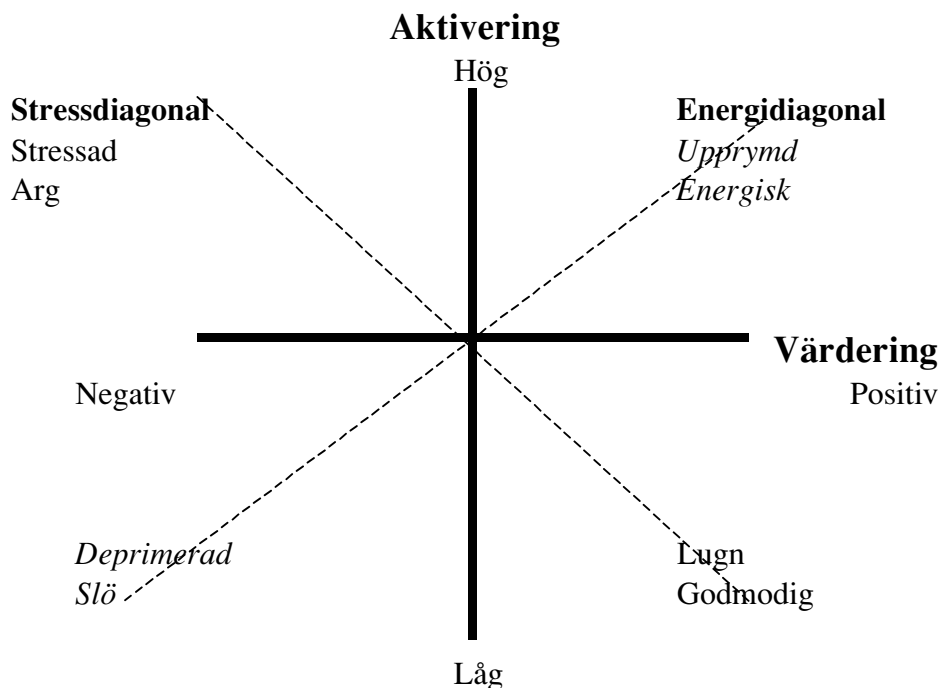
Det är väl känt att man kan bli trött av arbetsuppgifter även om dessa inte ställer några som helst fysiska krav på utövaren. Ett exempel på detta är en situation när någon tvingats genomföra flera svåra samtal, pressat sig att snabbt skriva ihop en rapport eller att läsa en svår rapport i en miljö där människor runt omkring sitter och pratar. Även rent mentala arbetsuppgifter kan alltså kräva en stor ansträngning för att man ska klara dem. Och anstränger man sig psykiskt under en längre tid leder det till att man känner sig trött.

Journalistiskt arbete, särskilt nyhetsbevakningen, upplevs ofta som ryckigt och svårplanerat. Den korta planeringshorisonten som daglig tryckning av en tidning kräver är påfrestande. Att ständigt arbeta under hög stress är en risk. Arbets-

perioder och ledigheter då man skulle kunna återhämta sig kan inte utnyttjas. Höga koncentrationskrav är i längden tröttande (Lindberg, 1990).

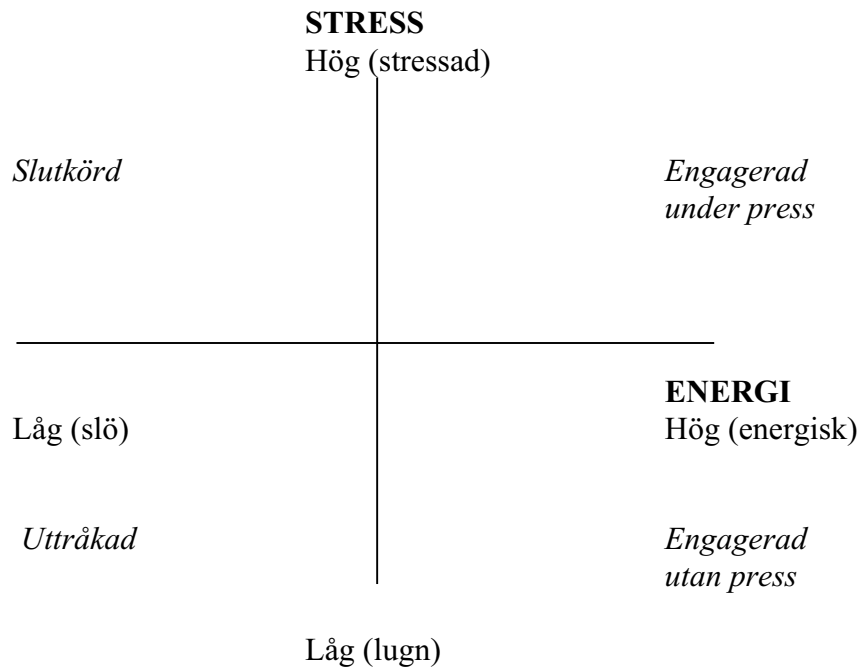
Kjellbergs modell av mental belastning har använts vid beskrivningen och analyserna i denna studie (Kjellberg & Wadman, 2002). Modellen används för att studera individens reaktioner på arbetssituationen ur psykologisk eller medicinsk synvinkel.

Det råder stor enighet om att sinnesstämningen varierar i två grundläggande dimensioner: Värdering (positivt eller negativt värderade tillstånd) och Aktivering (låg eller hög). Vi har då positivt och negativt värderade hög-, respektive låg-aktiverade tillstånd (upprymd, energisk eller deprimerad, slö) (Figur 2).

Figur 2. En tvådimensionell modell för beskrivning av stämningsläge (Sjöberg m.fl. 1979).

I arbetssituationer är vi mest intresserade av två dimensioner, vilka kan ses som diagonaler i detta system: stress (från lugn till stressad) och energi (från slö till energisk). Om vi mäter dessa två dimensioner kan vi identifiera fyra grundläggande upplevda tillstånd i arbetet (se figur 3).

Figur 3. Stress-energimodellen för beskrivning av sinnesstämning i arbetet (Kjellberg & Wadman, 2002).

De *engagerade under press* är de som ibland med en något olycklig beteckning brukar sägas vara utsatta för positiv stress. Termen ”positiv stress” är olycklig av två skäl: För det första används termen både i vardagsspråket och inom forskningen för att beteckna ett negativt värderat tillstånd där den psykiska belastningen avviker från en komfortnivå (Cox et al, 2000). För det andra kan termen tolkas som att positiva stresstillstånd, där man alltså känner entusiasm inför arbetsuppgiften och där man känner att man själv utvecklas, inte också skulle kunna ha negativa effekter på hälsan. Man skulle tvärtom kunna argumentera för att man under sådana arbetsbetingelser blir mindre uppmärksam på varningssignaler från kroppen och att risken alltså då skulle vara särskilt stor att utveckla skador.

De *engagerade utan press* känner entusiasm inför arbetsuppgiften. De känner att de själva utvecklas utan att påverkas av negativa stressfaktorer. Hälsan borde vara god i denna grupp.

De *uttråkade* känner ingen entusiasm inför arbetsuppgiften. De känner inte att de själva utvecklas och påverkas inte heller av negativa stressfaktorer. Ohälsorisken är hög om man stannar länge i ett sådant arbete.

De *slutkörda* löper mycket hög risk att drabbas av ohälsa och ”utbrändhet” är en term som ligger nära till hands för denna grupp.

Press i beteckningen av stress-energimodellens två första grupper (de engagerade under press, respektive utan press) hänvisar till den subjektiva sinnesstämningen hos individen. En känsla av tidspress kan vara en del av denna allmänna upplevelse. I vår modell (se sid. 16) ges tidspress ett mer specifikt innehåll, kopplat till individens arbetssituation.

3. Material och metod

3.1. Material

Tidningsredaktionerna

Undersökningen är utförd på två landsortstidningar. Vi gör jämförelser med en tidning som är en av storstadspressens morgontidningar. Undersökningen av denna tidning utfördes av Anders Kjellberg, Katalin Bellaagh och Gunnar Aronsson på Arbetslivsinstitutet ungefär samtidigt som vår studie. Resultaten är presenterade enbart i en intern rapport till tidningsföretaget. Vi har benämnt de tre tidningarna som Tidning A, Tidning B och Tidning C.

De undersökta tidningsredaktionerna är representanter för de två helt dominerade tidningsgrupperna i Sverige. Till storstädernas morgontidningar räknas tidningar utgivna i Stockholm, Göteborg samt Malmö. Samtliga är sjudagars-tidningar, prenumererade och morgonutgivna. Gruppen stod 1998 för närmare 30 procent av den totala dagstidningsupplagan. Till landsortspressen räknas alla tidningar utanför de tre storstadsregionerna som utkommer minst tre gånger per vecka. Alla är i huvudsak prenumererade och morgonutgivna; en majoritet utkommer sex dagar i veckan. Gruppen stod 1998 för nästan 50 procent av den totala dagstidningsupplagan. Ekonomiskt svarade landsortspressen 1998 för knappt hälften av branschens omsättning medan storstadspressens morgontidningar svarare för en dryg tredjedel av omsättningen. Landsortstidningarnas relativa styrka har ökat under 1990-talet (Weibull, 2000, 26-27).

Alla etablerade medier är i dag involverade i en förändringsprocess. Både storstads- och landsortstidningar märker av de strukturella förändringar som påverkat hela mediemarknaden och möter därmed samma typ av problem och utmaningar. Tack vare den snabba tekniska utvecklingen har distributionsformerna inom branschen förändrats och så även på de undersökta redaktionerna. Inom ramen för tidningarna bedrivs publicistisk verksamhet även på Internet. Webbtidningarna spelar emellertid ännu en blygsam roll när det gäller antalet anställda.

Landsortspressen utmärks av en ägarkoncentration och lokala tidningsmonopol. Utanför storstadsregionerna har ett antal andratidningar försvunnit från marknaden. Fusioner mellan landsortstidningar är en ny trend. På de lokala marknaderna har konkurrens delvis ersatts med samarbete, främst när det gäller tryckning, administration och annonser. I vissa fall blir redaktionerna kvar som självständiga enheter, i andra fall har ekonomisk styrning också lett till redaktionell samverkan (SOU, 1997:92; Löfgren Nilsson, 1999, 71; Dagens Nyheter, 23/1 2001).

Landsortspressen har upplagemässigt klarat sig förhållandevis bra och kan sägas utgöra den svenska dagspressens stabila kärna. Om vi tittar närmare på förändringarna efter 1990 visar det sig att det främst är de traditionella morgon-

tidningarna som stärkt sin ställning. De stora landsortstidningarna har överlag behållit eller till och med stärkt sin position (Weibull, 2000).

Under 1990-talet har det inom storstadspressen funnits en strävan att "slimma" tidningarna och samtidigt underlätta för läsarna att hitta i dem. Inom landsortspressen har det dessutom skett en successiv övergång till mindre format. År 1966 hade 91 procent av landsortstidningarna fullformat, 1984 var andelen 46 procent och 1998 bara 31 procent. Formatminskningen har överlag fått positiva reaktioner. Ett annat utmärkande drag hos morgonpressen har varit prioriteringen av det lokala. Det är ett innehåll som är mycket läst – och samtidigt något som det finns mycket lite av i andra medier (Weibull, 2000).

Under den senaste tioårsperioden är det tydligt att det skett vissa genreförskjutningar inom gruppen tryckta medier. Utmärkande för morgonpressen har varit att man successivt tagit över många journalistiska begrepp från kvällstidningarna. Nöjes- och sportjournalistiken har expanderat, likaså har tv-bevakningen ökat och det konsumentinriktade innehållet byggts ut. Morgontidningarna har dessutom överlag fått ett större inslag av bilder och journalistiken har blivit mer personcentrerad (Weibull, 2001, 12).

Trots skillnader i yttre förhållanden och storlek är de undersökta tidningarnas verksamhetskoncept och arbetsprocess likartad. Arbetet på alla tre tidningsredaktionerna är upplagt enligt traditionella sätt att organisera tidningsproduktionen. Gemensamt är att nyhetsarbete i högt tempo står i fokus, vilket bidrar till en enhetlig presentation av tidningarna. De nya yrkesbilderna, -rollerna och arbetsprocesserna inom mediabranschen återfinns huvudsakligen inom s.k. multijournalistik, t.ex. i nättidningar som ännu inte fullt ut slagit igenom på de undersökta tidningarna.

De undersökta landsortstidningarna representerar olika typer av organisationer, främst i fråga om verksamhetens omfattning, uppbyggnad och tillgängliga resurser. Båda tidningarna har insett det lokala materialets betydelse som konkurrensmedel på dagens mediemarknad. Riksmaterial samt in- och utrikesdito köps i stor utsträckning från olika byråer.

Den landsortstidning som vi benämnt Tidning A agerar på en relativt svagt konkurrensutsatt marknad. Den är störst på sin utgivningsort. Tidningen utkommer sju gånger i veckan. Upplagan är cirka 50 000 exemplar. Den ingår i en större koncern som äger flera landsortstidningar. År 1999 fanns cirka 380 anställda inom hela koncernen. Koncernen befinner sig i en organisatorisk förändringsprocess. Målet är att bli ett komplett mediahus där Internet och etermedier utgör ett komplement till papperstidningar. Detta ska uppnås med hjälp av ökad kompetens och stora resurser satsas för att nå detta mål.

Tidning A är ett välmående företag ekonomiskt sett. Personalsituationen är godtagbar. Platsannonseringen på tidningen ökade markant under 1999 och tidningen tror att trenden med t.ex. annonser om lediga jobb kommer att hålla i sig samt att Internetannonseringen kommer att öka under 2000-talet (Tidning A:s årsredovisning, 1999).

Tidning B är en landsortstidning som grundades i början av 1900-talet som en motvikt mot den borgerliga pressen. På 1960-talet slogs Tidning B samman med en annan tidning på orten. Tidningen utkommer sex dagar i veckan och har en upplaga på cirka 10 000 exemplar. År 1999 fanns cirka 35 anställda på tidningen. Antalet anställda på redaktionen har minskat i samband med tidningens ekonomiska svårigheter. Vid undersökningstillfället var redaktionen underbemannad. I och med att redaktionen är liten är de hierarkiska nivåerna inte så markerade. Viktigast för Tidning B är den lokala nyhetsbevakningen. Tidningen speglar dagligen den lokala kulturen och den lokala sporten och har en fyllig småannonsmarknad. Det egna lokala materialet har högsta prioritet även när det gäller ledarsidan.

Sedan år 2000 ingår Tidning B i samma koncern som Tidning A.

Tidningarna A och B har beröringspunkter även spridningsmässigt. De trycks numera också på samma ställe. Detta har lett till att Tidning B har fått lämnings-tider som redaktionen har svårare att hålla. Förutsättningarna för det redaktionella arbetet har förändrats.

Tidning C befinner sig i en relativt svag konkurrenssituation. Den är marknadsledande inom sin region. Tidningen har en upplaga på cirka 260 000 exemplar. Antalet anställda är cirka 300. De senaste åren har rationalisering och effektiviseringar stått i fokus på Tidning C. Annonsförsäljningen har sjunkit kraftigt på vissa marknader och upplagan har minskat. Kostnadsbesparingar har lett till uppsägningar av fast anställda. Tidningen har nu också färre vikarier och frilansare samt färre reportageresor. Organisationsförändringen har medfört ett nytt arbetssätt eller helt nya arbetsuppgifter för många journalister. En del av tidningen har gjorts om till tabloidformat. Tidning C har gått samman med andra tidningar och startat ett distributionsbolag. Samarbeta med andra tidningar har inletts även inom tryckeriverksamheten i syfte att effektivisera produktionen och spara i investeringar. Webbtidningen spelar en allt viktigare roll i tidningens utveckling.

Studiepersonerna

Studiepersonerna i denna studie är representanter för två olika grupperingar inom pressen – landsortspressen och storstadsmorgontidningar. Landsortspressens journalister utgör den största gruppen (34 procent) inom journalistkåren, följda av journalister i fack- och populärpress (15 procent av journalistkåren) och storstadsmorgonpress (10 procent). Journalister inom de ”nya medierna” – kommersiell radio och tv – utgör ännu så länge en liten grupp (5 procent) bland Journalistförbundets medlemmar (Djerf-Pierre, 2001, 10–11).

Landsortspressen är den stora plantskolan för svensk journalistik. Huvuddelen av de anställda inom branschen (60 procent) har erfarenhet av att arbeta på landsortstidningar. Samtidigt är de arbetsplatser där journalister har minst medieerfarenhet före sin anställning. I de fall man har det, är det oftast från en annan lokaltidning (Löfgren Nilsson, 1999, 74; Weibull, 2001, 12). Karriärvägarna inom journalistiken går således från lokala medier till riksmidier. Inom

landsortspressen är var tredje allmänredaktions reportrar specialiserade på något område jämfört med hälften av reportrarna på storstadsmorgontidningar (Ekström & Nohrstedt, 1996; jfr Alström & Östlund, 1994).

Professionaliseringen av journalistkåren påbörjades på 1960-talet (Weibull 1991, 177). Ett viktigt kännetecken för professionalisering är att det finns utbildningar som leder till yrket (Löfgren Nilsson 1999, 72–75). När journalistutbildningen kom i gång på 1960-talet var det kvinnorna som strömmade in. I dag är de kvinnliga journalisterna betydligt mer välutbildade än sina manliga kollegor. Störst utbildningsskillnad mellan kvinnor och män finns i lokalpressen. Där har 36 procent av kvinnorna hög utbildning mot 17 procent av männen (Djerf-Pierre 2001, 11).

I denna studie har den redaktionella verksamheten på tidningarna undersökts. Personer som arbetar på annonsavdelning eller telefonväxel ingår inte i studien. Vi gjorde även en avgränsning lokalt. Vi tog bara med huvudredaktionerna, medan lokalredaktionerna lämnades utanför studien. På huvudredaktionen gjorde vi en totalundersökning av alla som vid tillfället var i arbete, dvs. tjänstlediga, sjuk-skrivna, föräldralediga deltog inte. Journalister och andra tidningstjänstemän inklusive den högsta redaktionella tidningsledningen (chefredaktör) ombads att besvara enkäten.

Vi använder termen journalist i en vid bemärkelse. Vanligtvis är journalist en term som täcker in reportrar och redigerare. Normalt sett omfattas inte foto-graferna av journalistbegreppet. I denna studie har journalistbegreppet tänjts ut till att även omfatta detta yrke och även andra grupper inom den redaktionella delen av tidningsföretagen (se kapitel 4).

Journalister som arbetar i landsortspress skiljer sig från journalister inom andra typer av medier beträffande kön, utbildning och ålder. Inom landsortspressen blandas ofta yngre välutbildade kvinnor med äldre lågutbildade män. På storstadstidningar är personalen mer homogen i detta avseende. Studiepersonerna på de undersökta tidningarna redovisas med hänsyn till kön, ålder och utbildning i tabell 1.

Tabell 1. Undersökningsgrupp för respektive redaktion uppdelad på antal kvinnor (K) och män (M). Medelvärden (m) och medianer (med) för ålder samt andelen (%) med olika utbildningsnivåer och journalistutbildning.

	Tidning A			Tidning B			Tidning C		
	Totalt	K	M	Totalt	K	M	Totalt	K	M
Antal personer	56	22	34	22	10	12	242	121	121
Ålder m; (med)	43(42)	39(37)	45(48)*	46(50)	36(37)	50(53)*	45(46)	44(44)	46(47)
Utbildningsnivå									
Fackskola	13	10	15	18	10	25	11	11	12
Gymnasium	25	9	36	23	20	25	19	19	19
Högre akademisk utbildning: 80-119 p	16	27	9	5	0	8	4	3	4
120-160 poäng	29	27	30	36	50	25	50	50	51
>160 poäng	9	14	6	9	10	8	16	17	15
Annat	7	14	3	9	10	8	0	0	0
Journalistutbildning									
Ingen journalistutb.	29	18	36	32	40	25	26	28	25
Högskola	32	59	15	27	20	33	51	49	53
Folkhögskola	11	5	15	9	10	8	7	7	6
Annat	27	18	33	32	30	33	16	16	16

* indikerar signifikanta ålderskillnader mellan män och kvinnor ($p < 0.05$)

På Tidning A arbetade 70 personer på redaktionen, 27 kvinnor och 43 män. De som svarade på enkäten var 22 kvinnor och 34 män i åldern mellan 25–60 år för kvinnorna och 27–63 år för männen. Medelåldern var 39 år för kvinnorna och 45 år för männen, vilket visar att männen var signifikant äldre.

På Tidning B var antalet 27 personer med 11 kvinnor och 16 män. De som svarade på enkäten var 10 kvinnor och 12 män och åldern varierade mellan 23 och 61 år bland kvinnorna samt 31 och 64 år bland männen. Ålderskillnaden mellan kvinnor och män var störst på denna redaktion och männen var signifikant äldre.

Tidning C hade 314 personer anställda med 148 kvinnor och 166 män. De som svarade på enkäten var 121 kvinnor och 121 män i åldrar mellan 26 och 64 år för kvinnorna samt 27 och 64 år för männen. Könsskillnaden i ålder var liten på Tidning C.

Högsta utbildningsnivå varierade starkt och var vid både Tidning A och Tidning B, för såväl kvinnor som män, allt från fackskola till akademisk utbildning med mer än 160 poäng. På Tidning C varierade högsta utbildningsnivå, för såväl kvinnor som män, från folkskola till högre akademisk utbildning med över 16 år. Signifikant fler män än kvinnor på Tidning A var gymnasieutbildade medan signifikant fler kvinnor än män på samma tidning hade en journalistutbildning på högskolenivå. Inga statistiskt säkerställda könsskillnader i högsta utbildningsnivå fanns på de övriga tidningarna. Däremot hade signifikant fler journalister på Tidning C högre akademisk utbildning jämfört med tidning A och journalistutbildning på högskolenivå jämfört med tidning B.

Vårt material bekräftar den ovannämnda bilden av arbetserfarenhet vad gäller journalisterna på de två landsortstidningarna där enkäten inkluderade en fråga om arbetslivshistoria. Cirka hälften av både kvinnor (47 procent) och män (59

procent) på Tidning A kommer från en annan lokaltidning. Två tredjedelar av männen på Tidning B har också denna bakgrund. De kvinnliga journalisterna på Tidning B har oftast Tidning B som sin första arbetsplats som journalist.

3.2. Metoder och analysstrategier

Fallstudier

Vi har använt oss av fallstudien som forskningsmetod. En styrka i fallstudie-metoden är att man kan varva olika undersökningsformer. Det är vanligt att man använder flera källor samtidigt för att belägga fenomenet. Vi har använt oss av dokumentation, enkät, intervjuer och observationer. Detta har gett oss möjlighet att komplettera och fördjupa uppgifter från en enkät med resultat hämtade från intervjuer och observationer. I vår undersökning skiftar fokus från ett brett perspektiv på tidningsredaktioner till belysning av enskilda faktorer i journalisternas arbetsmiljö.

Fallstudier belyser ofta processer och förändringar. Vi beskriver både tillstånd, dvs. hur situationen ter sig vid undersökningstillfället, och förändringar på 1990-talet. För att beskriva möjliga tendenser har vi jämfört resultaten från fallstudien med resultaten från två tidigare enkätstudier. Hur de inblandade personerna – de anställda på tidningsredaktionerna – tolkar den nuvarande situationen och de förändringar de har varit med om är utgångspunkten för vår beskrivning och tolkning. Enkäten och intervjuguiden finns återgivna i bilagor till rapporten.

Möjligheterna att generalisera utifrån resultaten från fallstudier baseras ofta på den existerande teoribildning undersökningen bygger på. Generalisering till en större population är svårare och mindre exakt. Vi vill först och främst bidra med ytterligare fakta och fördjupad förståelse för journalisters arbete och hälsa.

Efter samtal med redaktionschefen på Tidning A och chefredaktören på Tidning B och de anställda på respektive tidning som deltog i introduktionsmötet bestämde vi oss för att hålla tidningarna anonyma. Chefredaktören och de anställda på Tidning B tyckte att studien skulle ha kunnat genomföras även utan anonymitet för tidningen. Enligt vår bedömning har anonymiteten bidragit till att vissa känsliga frågor och kritik kom upp i intervjuerna.

Enkät

Enkäten rör sig på individnivån. Frågorna gäller olika aspekter av arbete och hälsa (se temaområden i bilaga 1). De enskilda frågorna i enkäten är hämtade från andra studier, vilket möjliggör jämförelser över tid och mellan olika tidningsredaktioner (se bilaga 4).

Studien startades genom att brev skickades till chefredaktörerna på Tidning A och Tidning B med en förfrågan om intresse för en studie av arbetsvillkor i journalistiskt arbete. Vi förklarade syftet och uppläggningsen av studien och fick mycket positiv respons från båda tidningarna.

Vi besökte redaktionerna och beskrev muntligen för alla studiepersonerna avsikten med studien och förklarade att alla frågor i enkäten skulle behandlas konfidentiellt. Kontaktperson på respektive redaktion utsågs. Vi fick namnlistor på samtlig personal, varefter vi kodade enkäterna, lade dem i slutet kuvert med namn samt svarskuvert till oss och skickade till respektive kontaktperson. Efter en dryg vecka skickades en påminnelse med e-post till dem som dittills inte besvarat enkäten. Detta upprepades ytterligare en gång. Vid ett senare besök på redaktionerna lades en ny enkät med svarskuvert i kuvert direkt i postfacken till dem som inte svarat.

Vi fick svar från 57 personer på Tidning A och från 22 personer på Tidning B. Svarsprocenten blev 81,4 respektive 81,5. Bortfallet var 13 personer av det totalt 70 på Tidning A och 5 personer av totalt 27 på Tidning B. Bortfallet är inte slumpmässigt fördelat, utan består huvudsakligen av journalister vid vissa avdelningar. På Tidning A var det fotograferna och på Tidning B var det personalen på sportavdelningen som i mindre utsträckning besvarade enkäten.

På Tidning A var 38 procent av dem som svarade kvinnor och 62 procent män. Detta är samma könsfördelning som på redaktionen totalt. På Tidning B var 45 procent av dem som svarade kvinnor och 55 procent män. Detta är nästan samma könsfördelning som på redaktionen totalt, nämligen 41 procent kvinnor och 59 procent män. De besvarade kan betraktas som representativa i detta avseende (tabell 2).

På Tidning C utförde forskare vid Arbetslivsinstitutet en enkätundersökning under våren 2000. Enkäten riktade sig till 314 anställda på olika redaktioner. Den besvarades av 242 personer, vilket innebär 77 procent svarande. Hälften av de svarande var kvinnor och hälften män. Detta är nästan samma könsfördelning som på Tidning C, nämligen 47 procent kvinnor och 53 procent män (se tabell 4 och 6 i nästa kapitel.)

Tabell 2. Undersökningsgrupp och studie bortfall för respektive redaktion. Antal kvinnor inom parentes.

	Tidning A			Tidning B		
	Antal personer som fick enkäten	Antal besvarade	Antal intervjuer	Antal personer som fick enkäten	Antal besvarade	Antal intervjuer
Företagsledning	12 (2)	12 (2)	4 (2)	3 (2)	3 (2)	1 (0)
Reportrar, centralredaktionen	21 (14)	18 (12)	4 (2)	9 (6)	9 (7)	5 (4)
Redigerare, centralredaktionen	12 (4)	10 (2)	1 (0)	4 (0)	4 (0)	2 (0)
Sport	4 (0)	4 (0)	1 (0)	4 (0)	1 (0)	1 (0)
Foto, bildtekniker	9 (1)	5 (1)	1 (0)	3 (1)	2 (0)	1 (0)
Övr. redaktioner ^a	6 (3)	5 (3)	2 (1)	4 (2)	3 (1)	1 (0)
Övriga ^b	6 (3)	3 (2)	-	-	-	-
Totalt	70 (27)	57 (22)	13 (5)	27 (11)	22 (10)	11 (4)

a Internetredaktion, ledare, kultur och taltidning.

b Sid/text, arkiv och korrektur.

Intervjuer och observationer

Enkäten kompletterades med ett antal intervjuer och observationer. Vi gjorde 13 intervjuer på Tidning A och 11 på Tidning B. Alla intervjuer spelades in. Intervjupersonerna valdes ut av de anställda som besvarat enkäten. Urvalskriterierna var kön, ålder, avdelning, position, datoranvändning och hälsa. De intervjuade hade följande befattningar: chefredaktör, redaktionschef, nyhetschef, reporter, redaktör, redigerare, webbredaktör, fotograf och sekreterare. Urvalet av intervjupersonerna styrdes också av tanken att informanterna sammantaget skulle kunna ge en bild av förändringsprocessen inom företaget på 1990-talet.

Vid intervjuerna använde vi s.k. tratteknik. Intervjupersonerna fick välja själva vilket tema som var viktigast från en lista över de temaområden som enkäten handlade om (bilaga 1). De fick börja med att berätta fritt om detta tema/dessa teman varefter mera precisa kompletterande frågor ställdes. Därefter ställdes frågor om övriga teman. Intervjuerna genomfördes, med ett undantag, på arbetsplatsen och varade cirka en timme. En intervju gjordes per telefon och varade cirka en halv timme. Vi använde oss av en tematiskt strukturerad intervjuguide (bilaga 2).

Intervjufrågorna var anpassade till de studerade tidningsredaktionerna. Enkäten förväntades ge en bred överblick över likheter och skillnader. Den behövde dock kompletteras med uppföljande frågor och fördjupning i intervjuform. Genom intervjuerna och observationerna försökte vi komma åt mer kollektiva företeelser såsom samarbetsformer, relation mellan chef och medarbetare, organisationsförändringar, kollektiva former för stöd, konflikter; fysisk arbetsmiljö (t.ex. arbetsutrustning), rumslig planering, inflytande över arbetsmiljön; arbetshälsa (t.ex. konsekvenser av datorarbete).

Vi besökte tidningsredaktionerna åtta gånger i samband med fältarbetet. Observationerna handlade om arbetsplatsens fysiska utformning, arbetsutrustning och arbetssätt. De studiepersoner som intervjuades observerades specifikt på sina arbetsplatser. Praktiska råd gavs.

Analysstrategier

Profilerna, figurerna och tabellerna är de sätt vi använt för att angripa och behandla våra data. Dessa sammanställningar har vi kompletterat med verbala beskrivningar utifrån intervjuerna.

Jämförelser

Vi har gjort olika slags jämförelser. För det första har vi jämfört kvinnor och män på olika tidningsredaktioner. Vissa resultat av enkäten kan jämföras med en studie på en annan tidningsredaktion (Tidning C). För det andra har vi gjort jämförelser över tid. En del av resultaten kan jämföras med resultat från en rikstäckande studie om journalisters arbetsvillkor som genomfördes 1992 (Tyrkkö, 1999). Urvalet journalister i den studien är dock litet (105 personer), eftersom vi har tagit med bara de journalister som arbetar på dagstidningar. Vi har också jämfört med en studie om arbetsmiljön som genomfördes inom den grafiska branschen i Stock-

holm 1992 och som resulterade i ett förslag till kravspecifikation för arbetsplatsutformning (Karlqvist m.fl., 1995). Jämförelsen har då gjorts med journalisterna i den studien. Dessa material tillåter inte långtgående jämförelser. Man kan inte jämföra direkt, eftersom det inte är samma urval, men man kan ändå se vissa tendenser.

Journalistyrket är sammansatt av många, sinsemellan olika, yrkeskategorier. Vårt urval är för litet för en systematisk jämförelse mellan olika yrkeskategorier. På den minsta redaktionen är det inte möjligt att redovisa för alla kategorier. Vid vissa frågor, exempelvis vad gäller hälsoutfallet, gör vi emellertid jämförelser mellan olika grupper.

Vi har gjort statistiska analyser av de skillnader mellan kvinnor och män och mellan redaktioner som kan iaktas i materialet med hjälp av proportioner med 95 procent konfidensintervall (Gardner & Altman 1989).

Ordagranna utskrifter från intervjuerna innehåller 200 sidor datamaterial. Bearbetning av data gjordes i enlighet med empirisk metodik med kodning på mönsternivå. Vid den deskriptiva kodningen kategoriserades utsagorna i syfte att ge djup åt resultaten från enkätundersökningen.

Profiler

För att kunna mäta och jämföra arbetsvillkoren på olika tidningar har vi sammanfört olika enkätfrågor till profiler för kvinnor respektive män på de olika tidningarna. I enkäten har frågorna olika typer av svarsalternativ (se bilaga 4). Skalvärden på de olika variablerna har ändrats så att fyra svarsalternativ återstår. Genom att räkna medelvärden för svaren för kvinnor och män på de olika tidningarna har vi kunnat jämföra olika aspekter av arbetsvillkoren och hälsotillstånd sammantaget på de olika tidningarna. Skillnader på 0,25 skalenheter eller mer i enkätaterialet är tillräckligt stora för att sannolikt spegla reella skillnader mellan kvinnor och män på de olika tidningarna (se Östlund, 1994, 18).

I några fall är den dimension som vi önskat fånga med enkäten så pass komplex att en enda frågeställning inte räcker till. I sådana fall har ett medelvärdesindex konstruerats för att skapa en mer komprimerad och lättöverskådlig redovisning av förhållandena på redaktionerna. Vi har konstruerat sex sammanfattningsmått bestående av olika aspekter av (o)hälsa separat för män och kvinnor på respektive tidning. Indexen är konstruerade som aggregerade variabler utifrån intervjupersonernas utsagor.

Likställning av skalorna

Ett problem är att de frågor som vi analyserar och jämför mellan män och kvinnor vid olika tidningsredaktioner har olika många skalsteg. I de fall där en fråga har en ordinalskala med fyra olika kategorier har kategorierna kodats 1, 2, 3 och 4. Därefter har medelvärdet beräknats separat för männen och kvinnorna på respektive tidning. Dessa medelvärden har därefter jämförts grafiskt i ett ”profildiagram”.

När vi använt en fråga som har en skala med färre eller flera steg än fyra har vi kodat om svarsalternativen (se Nyfjäll, 2002). Vi har likställt skalorna så att

frågorna blir jämförbara genom att se till att ändpunkterna i skalorna blir lika, dvs. minvärdet blir 1 och maxvärdet 4. Om vi antar att en variabel x antar numeriska värden kan värdena för x transformeras till en godtycklig skala y enligt

$$y = (x - \text{gammalt lägsta värde}) \frac{\text{ny variationsvidd}}{\text{gammal variationsvidd}} + \text{nytt lägsta värde}$$

Om vi bortser från problemet att skalorna har olika många skalsteg är det viktigt att vara medveten om att beräkning av medelvärdet för de variabler vi redovisar för inte är invändningsfritt. Frågeställningarna i enkäten är i mångt och mycket attitydfrågor eller skattningar och den skala som respondenten ska markera sitt svar på kan betraktas som en ordinalskala. Ett alternativt centralmått till medelvärdet är medianen.

Jämförelse mellan kvinnor och män

I analysen nedan tillämpas en metod som endast utnyttjar ordinaliteten i data men som kan diskriminera mellan två grupper, dvs. kvinnor och män. Metoden har likheter med Wilcoxon's rangsummetest (vilket är liktydigt med Mann-Whitneys U test) (Nyfjäll, 2002).

Vi undersöker med följande metod om männens och kvinnornas fördelning över variablerna är lika: för varje kvinna beräknas hur många av männen som har värden som underskrider kvinnornas värde. Summerar vi alla dessa värden erhåller vi värdet på Mann-Whitneys U-teststatistika. Först analyseras data med Mann-Whitney-testet. Från resultatet kan det önskade måttet beräknas. Vi introducerar några symboler (för notation se Lehman, 1975)

Statistika, storhet	Förklaring
W_s	Rangsumman för den ena gruppen (s)
n	Stickprovsstorleken för grupp s
W_r	Rangsumman för den andra gruppen (r)
m	Stickprovsstorleken för grupp r

Måttet som anger hur stor andel av kvinnorna som (i genomsnitt) har högre värde än männen beräknas enligt:

$$\frac{W_s - 0.5n(n+1)}{W_s - 0.5n(n+1) + W_r - 0.5m(m+1)}$$

Att på detta sätt jämföra kvinnor med män har flera fördelar (Nyfjäll, 2002):

- Likställning av skalan: Minsta värde som kvinnorna kan erhålla är 0 procent, dvs. samtliga kvinnor har värden som underskrider mäns. Maxvärdet som kvinnorna kan erhålla är 100 procent, dvs. samtliga

kvinnor har värden som överskrider männens. Det vill säga oavsett om utgångsskalan baseras på 3, 4, 5 eller 14 skalsteg så kommer resultatet att bli en procentandel mellan 0 och 100.

- Ordinalskale-aspekten: dvs. vi utnyttjar ingen annan egenskap i skalan än rangordningen mellan individerna. Vi kan alltså inte få kritik för att vi beräknar medelvärden på ordinala data.
- Metoden bygger på välkända statistiska tester vilket är bra i sig men även har den fördelen att vi automatiskt kan testa om männens och kvinnornas fördelning skiljer sig åt.

Med hjälp av några enkätfrågor har vi upprättat en profil för fyra dimensioner som beskriver tidspress i arbetet samt sex dimensioner som beskriver olika aspekter av hälsa. Huruvida tidspress kan ha någon relation till (o)hälsan framgår av profilerna (se figur 14 och 15). Profilerna beskriver i mycket grova drag hur situationen ser ut sammantaget. Höga värden i samtliga aspekter indikerar bra arbetsvillkor, respektive god hälsa.

4. Arbetsfördelning och arbetsvillkor

4.1. Könns- och yrkesmässig arbetsfördelning på redaktionerna

Inledning

Andelen kvinnliga journalister har stadigt ökat från 1960-talet. År 1969 utgjorde kvinnorna 20 procent av journalistkåren (Löfgren Nilsson 1994, 90). Perioden efter 1970 karakteriseras av en snabb ökning, följt av en viss stabilisering till dagens nivå med 45 procent kvinnor i journalistyrket. Utjämnningen har i första hand skett inom etermedierna, vilket kan bero på krav på journalistutbildning vid rekrytering och på det aktiva jämställdhetsarbete som bedrivits (ibid., 91; Abrahamsson 1990). Den ökade andelen kvinnliga journalister utanför de etablerade medierna, t.ex. inom populärpress och bland frilansare, utgör en betydande del av den totala ökningen. Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att även om andelen kvinnliga journalister kontinuerligt ökat, tycks ökningen till stor del ha skett utanför storstads- och landsortspressen (ibid., 91).

I det följande redovisas resultaten från enkätundersökningen och intervjuerna. Vi använder här Tidning C som jämförelsegrupp. När vi studerar räckvidden och hierarkin ställer vi följande fråga: Hur är befattningar, arbetsuppgifter, ämnesområden och arbetssätt fördelade mellan könen? Vi vill emellertid inte reducera problematiken till antalsmässiga förhållanden mellan könen. Därför följs denna fråga upp med frågor som handlar om hur de rådande antalsmässiga förhållandena bemötts och hanterats på arbetsplatserna. Genom intervjuerna erhålls en bild av olika förhållningssätt och strategier på Tidning A och B.

Yrkesbefattningar

Media utgör en viktig bransch i det svenska arbetslivet. Tidningar, tidskrifter, radio och tv sysselsätter många olika yrkesgrupper. Den föreliggande studien omfattar anställda inom den redaktionella delen av tidningsföretagen: reportrar, redaktörer, redigerare, chefer, fotografer, bildtekniker, arkivarier, korrekturläsare, webbredaktörer och administratörer. Personal som sköter olika typer av intern service (växeltelefonister, vaktmästare, lokalvårdare etc.) och försäljare på annonsavdelningar samt frilansjournalister med anknytning till redaktionerna har vi lämnat utanför studien (tabell 3).

Tabell 3. Olika yrkesbefattningar och andelen anställda kvinnor (K) och män (M) inom respektive befattning. Procent.

	Tidning A			Tidning B			Tidning C		
	Alla	K	M	Alla	K	M	Alla	K	M
Skrivande journalist	37	59	23	50	70	33	71 ^a	69 ^a	73 ^a
Redigerande journalist	18	9	24	14	10	17	Se ovan.		
Chef	20	5	29	22	10	33	14 ^b	13 ^b	15 ^b
Administratör	2	5	0	5	10	0	5	8	2
Arkiv/korrektur	18	22	15	0				- ^c	
Fotograf	5	0	9	9	0	17	10	10	10
n	57	22	35	22	10	12	238	119	119

a Skrivande och redigerande journalister på Tidning C. Svartalernativ i enkäten: "Journalist/skrivande/redigerande".

b Chefer och administratörer på Tidning C. Svartalernativ i enkäten: "Chef/administratör".

c "Arkiv/korrektur" ingick inte som svartalernativ i enkäten som riktade sig till de anställda på Tidning C.

I tidningsföretagen arbetar man med många olika arbetsuppgifter med tillhörande variationer i befattningar och kvalifikationer. Personalsammansättningen är relativt likartad på de olika tidningsredaktionerna. Bland de redaktionella medarbetarna utgör journalisterna den största yrkesgruppen, de bildar redaktionens kärna. Andelen chefer varierar mellan tidningarna: ju mindre tidning desto större andel chefer. Införandet av en ny teknik i tidningsproduktionen innebar att grafikerna försvann från tidningsföretagen. De befattningar som ligger i gränzonen mot de grafiska arbetsuppgifterna, t.ex. korrekturläsarna, liksom de för yrket perifera grupperna, t.ex. arkivarier, har kraftigt minskat i antal (Lindberg 1990). I denna studie återfinns dessa grupper enbart på Tidning A.

De flesta som svarade på enkäten arbetar som skrivande eller redigerande journalister. Bland reportrar är kvinnor i majoritet (signifikant större andel på Tidning A), medan redigerare är en mansdominerad grupp på Tidning A (signifikant större andel) och Tidning B. Andelen kvinnor bland administratörerna är hög. Fotografer är en yrkesgrupp som på Tidning A och B enbart består av män. På Tidning C är även denna grupp könsblandad.

En skiktning av kvinnors och mäns befattningar på de undersökta arbetsplatserna innebär vertikal segregering mellan könen. De kvinnliga journalisterna når inte ledande positioner i samma utsträckning som sina manliga kollegor. Männen är överrepresenterade i chefsbefattningar på Tidning A och B. På Tidning C är dessa befattningar numerärt integrerade. En skillnad mellan kvinnor och män uppdagad dock på denna redaktion när man närmare undersöker vilken typ av chefskap befattningen innebär. De flesta manliga chefer (67 procent) har en arbetsledarbefattning med personalansvar medan cirka hälften av kvinnliga chefer (47 procent) har detta.

Av intervjuerna framgår det att den gemensamma uppfattningen på de undersökta tidningsredaktionerna A och B är att blandning av kvinnor och män är bra. Kön kopplas ofta till andra faktorer, t.ex. ålder och bakgrund, i termer av mång-

fald. ”Särskilt i vårt yrke är det eftersträvansvärt att det är människor som är olika, ser olika ut och har olika kön. Detta gör det lättare att känna igen sig i olika situationer ute på fältet. Blandningen är väldigt viktig” (Chef, man, Tidning A).

Av intervjuerna framgår också att könsfördelningen i olika befattningar har diskuterats på redaktionerna i samband med rekrytering. Rekrytering ses då som ett instrument att få till stånd en jämnare fördelning av kvinnor och män. Den ovan citerade manlige chefen på Tidning A påpekar att ålder, etniskt ursprung och dylikt aldrig får vara avgörande för om man är påtänkt för anställningen eller inte. Det kan istället vara ett plus om det är två lika som söker tjänsten, säger han.

Att visa upp en jämställd attityd är viktigt. Att korrigera den skeva fördelningen är emellertid inte problemfritt. Tidningarna har jämställdhetsplaner men ingen uttalad strategi för hur en jämnare könsfördelning kan nås. Särskilda åtgärder har i vissa fall visat sig vara nödvändiga för att uppnå en antalsmässig balans mellan kvinnor och män.

Ökad andel kvinnor i ledningsfunktionerna efterfrågas av flera intervjupersoner. De intervjuade journalisterna tror att även tidningsvärlden kommer att få fler kvinnliga chefer. Hos många finns en förväntan att mansdominansen i chefs-skikten skall upphöra i takt med att den yngre generationen etablerar sig i företagen. Att detta inte hänt, trots att andelen kvinnor i yrket kraftigt ökat sedan 1970-talet, sågs av en manlig nyhetschef på Tidning B som en "eftersläpning". En förutsättning för fler kvinnor i ledande positioner var, enligt honom, en förändring i de journalistiska arbetsätten och uttrycksformerna.

I allmänhet söker man sig till journalistiken för att få skriva. Som tabell 3 antyder har en större andel kvinnor än män uppnått skrivandets privilegium på de undersökta landsortstidningarna. Bland reporterna på centralredaktionen vid Tidning A är kvinnorna numera i majoritet. Detta upplevs av några journalister som ett problem, eller som en av de manliga reporterna säger: ”Jag tror att det är en bra bit över 50 procent som är kvinnor. Vi börjar få ett omvänt problem – problem, det är inget problem.” Redaktionsledningen är medveten om det ”omvända problemet”. Den ovannämnda chefen säger att ”på den dagliga redaktionen dominerar tjejerna våldsamt ibland. Det kan vara på morgnar att det bara är tjejer”. Därför har redaktionsledningen ansträngt sig för att få manliga sökande till de befattningar där kvinnomajoritet har börjat sticka i ögonen. De unga kvinnorna på centralredaktionen verkar vara mer synliga än sina manliga kollegor på andra avdelningar. En jämn könsfördelning verkar vara ett viktigt mål för cheferna. Det är emellertid, enligt en ung kvinnlig reporter, svårt att förstå att detta inte gäller alla områden utan bara de där det finns många kvinnor.

En redaktör på Tidning A såg ett problem i att hans redaktion var helt manlig. Ett sätt för honom att balansera könsfördelningen var att ta in frilansare.

”Så det är första gången på väldigt länge kulturredaktionen är helt manlig. Och det fanns lite synpunkter på det för att de tyckte med all rätt att, ledarredaktionen är manlig, sporten är kraftigt mansdominerad, att det är lite dåligt med kvinnor på ledande ställning i tidningen. Det där är jag

medveten om så jag försöker balansera upp det genom flera kvinnliga frilansare” (Redaktör, man, Tidning A.).

Frilansjournalisternas anställningsförhållanden skiljer sig emellertid avsevärt från de fast anställdas (se Allvin & Aronsson, 2000). Genom denna form av rekrytering fick kvinnorna sämre arbetsvillkor i jämförelse med männen.

”Det är resurserna som avgör vilken typ av text jag kan köpa in. Och där finns ju en gräns. Jag har ett jättebra gäng som skriver jättebra kritik. Men andra typer av texter. Jag har ju en vision, en frilansare på heltid. Hon ska göra en annan typ av reportage och då blir det helt andra pengar. Hon är beredd på att gå under svältgränsen” (Redaktör, man, Tidning A.).

På Tidning B fann vi uteslutande män i de ledande redaktionella positionerna. En kvinnlig nyhetschef hade nyligen sagt upp sig och ersatts av en man. Avhoppet hade väckt frågor hos de intervjuade om villkoren för chefskap på redaktionen. Nyhetschefsjobbet ansågs vara väldigt tufft. ”Man måste vara totalt flexibel och alltid ha möjlighet att rycka in” (kvinnlig reporter, Tidning B). Det blev för den kvinnliga nyhetschefen ett val mellan chefspositionen och ”ett mera ordnat liv” (chefredaktören, man, Tidning B) som även inkluderade föräldraskap.

Rekrytering av en ung kvinna till ledarskribent hade skett nyligen. Hon ansågs av alla intervjuade vara en tillgång för företaget även utåt: ”Det har gett status åt ledarsidan och status åt tidningen” (reporter, man, Tidning B).

Fördelning av arbetsuppgifter

Många tidigare åtskilda arbetsuppgifter har integrerats i de nya datorbaserade systemen på tidningsredaktionerna. Tekniken utformar, eliminerar, övertar och sammanför existerande uppgifter i arbetsprocessen. Samtidigt skapar den behov av datateknisk personal, webbdesigners etc. En fråga i enkäten handlade om vilka arbetsuppgifter som ingår i arbetet och tiden för respektive arbetsuppgift i procent av den totala arbetstiden. Arbetsuppgifternas fördelning framgår ur tabell 4. De svarande kunde ange flera svarsalternativ.

När fördelningen av befattningar i tabell 3 jämförs med fördelningen av arbetsuppgifter finner man att många befattningshavare är verksamma inom flera områden och på flera nivåer. Inom alla yrkesbefattningar finns olika typer av arbetsuppgifter. Andelen medarbetare som skriver är t.ex. större än andelen skrivande journalister. Samma gäller redigering och arbetsledning. På exempelvis Tidning B arbetar 14 procent av de anställda som redigerare medan 40 procent av de anställda redigerar. Administrativa arbetsuppgifter är också mycket spridda över olika personalkategorier. Kvinnor har ofta arbetsledande uppgifter utan att ha någon formell chefsbefattning.

Tabell 4. Olika arbetsuppgifter och andelen anställda kvinnor (K) och män (M) för respektive arbetsuppgift. De svarade kunde markera mer än ett alternativ. Procent.

	Tidning A			Tidning B			Tidning C ^a		
	Alla	K	M	Alla	K	M	Alla	K	M
Arbetar utanför redaktionen	27	23	29	45	40	50	-		
Skriver	48	55	44	55	60	50	57	51	64
Redigerar	33	14	47	40	30	50	40	40	40
Arbetsleder	27	14	35	23	10	33	25	23	26
Administrerar	41	41	41	36	30	42	20	22	18
Arbetar med research	36	46	29	31	50	17	14	16	12
Tekniskt arbete	13	9	15	23	0	42	9	7	11
Arkiverar	18	18	18	14	0	25	8	10	7
Fotograferar	11	5	15	18	10	25	5	1	8
Annat	23	23	24	14	40	8	-		
n	57	22	35	22	10	12	235	117	118

a "Arbetar utanför redaktionen" och "annat" ingick inte som svarsalternativ i enkäten som riktade sig till de anställda på Tidning C.

Av enkätsvaren framgår vilka kombinationer av arbetsuppgifter som förekommer på olika tidningar. De flesta skrivande journalister och ledarskribenter varvade skrivandet med arbete med research. Den vanligaste kombinationen på Tidning B är att redigera och arbetsleda.

De yrkesutbildade journalisterna börjar i allmänhet sin anställning antingen som reportrar eller redigerare eller med en blandning av båda dessa arbetsuppgifter. Reportrar och redigerare har i regel samma utbildning, vilket gör det möjligt att växla mellan dessa roller. Att skriva respektive redigera innebär emellertid olika typer av arbetspraktiker och arbetssätt. Skrivande journalister gör referat, intervjuer och reportage. De bearbetar material från nyhetsbyråer och andra skribenter. Redigerare bearbetar texter, väljer bilder, sätter rubriker och placerar artiklarna på tidningssidorna. På mindre tidningar, såsom Tidning B i vårt material, krävs det ofta att man både kan skriva och redigera.

Reportrar och redigerare befinner sig i olika positioner i produktionsprocessen. Att växla mellan t.ex. allmänreportage och redigering kan vara svårt på grund av det avancerade datorstödet. Men det finns också andra svårigheter. För en redigerare var skrivandet inte helt problemfritt. Det skedde oftast på fritid och kunde då ställas mot familjens behov.

På den lite större redaktionen vid Tidning A hade man prövat en medveten och schemastyrd arbetsrotation. En specialreporter arbetade en vecka i nyhetsgruppen för att gästspela och göra allmänna nyheter, samtidigt som någon annan övertog hans eller hennes jobb. Rotationen höll emellertid på att upphöra vid intervjuutfallet. Redaktionschefen var inte riktigt nöjd med rotationen: "Det har överlevt sig själv. Vi tar bort det här himla krånglandet och rundgången och sen hoppas att de ändå kommer ibland till klockan åtta och dricker kaffe med oss och har tips och idéer".

Inom specialavdelningar på Tidning A kunde skrivandet inom andra områden vara ett bra sätt att bryta ensidigt arbete. Växling mellan olika reportageuppgifter var möjlig, eftersom det fanns journalister som var intresserade av och kunniga att

skriva om olika ämnen. Nöjesredaktören på Tidning A kunde ha nytta av den flexibiliteten:

”Det är bara att jag säger till desken att de gör det. Antingen att jag inte hinner eller så. Jag borde kunna bli bättre att be flera för att det är fler som är intresserade att skriva. När man sitter och skriver hela dagen polisnyheter, eller vad det nu kan vara, kan det vara skönt att göra något annat” (Redaktör, man, Tidning A).

Att få byta mellan olika arbetsuppgifter under sin yrkeskarriär verkade vara en gällande praxis som gav stimulans för både kvinnor och män.

”Och i mitt fall har jag haft tur. Jag har fått byta arbetsuppgifter och göra nya saker hela tiden och det gör att det är roligt att fortsätta. Man får ny tändning och så” (Redaktör, man, Tidning A).

”Jag har börjat som allmänreporter, sen var jag lokalredaktör. Varit arbetsledare, vi hade bilagor som inte finns längre, för några år tillbaka. Jag har redigerat. Jag har gjort det mesta” (Reporter, kvinna, Tidning A).

Resultaten visar att arbetsuppgifterna byts ut relativt ofta under yrkeskarriären. Det är i regel inte fråga om arbetsrotation. Om man växlar mellan uppgifter görs detta för en längre tid. På landsortstidningar är i detta avseende många journalister ”generalister”.

Publicering på webben har lett till s.k. multijournalistik som medfört att arbetsuppgifter och funktioner från de nuvarande yrkena blandas samman till nya kombinationer. Multijournalistik innebär att många skall klara flera olika arbetsuppgifter och att gränserna mellan yrkeskategorierna försvinner. Av de intervjuade journalisterna på Tidning A och B var vissa positivt och andra negativt inställda till denna förändring. Den kritiska punkten var under vilka förutsättningar förändringen genomförs. Vi återkommer till denna fråga i avsnittet om utbildningsmöjligheter.

Arbetsområden

Journalisters arbetsinnehåll varierar mellan olika typer av tidningar. Dam- och herrtidningar är extrema exempel på en segregerad arbetsmarknad, men också dagstidningarna är uppdelade i avdelningar med kvinnlig eller manlig dominans. Huvudarbetsområdena på Tidning A, B och C framgår av tabellerna 5 och 6. På Tidning A och B utgår vi från antalet personer som fick enkäten medan för Tidning C antalet som svarade även redovisas (jfr tabell 1).

På Tidning A var det signifikant fler män än kvinnor i företagsledningen och inom områdena foto och bildteknik. På centralredaktionen var signifikant fler kvinnor reportrar.

Tabell 5. Huvudarbetsområden på Tidning A och B.

	Tidning A			Tidning B		
	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män
Företagsledning	12	2	10	3	2	1
Reportrar, centralredaktionen	21	14	7	9	6	3
Redigerare, centralredaktionen	12	4	8	4	0	4
Sportreportrar	4	0	4	4	0	4
Fotografer, bildtekniker	9	1	8	3	1	2
Övr. redaktioner ^a	6	3	3	4	2	2
Övriga ^b	6	3	3	-	-	-
Totalt	70	27	43	27	11	16

a Internetredaktion, ledare, kultur och taltidning b Sid/text, arkiv och korrektur

Tabell 6. Huvudarbetsområden på Tidning C.

	Antal arbetande som fick enkäten	Antal besvarade		
		Totalt	Kvinnor	Män
Design	17	12	6	6
Faktareaktionen	14	14	9	5
Nöje	23	17	9	8
Kultur	11	12	8	4
Lokala tips m.m.	30	26	13	13
Centralredaktionen	33	24	12	12
Ledare m.m.	9	5	1	4
Utland/Politik/Ekonomi	26	20	5	15
Sport	22	17	4	13
Teknisk	19	14	7	7
Fritid	14	12	9	3
Konsumtion	10	8	6	2
Lokala nyheter	31	24	7	14
Annat (bl.a. bild- redaktionen)	34	16	8	8
Arbetar på mer än en redaktion	-	13	11	2
Totalt	293	234	115	119

På alla tidningar är journalister mer eller mindre indelade i specialiteter, grundade på olika ämnen (sport, kommun, landsting, polis, kultur osv.). På Tidning B, liksom på de mindre redaktionerna i allmänhet, är flertalet journalister allmänreportrar. Detta innebär att de måste bevaka många olika områden. På Tidning A har specialiseringen gått litet längre men flexibiliteten mellan ämnesområden är ändå stor: ”Det är för liten tidning för att ha ordentliga murar mellan områden utan man sysslar i princip med allt.” (Reporter, man, Tidning A.) På den största tidningen, Tidning C, är många journalister specialiserade på ekonomi, politik, kultur, sport och andra områden.

Av tabellerna ovan framgår att kvinnor och män delvis arbetar inom olika journalistiska fält. Den manliga dominansen är påtaglig inom sporten och inom den tunga samhällsbevakningen. På storstadstidningen är andelen kvinnliga specialister större inom kultur, konsumtion och fritid än vad är fallet på landsortstidningarna.

Av intervjuerna framgår att trots intentioner att uppnå antalsmässig balans mellan kvinnor och män var de flesta avdelningarna och specialområdena fortfarande könsuppdelade på Tidning A och B. När det gäller inställning till könsfördelningen fanns det inga skillnader mellan de intervjuade anställda inom de olika områdena. Redaktörerna uppfattade den skeva könsfördelningen som icke önskvärd.

Det fanns en önskan att genom rekrytering av fler kvinnor kunna påverka sättet att skriva inom de mansdominerade ämnesområdena. Att rekrytera kvinnor till en mansdominerad musikbransch var motiverat med hänvisning till att det skulle bli mer intressant för läsarna. Redaktören nedan upplevde att journalistiken kan förbättras genom att rekrytera fler kvinnliga skribenter. Det blev andra slags texter.

”Musikbranschen är ganska manlig bransch. Jag tycker att man får andra perspektiv. Saker som inte jag tänker på. Är det bara män som skriver blir det samma typ av texter. Jag tycker män ofta sätter fokus på vissa saker som jag känner igen. Man vill gärna lista saker på något sätt. Det blir för statistiskt sätt att skriva. Det kan vara ibland bra så också. Det blir en bättre blandning av texter. Det blir intressant för flera läsare, tror jag, om man har skribenter av båda kön. Tyvärr är det inom nöjesjournalistiken mycket män som skriver – män i min ålder” (Redaktör, man i 40-årsåldern, Tidning A).

Sportredaktionen brukar beskrivas som en ”tidning i tidningen”. Det man menar är att gränserna mot de övriga avdelningarna ofta är tydliga. Sportjournalisterna sköter sitt område i det närmaste helt frikopplade från den övriga redaktionen. Tidningarna A och B har likt traditionella tidningsredaktioner en sportredaktion med manlig överrepresentation. Det hade funnits kvinnliga vikarier och praktikanter men ingen som på riktigt kommit in.

En intervjuad sportredaktör på Tidning A beskriver kulturen på sportredaktionen med att det råder väldigt stark sammanhållning och att den som hamnar utanför får det tufft. Enligt honom kan det vara svårt att komma in i gruppen p.g.a. att ”det är en kultur som frodats och odlats och som det tar år att ändra på”. Han menar dock att det börjar komma in kvinnliga sportjournalister, vilket han var positivt inställd till. Det faktum att flera av sportjournalisterna hade blivit pappor var enligt sekreteraren på Tidning A den främsta anledningen till förändringen i kulturen på sporten.

På Tidning B var sporten den avdelning som fick ”mest beröm och som det också satsades mest på” och som samtidigt var en ”ointaglig fästning” för kvinnliga journalister (reporter, kvinna, Tidning B). Den intervjuade sportjournalisten på denna tidning ansåg att de hade ”ett stort bevakningsområde för att

det skall skrivas om alla Svenska Riksidrottsförbundets 62 olika idrotter". Detta skapade problem, särskilt vid anställning av kvinnliga reportrar:

"Det betyder att det krävs en otroligt bred kunskap och utan att se ner på några tjejer så har inte, tror jag, tjejer, alla fall ett väldigt fåtal, den breda kunskapen, som krävs. Sen kan man givetvis lära sig, det är upp till alla" (Redaktör, man, Tidning B).

Kvinnliga fotografer är eftersökta p.g.a. att manliga reportrar känner sig "handlingsförlamade" i vissa speciella situationer. Det är otänkbart att gå in i kvinnors omklädningsrum och göra intervjuer. En manlig fotograf på Tidning A menar att detta kan leda till att kvalifikationsnivån sänks.

"Om du idag som en tjej söker ett fotografjobb så är det sånt behov utav tjejer egentligen som fotografer så att du behöver inte vara lika duktig, nu generaliserar jag också, jag kan ha fel. Men är du inte lika duktig som en kille som söker så får du nog jobbet ändå. För att det är ett sånt sug efter tjejer. Som på våran tidning. Vissa jobb kan vi inte göra på grund av att vi inte har en tjej som vi kan sätta på jobbet" (Fotograf, man, Tidning A).

Det finns en ganska stor variation när det gäller organisering av de nya arbetsuppgifterna inom webbredaktioner. Tidningarna A och C har etablerat nya redaktioner för elektronisk publicering. Internetsatsningen har skett då i samarbete med den övriga redaktionen, inte som en fristående aktivitet. På Tidning B har en person som sin huvudsakliga arbetsuppgift att lägga ut materialet elektroniskt.

På Internetredaktionen vid Tidning A fanns bara kvinnor, eftersom de vid anställningstillfället enligt en intervjuad kvinnlig chef var mer kompetenta. Tillgång till alternativa jobb på arbetsmarknaden påverkar vem som söker till tidningsredaktioner:

"Sen tror jag också att det är lite så att där konkurrerar vi med så många dataföretag, väldigt mansdominerat och suger upp killar på ett annat sätt. Som kanske är lite mer högavlönade, välbetalda jobb. Så att där har du en liten förklaring också" (Chef, kvinna, Tidning A).

Att publicera på webben är någonting Tidning A vill satsa på. På frågan vilken status webbtidningen har svarade en webbredaktör på följande sätt:

"Det beror vem man pratar med. Bland dem som har jobbat här väldigt länge de kanske tycker att vi skäl utrymme för dem för att de går på knäna, har bara ett antal arbetsdagar att jobba med deras grej. Och så kommer vi och får en anställd till och kanske en anställd till. Så tycker de att vi breder ut på deras bekostnad. Men frågar man ledningen och även mer tekniskt insatta personer så har vi hög status för att ledningen tycker det är det här vi ska satsa på" (Webbredaktör, kvinna, Tidning A).

Arbetsätt

De olika arbetsuppgifterna och tiderna för respektive arbetsuppgift är kopplade till olika arbetsredskap och arbetsätt i det journalistiska arbetet. Datorerna används i de flesta arbetsmoment på redaktionerna. Andelen tid med datoranvändning har generellt sett ökat inom alla branscher. År 2001 arbetade i hela landet 71 procent av den arbetsföra befolkningen med datorer och av dessa arbetade 50 procent av männen och 57 procent av kvinnorna mer än 20 timmar per vecka med dator. Den tekniska omvandlingen som datoriseringen medfört har varit snabbare och mer omfattande på redaktioner än på de flesta andra arbetsplatser. När tekniken förändras, förändras även arbetets utförande. En gammal medarbetare på Tidning B beskriver denna utveckling på följande vis:

”Tidigare hade vi då suttit vid en skrivmaskin och skissat hur tidningen skulle se ut på papper så här. Och sen fick man resa på sig och gå fram till fönstret och lägga ner manus i ett rör som gick till sätteriet. Sen plötsligt en dag fick vi datorer. Och sen hade man varit inne och klippt telegram, man satt och klippte upp dem så här och läste dem och hanterade dem. Sen plötsligt fick man en dator där man inte behövde resa på sig, utan man kunde sitta stilla” (Webbredaktör, man, Tidning B).

Totalt sett i vår undersökning fann vi att på Tidning A arbetade 69 procent av männen och 63 procent av kvinnorna mer än 20 timmar per vecka vid datorn. Motsvarande siffror på Tidning B var 58, respektive 60 procent samt på Tidning C 58, respektive 65 procent.

Pågående studier på datorintensiva arbetsplatser tyder på att god flexibilitet i arbetsuppgifter minskar risken för statiskt, monotona arbetsställningar som på sikt kan leda till besvär i skelett, leder och muskler. De som sitter bundna vid datorn under långa, sammanhängande tider löper en betydligt större risk att få dessa symtom. Vi har av denna anledning delat in journalisterna i fyra klasser:

1. De som har bundna, statiskt belastande arbetsuppgifter (de som enbart skriver [a] eller enbart redigerar [b] mer än halva sin arbetstid). De som enbart skriver använder tangentbordet mer än de som enbart redigerar vilka i större utsträckning använder datormus eller liknande.
2. De som enbart både skriver och redigerar;
3. De som angivit att de har mer än tre olika arbetsuppgifter, dvs. de som har stor flexibilitet i arbetsuppgifter;
4. Övriga, dvs. de som har mellan två och tre olika arbetsuppgifter (tabell 7).

Tabell 7. Olika arbetsuppgifter och andelen anställda kvinnor (K) och män (M) inom respektive arbetsuppgift. Procent.

	Tidning A			Tidning B			Tidning C		
	Alla	K	M	Alla	K	M	Alla	K	M
Skriver \geq 50% av arbetstiden	18	23	15	36	50	25	23 ^a	19	28
Redigerar \geq 50% av arbetstiden	16	9	21	14	10	17	13 ^b	16	11
Skriver + redigerar enbart, 100 % av totala arbetstiden	0			0			13	13	13
Anställda med >3 arbetsuppgifter	39	32	44	32	10	50	7	6	9
Övrigt (2-3 olika arbetsuppgifter)	27	36	20	18	30	8	44	46	39
n	56	22	34	22	10	12	232	116	116

^a skriver som enda arbetsuppgift

^b redigerar som enda arbetsuppgift

Antalet arbetsuppgifter skiljde sig något mellan de olika redaktionerna, liksom mellan kvinnor och män. På Tidning A och B var det störst andel kvinnor som skrev minst halva sin arbetstid medan störst andel män redigerade motsvarande tid. Ungefär hälften av männen på dessa två tidningar hade stor flexibilitet i arbetsuppgifter (mer än tre arbetsuppgifter), signifikant större andel män än kvinnor på Tidning B, medan på Tidning C en stor andel av såväl kvinnorna som männen hade två till tre olika arbetsuppgifter.

4.2. Arbetsvillkor

Detta kapitel behandlar frågor om arbetstid, tillfredställelse, inflytande, lön och utbildningsmöjligheter. Vi undersöker i vilka avseenden det finns skillnader och/eller likheter i fråga om arbetsvillkor mellan kvinnor och män på de undersökta tidningsredaktionerna. Vissa frågor i enkäten är identiska med dem som användes i en tidigare studie av journalisters arbetsförhållanden (Tyrkkö, 1999; Bonke, 1997) och därför kan vissa jämförelser göras.

Arbetstid

Arbetstiden varierar en hel del mellan kvinnliga och manliga journalister och mellan tidningsredaktioner (tabell 8). Medelarbetstiden som inkluderar övertid och mertid är på 37-39 timmar i veckan för kvinnor och 41-42 timmar i veckan för män. År 1992 arbetade kvinnliga journalister i genomsnitt 37 timmar/vecka och män 42 timmar/vecka. Dessa siffror inkluderar även dem som arbetar deltid. Skillnaderna mellan redaktionerna är stora vad gäller kvinnors deltidsarbete. På Tidning A arbetar 23 procent och på Tidning C 27 procent av de kvinnliga journalisterna deltid, medan på Tidning B 50 procent gör detta. Flertalet av dessa kvinnor arbetar emellertid s.k. lång deltid (28-34 tim/vecka), vilket gör att skillnaden betraktad i antal timmar per vecka inte är så stor. Deltidsarbetande

kvinnor återfinns bland administratörer samt skrivande och redigerande journalister och på Tidning C även bland chefer, där tre av 12 kvinnliga chefer arbetade deltid.

Föräldraförsäkringen har bidragit till att hålla kvinnorna kvar på arbetsmarknaden, eftersom den minskar påtryckningarna på kvinnor att välja mellan moderskap och lönearbete. Deltidsarbete innebär för kvinnliga journalister ett val mellan moderskap och karriär:

”Men det är ett val. Jag tycker man får välja där. Att dels jobbar man deltid då har man inte så stora karriärmöjligheter. Nej, det har man inte utan man får välja deltid och att man inte satsar allting på jobbet” (Reporter, kvinna, Tidning A).

Deltidsarbete framställs ofta som en bra lösning för att kunna anpassa förvärvsarbetet till föräldraskapet. De flesta kvinnor som deltidssarbetar gör det för barnens skull. Vad det kan innebära att vara reporter och arbeta på deltid beskrivs i följande citat:

”Jag tyckte det var pest. Det var jättebra för barnen men egentligen funkar deltid väldigt dåligt eller deltid i den mån, jag pratar nu som reporter, den tid när jag var reporter. Att gå hem klockan tre hos oss, det är oerhört stressande för det mesta. Det är en sån press. Så stressad har jag aldrig varit under min yrkeskarriär som just under den där sista stunden. Och vägen mellan jobbet och dagis och veta att, oh, nu är jag för sen igen och, oh, inte hann jag läsa genom texten och ändå kommer jag för sent till dagis och allt det där. Det är inget bra” (Chef, kvinna, Tidning A).

Det är vanligt att journalisterna arbetar skift eller har oregelbundna arbetstider. De flesta på Tidning A och Tidning B tycker dock att arbetstiden är bra som den är. De obekväma arbetstiderna ger alltså inte utslag i något utbrett missnöje med arbetstiderna på de här tidningarna. Andelen missnöjda är störst på Tidning C. Där ville dryg en tredjedel av både kvinnor och män ha en kortare arbetstid.

Mängden övertid är ett av de mer anmärkningsvärda undersökningsresultaten i tidigare studier (t.ex. Lindberg 1990). År 1990 arbetade nära tre fjärdedelar av journalistgruppen övertid under en normal arbetsvecka. Även vår studie visar att många arbetar utöver sin ordinarie arbetstid. På Tidning A var det 60 procent och på Tidning B 64 procent som rapporterade övertid minst en gång i veckan. Det som också är intressant är att tendenserna är motsatta för kvinnor och män. Övertidsarbete verkar ha ökat bland kvinnor, men minskat bland män. På Tidning B hade 80 procent av kvinnorna men endast hälften av männen arbetat övertid eller mertid minst en gång i veckan. På Tidning A var motsvarande andel 57, respektive 62 procent. I en studie från år 1992 bland journalister i hela landet var det hälften av kvinnorna och tre fjärdedelar av männen som hade arbetat övertid minst en gång i veckan.

Tabell 8. Arbetstid och övertid/meritid i det huvudsakliga arbetet på Tidning A, B och C och bland journalister^a vid dagstidningar i Sverige 1992.

	Tidning A			Tidning B			Tidning C			Journalister 1992		
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
Veckoarbetstid inkl övertid/meritid, medelvärde, timmar	39	42	40	39	41	40	37	43	40	37	42	40
Arbetar deltid, %	23	0	9	50	8	27	27	3	15	28	5	15
Vill arbeta mindre bra som det är mera	23	27	25	11	17	14	35	35	35	20	25	23
	73	74	73	78	83	81	58	64	61	68	69	69
	5	0	2	11	0	5	7	2	5	12	6	9
Övertid/meritid %												
flera ggr i veckan	33	24	27	40	17	27	-	-	-	24	46	37
ungefär en gång i veckan	24	38	33	40	33	36	-	-	-	26	29	28
mer sällan	43	38	40	20	50	36	-	-	-	50	25	36
Kan själv bestämma, när övertiden ska förläggas												
ja, alltid/som regel	27	47	39	50	46	48	66 ^b	73 ^b	69 ^b	42	46	44
ja, ibland	36	21	27	20	18	19				30	22	25
nej	36	32	34	30	36	33	35 ^b	27 ^b	31 ^b	28	32	31

a Anser journalister med hemmavarande barn 0-18 år gamla.

b Frågans formulering på Tidning C: "Har du något inflytande över arbetstidens förläggning?". Svartaltemativen: ja/ nej

En specifik anledning till övertidsarbete framgick av enkätsvaren från Tidning C. En stor del av övertidsarbetet görs för att man måste bli klar med sina arbetsuppgifter. Det handlar således om arbetsorganisatoriska skäl. En påfallande mindre del av övertidsarbetet görs av individuella skäl. Dit hör bl.a. de som gjort det för att arbetet är intressant. Andelen som har beordrad övertid är liten (14 procent).

Tabellen ovan visar vidare att ungefär en tredjedel av journalisterna på de olika redaktionerna inte kan påverka övertidens förläggning. Andelen ligger på samma nivå som 1992. Andelen kvinnor på Tidning A som har inflytande över när övertidsarbete skall utföras är mycket mindre än andelen män (27 resp. 47 procent). Även på Tidning C har männen oftare inflytande, medan på Tidning B motsatt förhållande gäller.

I detta kapitel har vi beskrivit arbetstidens längd. Ytterligare förhållanden som tidsmässigt påverkar journalisters dagliga arbete, bl.a. de yttre omständigheterna och tekniken, redovisas i kapitel 6.

Tillfredsställelse och inflytande

Tidigare studier visar att trots stora förändringar i mediavärlden har inte journalisters bedömning av sina arbetsvillkor ändrats särskilt mycket (jfr Journalist 2000). I tabell 9 redovisas skillnaderna mellan kvinnor och män vad gäller arbetets karaktär på två landsortstidningar. Resultaten jämförs med bedömning av arbetsvillkoren i en studie från 1992 (se Bonke, 1997).

De flesta på båda tidningsredaktionerna anser sig vara i stort sett nöjda med sitt arbete och tycker att det är intressant. Jämfört med resultaten från hela riket 1992 är det dock färre som upplever sitt arbete som intressant bland kvinnorna på Tidning A. Det är också en mindre andel anställda än för nio år tidigare som tycker att arbetsuppgifterna varken är rutinmässiga eller tråkiga. De flesta anser att de har tillräckligt ansvar i förhållande till det de kan. Skillnaden mellan tidningarna är emellertid relativt stor. Tillfredsställelsen verkar vara större på den mindre tidningen, Tidning B.

I enkäten fanns tre påståenden som avser möjligheten till inflytande. Variablerna beskriver olika inflytandegrader. Det handlar om huruvida man har inflytande över verksamheten, över planering och utförande av sina egna arbetsuppgifter.

På Tidning B är det hälften och på Tidning A knappt hälften som instämmer i påståendet om stort inflytande på vad som händer på redaktionen. Även när det gäller inflytande över det egna arbetet anser sig cirka hälften av de svarande att de kan planera sina arbetsuppgifter under en dag. Något fler har möjlighet att bestämma hur det egna arbetet ska utföras. Generellt sett rapporterar fler män än kvinnor stort inflytande i arbetet. Ett undantag från detta mönster är planering av egna arbetsuppgifter på Tidning B.

Tabell 9. Tillfredsställelse och inflytande i arbetet på två tidningsredaktioner 2001 och bland journalister vid dagstidningar i Sverige 1992^a. Andelen kvinnor och män. Procent.^b

	Tidning A			Tidning B			Journalister 1992		
	Kv	Män	Totalt	Kv	Män	Totalt	Kv	Män	Totalt
Jag är i stort sett nöjd med mitt arbete	73	75	74	80	92	86	83	73	78
Jag har ett mycket intressant arbete	73	79	77	100	92	96	90	84	87
Arbetsuppgifterna är varken rutinmässiga eller tråkiga	68	62	64	70	75	73	83	77	80
Jag har tillräckligt ansvar i förhållande till det jag kan	68	71	70	90	83	86	56	68	62
Jag kan helt själv planera mina arbetsuppgifter under en dag	41	53	48	60	42	50	50	58	54
Jag har stort inflytande på vad som händer på jobbet	38	44	42	40	58	50	48	66	58
Jag kan helt själv bestämma, hur jag ska utföra mitt eget arbete	68	79	75	60	75	68	79	82	81

a Avser journalister med hemmavarande barn 0-18 år gamla.

b Andelen som kryssat för instämmer helt/nästan helt i påståenden om sina arbetsvillkor.

1992 upplevde 58 procent av journalisterna att de hade stort inflytande på vad som händer på arbetsplatsen medan motsvarande andel 2001 var 42 procent på Tidning A och 50 procent på Tidning B. Jämfört med situationen i början av 1990-talet i hela landet är det en betydligt mindre andel av männen på Tidning A som tycker att de har stort inflytande.

I en studie av arbetsmiljön på Tidning C ställdes inte samma frågor om tillfredsställelse och inflytande som på Tidning A och B. Inflytandet på Tidning C beskrevs med hjälp av tre frågor:

1. Vet du en månad i förväg vilka personer du kommer att arbeta tillsammans med?
2. Känner du att du har någon person eller organisation som bevakar dina intressen?
3. Har du möjlighet att själv bestämma när du ska ta en tio minuters paus i arbetet?

På den första frågan svarade 76 procent av kvinnorna och 63 procent av männen att de ofta eller alltid vet i förväg vilka personer de kommer att arbetade med. Det var betydligt färre som visste vem eller vilken organisation de skulle kunna vända sig till. 25 procent av kvinnorna, respektive 30 av männen, angav att de ofta eller alltid hade möjlighet till denna typ av inflytande. Möjlighet att ofta eller alltid påverka pauserna hade 81 procent av kvinnorna och 77 procent av männen.

Intervjuerna på Tidning A och B bekräftar bilden av självständigt arbete. Det finns vissa skillnader mellan journalister med olika arbetsuppgifter och i olika åldrar. Stort inflytande har först och främst de redaktörer och specialreportrar som har etablerat sig inom sina områden. Förhållandena på Tidning B kan illustreras med chefredaktörens beskrivning:

”Då tycker jag att redaktionen har väldigt stort inflytande på sin egen arbetssituation eller vad de ska göra varje dag. Det kan jag inte tänka mig att någon har sagt något annat. Man kan ju i princip bestämma det vad man ska göra under dagen. En del vill ju det, en del vill kanske inte. Det är väl olika där också. Man kan ju se till att man har arbetsuppgifter hela dan. Man fördelar dem på morgonen och sen får man göra det. (...) En del tycker att jobba så att bestämma själv” (Chefredaktör, man, Tidning B).

Unga kvinnliga allmänreportrar på båda tidningsredaktionerna hör till dem som vill ha ett fritt arbete. De vill ”styra och ställa själva” och ”trivs väldigt bra med det” (reporter, kvinna, Tidning A resp. allmänreporter, kvinna, Tidning B). ”Det är svårt att hitta ett [nytt] jobb där jag kan ha det så fritt som jag har här ändå. Jag får skriva om saker som jag vill. Jag bestämmer själv utan att någon säger så där.” (Allmänreporter, kvinna, Tidning B.)

Situationen för unga kvinnor kan emellertid vara mycket olika på de olika specialredaktionerna på Tidning A. En av webbredaktörerna på denna tidning upplevde att beslut tas över redaktionens huvud och andra som inte jobbar på webbredaktionen kan ha större inflytande än vad de själva har.

”Jag har blivit ganska passiv. Jag söker nästan aldrig att komma med något eget. Men vad ska man ta för exempel. Specialbilagor. Om man har suttit och gjort någon snygg design just för det här så kommer han [chefen] och säger att så kan det inte se ut, det ska se ut precis som i papperstidningen. Och så river man och gör om” (Webbredaktör, kvinna, Tidning A).

I stället för att få stöd och uppbackning från sin chef stöter hon ofta på motstånd.

”Det är lite mer som att köra huvudet i väggen. Just det här att man måste få godkännande för precis allting man gör. (...) Vi är för unga och tjejer. Men man märker skillnaden när det kommer unga killar som ska jobba med honom” (Webbredaktör, kvinna, Tidning A).

Otydlig arbetsorganisation i form av oklara ansvarsförhållanden begränsar möjligheten att planera sina egna arbetsuppgifter för en specialreporter på Tidning A.

”Den här diskussionen om vad som är rätt och vad som ska skrivas och vilka arbetsuppgifter ska göras, den skall självklart finnas. Men då måste man ha rollerna lite tydligare mellan sig: vad är min befogenhet och vad är din befogenhet. Jag har absolut ingenting emot att ha det ansvaret. Men jag

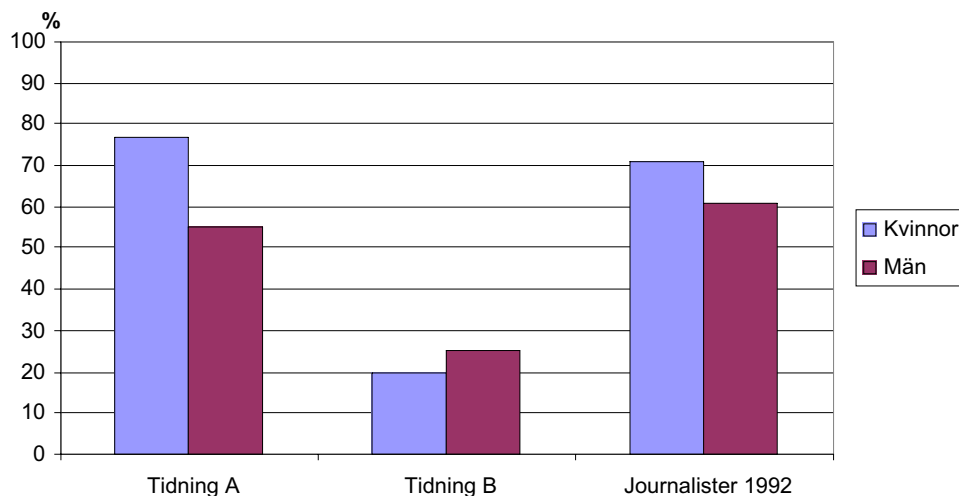
vill både ha betalt för det och den verkliga befogenheten och inte någon godtycklig förändring från dag till dag” (Reporter, kvinna, Tidning A).

En viktig sak som togs upp i intervjuerna är hur journalisterna kan påverka företagets utveckling. Inflytande över verksamhetens inriktning mot nya media innebär makt över framtidens arbetsvillkor. De intervjuade journalisterna på Tidning A säger att de inte känner sig delaktiga i besluten vad gäller t.ex. satsning på webbtidning.

”Vad vi har gjort nu är att när vi då ser att vi närmar oss nya media och att vi inte är med i processen inför de nya medierna i princip så man kan säga att samma metod används där som tidigare Vi lotsas långsamt in i någonting som vi inte ... utan att veta om det, utan att kunna skönja konturerna på det. (...) Vi ska börja producera för webben. Hela tiden sker det smygvägen. Och det är klart att i princip kan man inte ha en arbetsorganisation som fungerar under såna där förhållanden” (Reporter, man, Tidning A).

Utbildningsmöjligheter och lärande

Återkommande fort- och vidareutbildning är nödvändig i journalistyrket för att behålla och höja kunskapsnivån och yrkeskompetensen. Nedan redovisas andelen som kryssat för ”instämmer helt/nästan helt” i påståenden om sina utvecklingsmöjligheter (figur 4). Denna fråga är hämtad från journaliststudien 1992.

Figur 4. Andelen kvinnor och män som har goda möjligheter att öka sin kompetens och lära nytt.

Lärande- och utvecklingssituationen förefaller ganska bra på Tidning A. På denna tidning ligger möjligheterna att öka kompetensen och lära sig nytt på samma nivå som bland journalisterna i studien från 1992. Kvinnorna i större utsträckning än männen inom dessa studiegrupper anser sig ha goda möjligheter i detta avseende.

Särskilt på mindre redaktioner, som på Tidning B i vår studie, saknas ofta resurser för personalens utbildning och utveckling. Många journalister avstår från utbildning av lojalitet med produktionen och arbetskamraterna, därför att inga

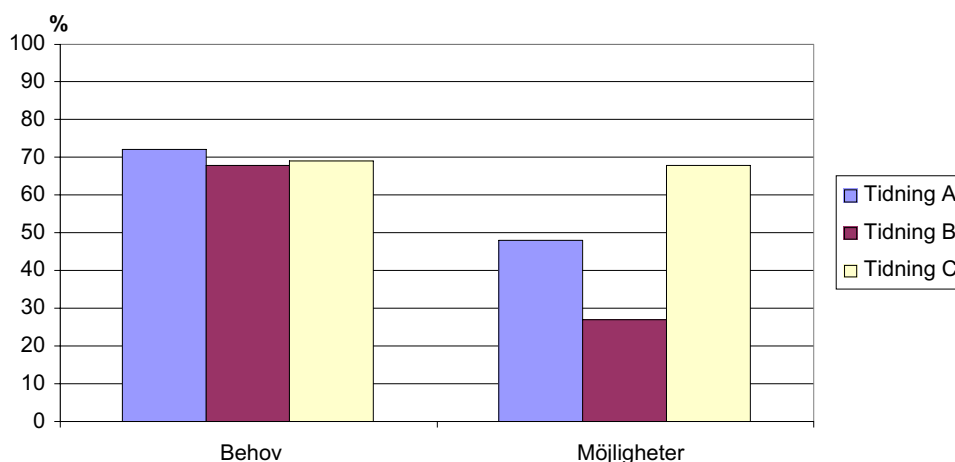
vikarier anställs under studietiden. Chefredaktören beskriver situationen på följande sätt.

”I grund och botten är det för lite folk i förhållande till det man gör. Det är oerhörd sårbarhet. Det är svårt att ta ledigt och svårt att gå på utbildning. Det förekommer knappast. Det blir någon slags självbegränsning, skulle jag vilja påstå. (...) Också att alla vet att om jag ska iväg på någon kurs eller så då avstår man för att man vet att om jag försvinner får mina kompisar göra jobbet. Det fungerar på det sättet, tyvärr.”

Denna beskrivning bekräftas av en av reportrarna vad gäller t.ex. utbildning i datorprogram:

”Dataanvändningen har ju förändrats Det kommer ju nya saker hela tiden. Jag tycker väl inte att jag behärskar allting. Vi har ju inte fått någon egentlig utbildning på det utan det är internt då, av arbetskamrater. Man skall ju sköta jobbet samtidigt. Man lär sig vad man måste lära sig för att kunna sköta sitt jobb. Full koll har man ju inte” (Reporter, kvinna, Tidning B).

Bedömningen av utbildningsmöjligheterna skall sättas i relation till utbildningsbehoven, vilket framgår av figur 5.

Figur 5. Utbildningsbehov och möjlighet till vidareutbildning vid Tidning A, B och C.

Figuren visar att utbildningsbehoven inte är uppfyllda på Tidning A och B. Skillnaderna mellan tidningar kan hänföras till tidningens storlek: ju större tidningen är, desto bättre är utbildningsmöjligheterna.

Att behoven ligger på högre nivå än möjligheterna är ett uttryck för en obalans mellan efterfrågan och tillgång. Av intervjuerna framgår att det ställs allt högre krav på journalisterna att vidareutbilda sig. Det är speciellt den snabba tekniska utvecklingen som kräver högre kompetens.

”I tekniken har det hänt väldigt mycket. Det går i rasande fart. Jag har varit här sju år och det har hänt massor sen dess. Jag tycker att det är svårt att hålla sig uppdaterad om vad som händer. Man är ett steg efter hela tiden. Fast å andra sidan tycker jag att man får de utbildningar man känner att man behöver” (Redaktör, man, Tidning A).

Att möjligheterna till vidareutbildning inte följt utbildningsbehoven som den borde på Tidning A kan enligt en av fotograferna bero på att kompetensen hos utbildare fortfarande är låg både lokalt och nationellt. Han uttrycker att kurser och utbildningar finns, men inte riktigt motsvarar de krav som ställs på dem. Han ifrågasätter vad man kan få för utbildning som har relevans när man som han sitter som ”spjutspetsen” vad gäller kamerautrustningar.

I tabell 10 redovisas informellt lärande och läropotential i arbetet på de undersökta tidningsredaktionerna. Här fick man kryssa på en skala med värdena från 1 till 5 (1 betydde nästan aldrig och 5 nästan alltid).

Tabell 10. Informellt lärande i arbetet på tre tidningsredaktioner. Procent.^a

	Tidning A			Tidning B			Tidning C		
	Kv	Män	Totalt	Kv	Män	Totalt	Kv	Män	Totalt
I mitt arbete har jag goda möjligheter att reflektera över det jag gör	23	56	43	50	58	55	48	60	54
Jag håller mig ”uppdaterad” inom mitt arbetsområde	59	68	64	50	58	55	60	72	66
Jag och mina kollegor har goda möjligheter att i arbetet diskutera olika arbetsuppgifter	50	65	59	20	33	27	57	61	59
Jag lär mig saker i arbetet av mina kollegor	50	70	63	50	58	55	64	62	63
Mina kollegor är villiga att dela med sig av sitt kunnande	82	88	86	60	64	62	74	76	75

a Andelen som kryssat för instämmer helt/nästan helt.

Reflektionen utgör en av grundbultarna i organisationernas utveckling och för de anställdas möjligheter till utvecklat lärande. Drygt hälften på Tidning B och C och knappt hälften på Tidning A anser att de har goda möjligheter att reflektera över sitt arbete. Tabellen ovan visar att det föreligger stor skillnad mellan kvinnor och män i möjlighet till reflektion. Det är kvinnorna som i stor utsträckning saknar denna möjlighet. Det är även färre kvinnor än män som kan hålla sig ”uppdaterade” inom sitt område. Drygt hälften av journalisterna på Tidning A och C tycker sig ha goda möjligheter att diskutera olika arbetsuppgifter med kolleger. På Tidning B var det betydligt färre. De flesta upplever att de lär sig saker i arbetet av sina kollegor och anser sig ha kollegor som är villiga att dela med sig av sitt kunnande.

Två frågor i enkäten som inte redovisas i tabellen ovan gällde hur ofta man diskuterade jobb inom gruppen. Det var relativt få anställda på alla tre tidningar

(27 procent på Tidning A, 43 procent på Tidning B, resp. 43 procent på Tidning C) som upplevde att redaktionen i tillräckligt hög grad diskuterade de jobb som skulle göras. Utvärdering av redan utfört arbete var också mycket sällsynt. Endast 20 procent på Tidning A, 14 procent på Tidning B och 28 procent av de anställda på Tidning C ansåg att man i tillräckligt hög grad diskuterade de jobb som redan gjorts. Kollektiv kvalitetskontroll av texter i någon större omfattning existerade inte på de undersökta redaktionerna.

Den nya "multijournalistiken" kan komma att ställa krav på kompetensmässig utveckling för den enskilde medarbetaren. Av de intervjuade var en del positivt och en del negativt inställda till multijournalistik. Uppfattningarna går isär bland de intervjuade journalisterna. De som var positiva såg multijournalistiken som en möjlighet till nya arbetsuppgifter och lärande. De som var negativa fruktade att de kommer att belastas med arbetsuppgifter som de inte är anställda för eller som de inte vill ägna sig åt. Den individuella arbetssituationen kan då bli splittrad och överbelastad. En redaktör på Tidning A var skeptisk. Hans ställer multijournalistik mot specialisering. Denna förändring kan enligt honom ha negativa konsekvenser på kvaliteten.

"Det finns någon anledning till varför folk specialiserar sig. Man blir ju bättre på ett sätt att uttrycka sig. Jag låter som bakåtsträvande. Nej, men så tycker jag. Att skaffa sig bra yrkeskunskaper är något som tar flera år. Om man satsar på det att man väljer anställa människor som har många års erfarenhet av detta och håller kvalitetsflaggan högt. Och inte vill att vi som har valt att bli skrivande journalister ska syssla med ljud och bild också. Jag tror, jag är ganska säker på, att kvaliteten sjunker [i samband med multijournalistiken]" (Redaktör, man, Tidning A).

Lön

Systemet med individuell och differentierad lönesättning har lett till ökade löneskillnader på tidningsredaktionerna. Löneskillnaderna mellan kvinnor och män i branschen är fortfarande ansevärd. Enligt en utredning som gjordes för några år sedan är löneskillnaden mellan kvinnor och män i medeltal ca 1 500 kr i månaden med hänsyn tagen till befattningstyp och ålder (Journalisten 17-23/11 1994). Skillnaderna i kvinnors och mäns löner kan alltså inte förklaras med så mycket annat än kön: det finns fortfarande kvinnolöner inom tidningsbranschen (ibid.). Löneskillnaderna förstärks av andra förmåner, t.ex. tjänstebilar. En förklaring till löneskillnaderna kan vara att det är rätt stora skillnader i lön och arbetsuppgifter mellan samma befattningstyp på olika avdelningar.

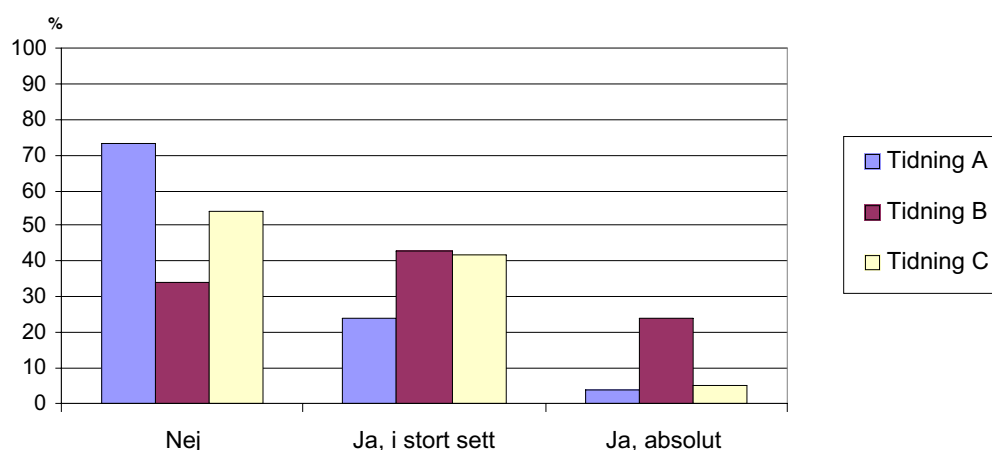
Enligt Journalistförbundets och Tidningsutgivarnas gemensamma statistik från 1999 tjänar en heltidsanställd journalist på en tidning 23 232 kr i månaden i hela riket (Journalisten 19/6 2001). Löneskillnaden mellan Stockholm och landsorten är ca 6 000 kr i månaden. Journalistförbundets statistik visar att journalisterna på

Tidning A och B ligger långt ner på medianlönelistan för landsortstidningar (www.journalisten.se).

Vi har frågat i enkäten hur stor de anställdas sammanlagda inkomst var år 1999 före skatt och avdrag, inklusive offentliga bidrag.⁵ Utifrån dessa uppgifter har vi skattat medelinkomsten för de anställda på redaktionen. Inkomst per månad är då årsinkomst dividerad med tolv.

På Tidning A var medelinkomsten 20 529 kr i månaden år 1999 bland alla anställda (exkl. chefredaktör, redaktionschef och biträdande redaktionschef). De heltidsanställdas medelinkomst var 21 010 kr i månaden. Kvinnornas medelinkomst var 16 865 kr (17 609 kr för de heltidsanställda) och männens 22 483 kr i månaden (alla män var heltidsanställda). På Tidning B var medelinkomsten 19 241 kr (21 606 kr för heltidsanställda) i månaden (exkl. chefredaktör). Kvinnornas medelinkomst var 14 898 kr (17 746 kr för de heltidsanställda) och männens 23 150 kr (alla var heltidsanställda) i månaden. En orsak till löneskillnaderna mellan könen kan vara att man nyrekryterat förhållandevis många yngre kvinnor som gått in på en låg nivå.

Enkäten tog upp frågan om lönen är rimlig med tanke på arbetsinsatserna och svaren kan jämföras mellan tre tidningsredaktioner (Figur 6).

Figur 6. Andelen anställda på Tidning A, B och C som anser att de har rättvis lön med tanke på arbetsinsatserna. Procent. (Kategorin "Nej" innehåller andelen som kryssat för svarsalternativen "Nej, absolut inte" och "Nej, knappast").

De flesta journalister på Tidning A och C anser att deras löner är alldeles för låga. På Tidning A tycker 73 procent av de anställda att de inte har rättvis lön med tanke på sina arbetsinsatser, vilket framgår också av följande citat:

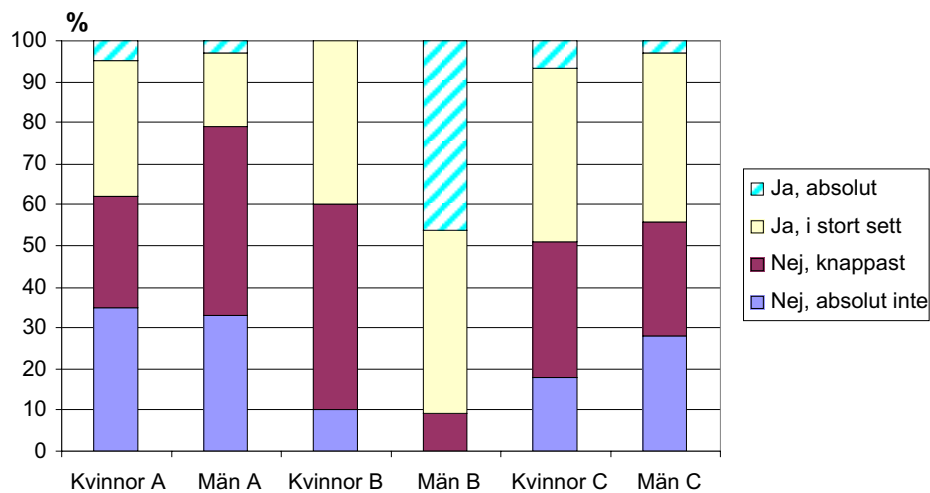
⁵ I arbetsinkomsten ingår lön, näringsinkomst, sjuk- och föräldraförsäkring samt ersättningar i samband med militär repetitionsutbildning och civilförsvarsövningar. Vi har inga uppgifter om andra intäkter som kan ingå i inkomsten.

”När man träffar kollegor på andra tidningar så är det lite så att man skäms för de låga lönerna jämfört med hur det ser ut runt om i landet. För alla vet att [Tidning A] går med stor vinst och att vi anställda inte får del av den här stora vinsten” (Redaktör, man, Tidning A).

”Om man tror att datorn kan ersätta två människors jobb på arkivet då förstår man också varför lönen ligger som den gör. Man vill nog inte ha så duktigt folk på företaget” (Fotograf, man, Tidning A).

På de andra redaktionerna finns inte lika stort missnöje med lönesättningen. På Tidning B är det 34 procent och på Tidning C 53 procent som är missnöjda.

Att det finns skillnader mellan kvinnor och män i synen på lönen i relation till arbetsinsatserna framgår av nedanstående figur (figur 7).

Figur 7. Andelen kvinnor och män vid Tidning A, B och C som anser att de har rättvis lön med tanke på arbetsinsatserna. Procent.

Materialet rymmer stora variationer när det gäller synen på lönerna. På Tidning B är missnöjet med lön vanligast bland kvinnor. På Tidning A är kvinnorna däremot oftare än männen nöjda med sin lön. De mest nöjda återfanns bland manliga journalister på Tidning B.

4.3. Sammanfattning

Journalisterna utgör inte någon enhetlig yrkesgrupp, utan kännetecknas av en mångfacetterad inre differentiering. Vi har fokuserat på skillnader och likheter mellan kvinnor och män, mellan två landsortstidningar och en storstadstidning och mellan tidningsredaktioner av olika storlek.

Arbetet är för många journalister ett centralt livsområde och upplevs som intressant. Utmärkande för journalisters attityder till sina arbeten är deras starka

engagemang. När vi jämför de tre undersökta tidningsredaktionerna framgår det att på den minsta tidningen, Tidning B, upplevde de anställda större tillfredsställelse med sitt arbete än på de större redaktionerna. Det framgår också att de kvinnliga journalisterna ofta var mer nöjda än sina manliga kollegor. Däremot var möjligheterna till lärande och utveckling betydligt sämre på Tidning B.

Vad gäller syn på lön fanns det allra största skillnad mellan kvinnor och män på Tidning B. Männerna på denna tidning tyckte att lönen var rättvis i förhållande till arbetsprestationen, medan kvinnorna var missnöjda med sina löner. På Tidning A ansåg de flesta män att lönerna var dåliga. Även på Tidning C fanns det relativt utbrett missnöje med arbetstidens längd och med lönerna. Speciellt utbildningsmöjligheterna skattade de anställda på Tidning C som bättre än på landsortstidningar.

Enligt Löfgren Nilsson (1994) är det mediets specifika produktionsvillkor snarare än kön som styr fördelningen av det dagliga arbetet. Detta utesluter inte att kön kan ha betydelse som organiserande faktor på en mer grundläggande nivå. Med hjälp av den tredimensionella distinktionen som introducerades i kapitel 2 kan vi sammanfatta räckvidden, hierarkin och styrkan i könsdimensionen på de undersökta tidningsföretagen. Detta kapitel har gett en bild av räckvidden och hierarkin i könsuppdelningarna. Till styrkan återkommer vi i följande kapitel där vi analyserar hur arbetsmiljön och hälsoläget ser ut i ett könsperspektiv.

Räckvidden handlar om horisontell segregering: vilka sysslor, platser och områden som är könsbestämda eller könsrelaterade. I analysen av enkätmaterial betraktas kvinnor och män som enhetliga kategorier på tidningsredaktionerna. Variationen inom dessa kategorier uppdragas när vi jämför olika tidningsredaktioner med varandra. Räckvidden på könsordningen på tidningarna förefaller vara varierande. Tidningsredaktionerna har en glidande skala av könsarbetsdelningar. Vi kan konstatera snedfördelningar av kvinnor och män i olika befattningar, arbetsuppgifter, specialområden och arbetssätten särskilt på de två landsortstidningarna. Könsarbetsdelningen är mindre omfattande på storstadstidningen. Där finns det inte något självklart mönster för vilka arbetsuppgifter som kvinnor respektive män har ansvar för. På en punkt fanns det emellertid även på denna tidning ett viktigt undantag, nämligen mäns och kvinnors ämnesmässiga specialisering samt bevakning. Kvinnliga journalister har oftare ansvar för hälso- och sjukvårdsfrågor, arbetsmarknadsfrågor och familjesidor, medan männen är i större utsträckning specialiserade inom samhällsbevakningen och sporten.

Av intervjuerna framgår att kvinnornas andel har ökat bland skrivande journalister. Den kvinnodominerade könsfördelningen bland reportrar på Tidning A som uppmärksammas av de intervjuade är relaterad till yrkets feminisering. Frågan om en sned könsfördelning i motsatt riktning är dock mer påfallande inom sporten och bland fotograferna. Denna förändring i könsammansättningen bland reportrarna har synliggjort det för givet tagna och har katalyserat dolda konflikter.

Hierarkiseringen förefaller tydligare, eftersom de prestigefyllda posterna som chefredaktör, redaktionschef och redaktionssekreterare ofta innehas av män. Ju större tidning, desto fler kvinnor återfanns på de ledande positionerna. Eftersom

det var svårare för kvinnor att bli chefer var deras möjligheter att påverka hur arbetet utformas och organiseras mindre än för män. Hierarkiseringen visade sig också i storleken på inkomstskillnader.

Från att ha varit något som de mest engagerade journalistkvinnorna kämpat för, är nu jämställdhet något som administreras och planeras med jämställdhetslagen och -planen (se t.ex. Ney, 1998; Abrahamsson, 1990; Drejhammar & Pingel, 2001). Tidningarna A och B, där vi gjorde intervjuer och observationer, har jämställdhetsplaner. I dessa planer står det om kvinnors och mäns lika möjligheter, rättigheter och skyldigheter vad gäller utbildning, befordran, lön och anställningsvillkor. Där står det också att en jämnare fördelning mellan kvinnor och män skall uppnås i sådana sysselsättningar där yrkesval och rekryteringar visat sig vara könsbundna. Vidare skall arbetsplatser, arbetsmetoder, arbetsorganisation och arbetsförhållandena i övrigt ordnas så att de lämpar sig för både kvinnor och män. De flesta intervjuade journalisterna hade en uppfattning att arbetsplatserna inte var jämställda. Att diskutera och söka åtgärda ojämställdheten var emellertid ovanligt. Den eftertraktade förändringen betraktades snarare komma som en "naturlig" och "självklar" utveckling. Denna föreställning om en naturlig utveckling osynliggör existerande villkor för kvinnor och män.

Den snabba tillväxten av kvinnliga journalister innebär att dessa genomsnittligt är yngre än sina manliga kollegor, särskilt på landsortstidningarna A och B. På grund av detta innehar de vissa typer av arbetsuppgifter. Kvinnliga journalister har emellertid längre utbildning och på de större tidningarna anser de sig ha bra möjligheter att öka sin kompetens och lära sig nytt. Utbildningsmöjligheterna på en liten tidning med ekonomiska svårigheter var kraftigt begränsade för både kvinnor och män.

I de interna segregeringsmönstren på redaktionsnivån är horisontell (räckvidd) och vertikal (hierarki) dimension tätt hopkopplade. Den vertikala differentieringen inom yrket följer inte bara den formella tjänstehierarkin. Även de olika avdelningarna och ämnesområdena har inbördes statusskillnader, vilka ibland sammanfaller med könsarbetsfördelningen.

Hierarkiering och dikotomisering är någonting som döljs under föreställningen om kompensatoriska könsroller. Generellt anser journalisterna att könsskillnader skall tas till vara i journalistiken. Denna föreställning har visat sig få konsekvenser för kvinnors och mäns arbetsvillkor. Redaktörerna berättade hur de på olika sätt arbetar för att åstadkomma en blandning av könen inom sina specialområden. Att ta in kvinnliga frilansjournalister mot låg ersättning i syfte att verka för en jämnare fördelning är en form av "kvotering" som har förödande konsekvenser för dessa kvinnors arbetsvillkor.

Journalistyrket är inget deltidsyrke – inte heller för kvinnor. Kvinnor vill dock styra sin arbetsmängd och arbetstid även inom detta yrke. Av intervjuerna får vi intrycket att det finns ett samband mellan kvinnors plats i den interna arbetsdelningen och deras behov av att organisera yrkesarbetet och det övriga livet efter barnens behov.

5. Arbetsmiljö och arbetsrelaterad hälsa

Detta kapitel inriktar sig på frågan i vilka avseenden det finns skillnader och/eller likheter i fråga om arbetsmiljö och hälsa mellan kvinnor och män på de undersökta tidningsredaktionerna. Här redovisas resultat för fysisk arbetsmiljö, det allmänna hälsotillståndet och olika besvärsmått. Den modell för stress och olika belastningsfaktorer som presenterades i kapitel 2 kommer till användning i en analys av mental belastning i journalistiskt arbete.

I det följande redovisas resultaten från observationerna, intervjuerna och enkätundersökningen. Vi använder här Tidning C som en jämförelsegrupp. I vissa frågor kan resultaten också jämföras med resultatet från en studie som gjordes 1993 bland journalister inom den grafiska branschen (Karlqvist m.fl., 1995).

5.1. Fysisk arbetsmiljö

Vid två av redaktionerna gjordes återkommande besök, vid vilka systematiska observationer av arbetsplatser och arbetssätt genomfördes.

Redaktion A hade sin verksamhet huvudsakligen på två våningsplan med ledning och administration på det övre planet, där också några av specialreportrarna hade sina arbetsplatser. Dessa utrymmen gav ett ljus och relativt luftigt intryck. Brister i möjligheter till ljusavskärmning och optimal bildskärmsplacering medförde dock blänk och reflexer i bildskärmen, vilket ofta leder till trötthet och huvudvärk.

På det nedre planet arbetade det stora flertalet och där var det ytterst trångt mellan arbetsborden och ljudmiljön var störande. Dessa problem lyftes fram av de intervjuade journalisterna:

”Problemet är att vi sitter alldeles för nära varandra. Jag kan höra vad reportern sitter och pratar om. Vi har väldigt bra direktkontakt men har man känsligare ämnen så är det inte så idealiskt när någon sitter och hör att jag pratar i bakgrunden. Det kanske funkar om man ska sälja korv eller något” (Redigerare, man, Tidning A).

En av cheferna beskriver fördelarna med kontorslandskap på följande sätt:

”För min del där jag sitter som en spindel i nätet, det är en bra arbetsmiljö på det sättet att jag ser alla och hör och har kontakt och så. Det var många som var väldigt upprörda när väggarna revs. Det var mycket protester. Jag tror att många hittade fördelar som man inte alls såg då. Det finns fördelar med det också att man är nära och att man kan prata med varandra och att det inte är massa stängda dörrar och att man lätt kan ha kontakt men det finns nackdelar kvar fortfarande” (Nyhetschef, kvinna, Tidning A).

För reportrarna som ofta behöver skriva i fred är den höga ljudnivån ett stort problem. Det är för lite avskärmningar. Reportrarna vill stänga in sig och koncentrera sig. Många reportrar har försökt hitta individuella lösningar på arbetsmiljöproblemen:

”Allmänreportrar har byggt upp med skärmar och alla andra saker efter hand. De har byggt upp ändå så att säga. Trots att det inte skulle finnas sånt. Så har det med tiden blivit så. Lösningar för att man inte har kunnat ordna det på något annat sätt” (Redigerare, man, Tidning A).

”Jag uppfattar ljudet som väldigt störande. Jag har uppfattat att det är det som stör mig mest. Som gör mig tröttast. Jag sitter med traktorskoppor (hörsel-skydd). Det är av två anledningar. Dels för att markera till omgivningen att jag inte vill bli störd, jag är koncentrerad, jag skriver. Och den andra är att jag verkligen kan skärma av mig. Nu har omgivningen märkt att jag intill telefonen hängt skoporna och de har jag på mig även om jag inte pratar i telefon utan läser eller något annat. Det är ljud och rörelse som stör mig” (Reporter, kvinna, Tidning A).

På nedre planet kunde också brister i ventilationen anses. Arbetsbord och stolar var relativt nya och moderna. Dock, ingen arbetade stående, vilket skulle ge omväxling och variation i belastningen av skelett, leder och muskler i detta ofta ensidigt stillasittande arbete. Många arbetade också med två bildskärmar, vilket gjorde utrymmet ännu trängre och den höga placeringen av skärmarna på borden gav en ensidig och hög belastning i framförallt nacken, vilket kunde leda till s.k. gamnacke. Av de skrivande journalisterna (42 procent av de anställda) arbetade 53 procent mer än 20 timmar per vecka med sin dator medan motsvarande siffra bland redigerarna (21 procent av de anställda) var 90 procent. Besök gjordes också vid taltidningens lokal för inspelningar. Detta utrymme var under all kritik då lokalen var minimal för den utrustning som används idag och dessutom saknade både tilluft och frånluft.

Redaktion B hade sin verksamhet på ett och samma plan i nyrenoverade lokaler. Chefredaktören, chefsekonomen och ledarskribenten hade egna rum medan övriga satt i kontorslandskap med relativt mycket luft mellan några av de olika arbetsplatserna. Arbetsbord och stolar var av äldre modell och inte anpassade för det utrymme som datorarbete kräver. Skärmarna var placerade mot fönstren som saknade avskärmning, vilket är förkastligt då detta ger alltför stora kontrastskillnader för ögonen. Ögat ställer in sig på det ljusaste (dagsljuset utanför fönstret) och måste sedan växla till bild och text (mörkt). Belastningen för ögat och muskulaturen blir stor.

Centralredaktionen (fyra arbetsplatser vända mot varandra) hade utmärkta arbetsbord. Dessa var höj/sänkbara och möjligheten att stå och arbeta utnyttjade några.

Sportredaktionen bildade en egen liten avdelning och dess arbetsplatser var också av äldre modell samt med samtliga bildskärmar ogynnsamt vända mot

fönstren. Av de skrivande journalisterna (46 procent av de anställda) arbetade drygt 50 procent mer än 20 timmar per vecka med sin dator medan motsvarande siffra bland redigerarna (18 procent av de anställda) var 100 procent.

Hur de rent fysiska förutsättningarna för arbetet är anpassade till journalisterna framgår också av komfortupplevelserna i enkätundersökningen. I enkäten fanns fyra frågor om upplevd komfort där svarsalternativen sträckte sig från ”mycket, mycket dåligt” till ”mycket, mycket bra” (-4 till +4), avseende a) belysning, ljudnivå och klimat; b) arbetsställning, arbetsutrymme och bildskärmsplacering; c) tangentbordsplacering och d) datormusplacering. Resultaten visade en genomsnittligt låg nivå där framförallt belysning, ljudnivå och klimat upplevdes mycket negativt på Tidning A. En generellt lägre komfortskattning fanns bland kvinnorna och det var även skillnader mellan redaktionerna (tabell 11). Jämfört med komfortskattningen 1993 var det framförallt tangentbordsplacering och datormusplacering som 1993 upplevdes mer negativt. Hela konceptet med datormus var då relativt nytt och arbetsplatserna var ännu sämre anpassade för de nya verktygen.

Tabell 11. Komfortskattning av arbetsmiljöfaktorer (belysning, ljudnivå och klimat; arbetsställning, arbetsutrymme och bildskärmsplacering; tangentbordsplacering; datormusplacering) vid tre olika redaktioner uppdelat på kvinnor (K) och män (M). Medelvärden (-4 – +4).

Arbetsmiljöfaktorer	Tidning A		Tidning B		Journalister 1993	
	K	M	K	M	K	M
Belysning, ljudnivå och klimat	-1,3	-0,5	+0,9	+0,7	-0,3	+0,2
Arbetsställning, arbetsutrymme och bildskärmsplacering	-0,4	+0,4	+0,1	+1,3	+0,2	+1,2
Tangentbordsplacering	+0,6	+1,4	+0,3	+2,0	-0,1	+0,9
Datormusplacering	+0,1	+0,1	+0,5	+1,7	-0,4	+0,5

Vid intervjuerna framkom att många journalister inte anser att arbetsplatsen är väl ergonomiskt utformad. Hur den fysiska arbetsmiljön på Tidning A upplevdes av en av de anställda belyses av citatet nedan:

”Intervjuare: Vad tycker du om arbetsmiljön här på redaktionen? Om vi tar det som helhet, luft, klimat, buller och så.

Intervjuperson: Alltså det märks ju när man kommer hem. Hemma är det förstås inte helt tyst heller men det märks att man sitter. Alla de där kopieringsapparaterna, fläktarna till datorerna, det märks att man har det runt omkring sig. Det är så väldigt mycket tystare när man kommer hem. Man blir trött” (Redaktör, man, Tidning A).

Kunskapsnivån vad gäller datorarbetsplatsens utformning var låg, vilket framkommer i flera intervjuer.

”Men det finns vissa minimikrav på utrustning och på teknisk kvalitet för att hålla frustrationen borta. De är i princip tillgodosedda skulle jag gissa” (Reporter, man, Tidning A).

Intervjuare: "Hur upplever du din egen arbetsplats?"

Intervjuperson: "Jag sitter, står inte. Grannen har ont i ryggen. Bordet kan höjas, men det gör jag inte. Jag sitter kanske fel. Jag tittar upp på skärmen. Är det inte så man ska göra?" (Ledarskribent, man, Tidning A).

Den tid som tillbringas med datorintensivt arbete är en betydande exponeringsfaktor som visat att långa, sammanhängande perioder med datorarbete orsakar förhöjda risker för besvär och sjuklighet i skelett, leder och muskler. Andelen journalister i vår studie som arbetade vid datorn mer än 20 timmar per vecka var i genomsnitt vid Tidning A 69 procent av männen och 63 procent av kvinnorna, vid Tidning B 58 respektive 60 procent och vid Tidning C 58 respektive 65 procent.

Medvetenhet om denna riskfaktor hade i vissa fall lett till åtgärder i den fysiska arbetsmiljön som till exempel på Tidning B. För att bryta stillasittandet vid datorn hade de fyra arbetsplatserna vid centralredaktionen fått höj- och sänkbara bord som medförde att man kunde byta arbetsställning mellan sittande och stående.

Att ta pauser är ett annat sätt att undvika risker i samband med bundet arbete vid datorn. Vad vi menar med pauser kan vara allt från s.k. mikropauser (slappna av, byta ställning) till att resa sig och ta en kort promenad.

Variation i arbetsuppgifter kan vara ett annat sätt att bryta det intensiva datorarbetet. När vi ser till olika kategorier av anställda verkar skillnaden mellan yrkesgrupper vara stor när det gäller möjligheter till varierande arbetsuppgifter. I sportreportrarnas arbete ingick mer variation än i redigerarnas.

"Jag tror det beror mycket på att, för det är ingen av oss som har några sådana problem, och det beror då på att vi har väldigt omväxlande jobb, vi sitter inte hela tiden. Vi jobbar kanske en timme högst med datorn och sen ringer man nån och gör ett jobb eller går ut och gör ett jobb eller går ut och tittar på en match och så vidare. Därför är det ganska mycket lättare, om man så säger" (Sportredaktör, man, Tidning B).

Intervjuare: "Du sitter vid bildskärm, sitter ganska låst då. Hur många timmar?"

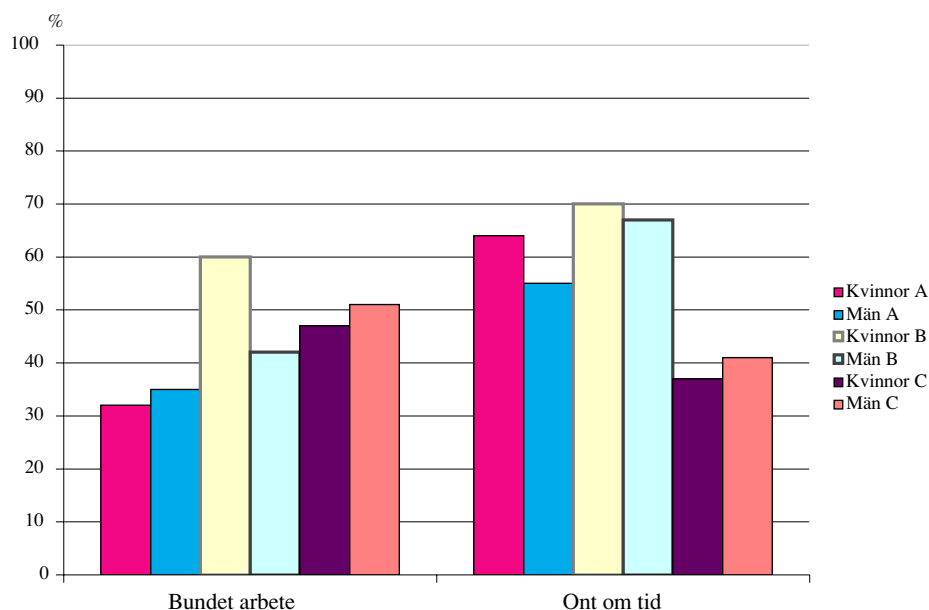
Intervjuperson: "I stort sett hela arbetsdagen förutom när jag går ifrån för att fika och hämta bilder och sånt. Det är bara bildskärmsarbete."

Intervjuare: "Hämtar all information direkt?"

Intervjuperson: "Ja. Nio timmar om dagen. Det är häftigt. Första timmarna är lite lugnare. Då läser man igenom andra tidningar och kollar lite grann då. Det är lite möten. Det kan ta en kvart eller en halv timme. Sen får man sätta i gång och plocka, börja bildbeställningar och såna grejer" (Redigerare, man, Tidning A).

Ensidigt datorarbete utan variation med andra arbetsuppgifter utgör en betydande risk, liksom olika psykosociala aspekter som tidspress och oro. Kvinnor på Tidning B hade sämst variation mellan olika arbetsuppgifter och också oftast alltför ont om tid för att nå ett bra resultat (figur 8). Kvinnor och män på Tidning A såg ut att ha minst bundet arbete, men däremot var det relativt många som

tyckte sig ha alltför ont om tid för att nå ett bra resultat. Andelen kvinnor och män på Tidning C var hög för det bundna arbetet, men bäst av de tre tidningarna när det gällde att ha tid för att nå ett bra resultat.

Figur 8. Andel kvinnor och män med liten variation mellan olika arbetsuppgifter samt andelen som anser sig ha alltför ont om tid för att nå ett bra resultat.

5.2. Hälsa

De aspekter på hälsa som vi undersökt bland journalisterna, och som är jämförbara med andra studier, är framför allt det allmänna hälsotillståndet (femgradig skala från mycket bra till mycket dåligt), möjligheter till sömn, avkoppling och återhämtning, upplevda besvär från skelett, leder och muskler samt mental belastning.

Det allmänna hälsotillståndet bedömdes gott vid Tidning A. Där angav 77 procent mycket bra eller ganska bra hälsotillstånd medan det var färre vid de övriga tidningarna (55 procent). De intervjuade journalisterna spekulerade kring orsakerna till ett bra hälsoläge. En möjlig förklaring kan vara s.k. sekundär "healthy worker effekt" (se Last, 1988). Healthy worker effect innebär att antingen blir de, ur hälsosynpunkt, mest lämpade anställda (primär healthy worker effect) eller så lämnar de som visar ohälsosymtom arbetet (sekundär healthy worker effect). Den senare förklaringen var uppenbar bland männen på Tidning B, där bara de med god hälsa jobbade kvar, och även i viss mån bland de anställda på Tidning A.

"Jag tycker att det har nästan blivit bättre än för några år sen. Folk har lugnat ner sig. Det var kanske för att vi var fler. De som är tåligaste är kvar. De andra har försvunnit, kan tänkas" (Reporter, man, Tidning A).

Sömn, avkoppling och återhämtning

Sömnkvalitet, möjlighet att koppla av tankarna från arbetet under fritiden och förmågan att återhämta sig efter arbetet har stor betydelse för kvalitet och produktivitet i arbetet samt effekter på hälsan. Därför undersöktes dessa förhållanden vid de tre redaktionerna. Enkäten innehöll bl.a. följande fyra påståenden: Jag är utvilad och återhämtad när arbetet börjar på morgonen; Jag är fylld av energi under arbetsdagen; Jag kan inte koppla av tankarna från arbetet vid ledighet; Jag har haft svårt att sova de senaste tre månaderna p.g.a. tankar på jobbet (tabell 12).

Tabell 12. Upplevelsefrågor om sömn, avkoppling och återhämtning och andelen kvinnor (K) och män (M) som instämmer i att dessa påståenden gäller varje dag samt de som angivit regelbunden motion. Procent.

	Tidning A		Tidning B		Tidning C	
	K	M	K	M	K	M
Utvilad och återhämtad när arbetet börjar	27	22	30	27	18	22
Fylld av energi under arbetsdagen	32	32	10	17	18	20
Kan inte koppla av tankarna från arbetet vid ledighet	9	12	40	17	13	19
Svårt att sova p.g.a. tankar på jobbet	0	3	10	17	3	0
Regelbunden motion	73	74	60	58	85	77

Andelen kvinnor och män vid de tre redaktionerna som instämmer i att dessa påståenden gäller varje dag visade att förhållandena var sämst på Tidning B. Många av kvinnorna på Tidning A och Tidning B var utvilade och återhämtade när arbetet börjar på morgonen och många av både kvinnorna och männen på Tidning A var fyllda av energi under arbetsdagen (tabell 12).

Ytterligare tre frågor ingick i samma frågebatteri (se H-frågor i bilaga 4), där påståendena följes av fem möjliga svarsalternativ: varje dag, ett par dagar per vecka, en dag per vecka, ett par dagar per månad och mycket sällan eller aldrig.

Ett index bildades av dessa sju frågor. Indexvärdet varierar mellan 7 och 35, där ett högre värde tyder på sämre förhållanden. Medelvärdet var vid Tidning A 17.9 för män och 17.8 för kvinnor, vid Tidning B 16.1 och 19.3 samt vid Tidning C 17.6 och 17.8. Vi ser alltså att kvinnorna och männen står längst från varandra på Tidning B, där kvinnorna upplever sämst förhållanden vad gäller sömn, avkoppling och återhämtning medan männen upplever bäst förhållanden. Också en upplevelsefråga om huruvida de tillfrågade känner olust när de går till arbetet besvarades med att detta var fallet minst en dag per vecka för 9 procent av männen och 23 procent av kvinnorna vid Tidning A. Vid Tidning B var andelen 8 procent och 10 procent och vid Tidning C 10 procent, respektive 12 procent. Andelen kvinnor på Tidning A som känner olust när de går till arbetet är påfallande stor. Regelbunden motion ägnade sig flest åt vid Tidning C (Tabell 12).

Av intervjuerna framgår att arbetstiderna har lett till ”sömnskador”, speciellt hos sportjournalisterna.

”Jag har varit hos läkare för sömnproblem. Så på det sätt var man ju kvar då, kanske till halv ett och ett och sen skall man ju hem då och försöka somna, men det går alltså inte när man har jobbat i åtta timmar, åtta ganska intensiva timmar. Det var väldigt svårt att somna, kanske klockan två då och sen sov man inte särskilt bra utan det blir det att man vaknar tidigt och jag har haft små barn också hela tiden. Så att det är väl den biten att man fått lite sömnskador. Om man skall kalla det så” (Redaktör, man, Tidning B).

Muskuloskeletala besvär och psykosomatiska symtom

Relativt många angav att de haft ont i leder eller muskler minst en dag per vecka under de senaste tre månaderna (tabell 13). Indelningen gjordes för män och kvinnor vid de tre tidningarna och för fyra kroppsregioner: övre delen av ryggen eller nacken; nedre delen av ryggen; axlar eller armar; handleder eller händer. Av kvinnorna på Tidning C uppgav över 50 procent att de haft ont i nacke/axlar eller armar minst en dag per vecka under de senaste tre månaderna (signifikant fler kvinnor än män). Besvärsfrekvensen var lägre för männen och för kvinnorna vid de övriga redaktionerna. Könsskillnaderna var störst vid Tidning B.

Tabell 13. Andelen kvinnor och män vid de olika tidningarna som angav att de haft ont i någon av de fyra olika kroppsregionerna minst en dag per vecka under de senaste tre månaderna. Procent.

Kroppsregioner	Tidning A		Tidning B		Tidning C	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Nacke	36	24	50	17	58	38
Ländrygg	23	30	30	8	29	29
Armar	32	21	40	8	52	32
Händer	14	21	40	8	19	16

Ett index bildades av fem frågor om besvär från: övre delen av ryggen eller nacken, nedre delen av ryggen, axlar eller armar, handleder eller händer, höfter, knän, ben eller fötter. Svarsalternativen sträckte sig från varje dag, ett par dagar per vecka, en dag per vecka, ett par dagar per månad till mycket sällan eller aldrig (se I-frågor i bilaga 4) (indexvärdet varierar mellan 5 och 25). Ju högre summa-index, desto sämre var hälsotillståndet i skelett, leder och muskler. Medelvärden var vid Tidning A 9.4 och 9.5 för män respektive kvinnor, vid Tidning B 7.5 och 10.8 och vid Tidning C 9.6 och 11.4. Medelvärdet var anmärkningsvärt högt för kvinnor på Tidning C, tätt följt av kvinnor på Tidning B. Bäst var hälsotillståndet i skelett, leder och muskler för män vid Tidning B.

Även fyra frågor om allmänna symtom (psykosomatiska) som halsbränna, trötthet, huvudvärk och kliande ögon bildade ett index av samma svarsalternativ (indexvärdet varierar mellan 4 och 20). Medelvärden var vid Tidning A 7.8 och 8.0 för män respektive kvinnor, vid Tidning B 6.8 och 8.2 och vid Tidning C 7.8 och 8.2. Vi ser även här att kvinnorna har mer psykosomatiska symtom än männen, där åter igen männen på Tidning B visar minst symtom.

Mental belastning i arbetet

I kapitel 2 har vi beskrivit stress-energi-modellen vi använt för att mäta den mentala belastningen.

Tolv frågor i vår enkät ingår för att fånga dimensionerna stress (sex frågor) och energi (sex frågor) och svarsalternativen var sex: inte alls, knappast alls, något, ganska mycket, mycket och mycket, mycket (se J-frågor i bilaga 4). Frågorna avser hur de tillfrågade brukar känna sig i arbetet. Ett index för stress och ett index för energi bildades. Den upplevda neutralpunkten i stressskalan ("varken stressad eller lugn") ligger i genomsnitt vid skalvärdet 2.4 (Kjellberg & Wadman 2002). Motsvarande neutralpunkt i energiskalan är 2.7. De erhållna skalvärdena kan uttryckas i avvikelser från dessa neutralpunkter (se Kjellberg & Wadman, 2002).

Fyra fält definierades där hög stress och hög energi utmärker den engagerade medarbetaren som dock arbetar under press. Där låg stress och hög energi råder finns den engagerade medarbetaren som arbetar utan stress, d.v.s. en optimal situation ur hälsosynpunkt. Fortsätter vi varvet kommer vi till dem som arbetar under låg stress och även låg energi vilket utmärker den uttråkade medarbetaren. Om hög stress och låg energi råder blir medarbetaren slutkörd, vilket utmärker en ohållbar situation (figur 9 där också resultaten från Tidning A, B och C är inlagda).

		STRESS			
		Slutkörd		Engagerad under press	
		K	M	K	M
		%	%	%	%
Låg	Tidning A	9	3	27	30
	Tidning B	0	0	50	33
	Tidning C	2	4	47	37
		Uttråkad		Engagerad utan press	
		K	M	K	M
		%	%	%	%
Hög	Tidning A	0	12	64	55
	Tidning B	0	0	50	67
	Tidning C	1	1	50	58
				Hög	
				Låg	

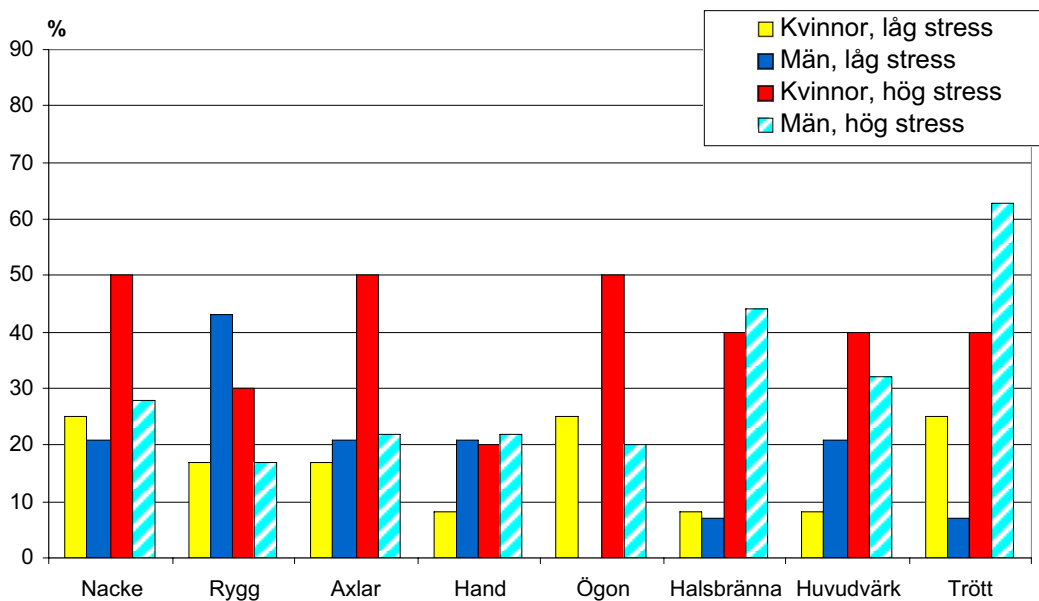
Figur 9. Stress- energimodellen för beskrivning av sinnesstämning i arbetet (Kjellberg & Wadman, 2002) samt resultatet för kvinnor (K) och män (M) vid de tre redaktionerna.

På Tidning A var 9 procent av kvinnorna slutkörda och 12 procent av männen uttråkade. Största andelen kvinnor och män på Tidning A återfanns dock bland de engagerade utan press. På Tidning B fanns bara engagerade medarbetare, dock fler kvinnor än män under press, medan största andelen kvinnor och män på tidning C återfanns bland de engagerade utan press.

Samband mellan stress och kroppsliga symtom

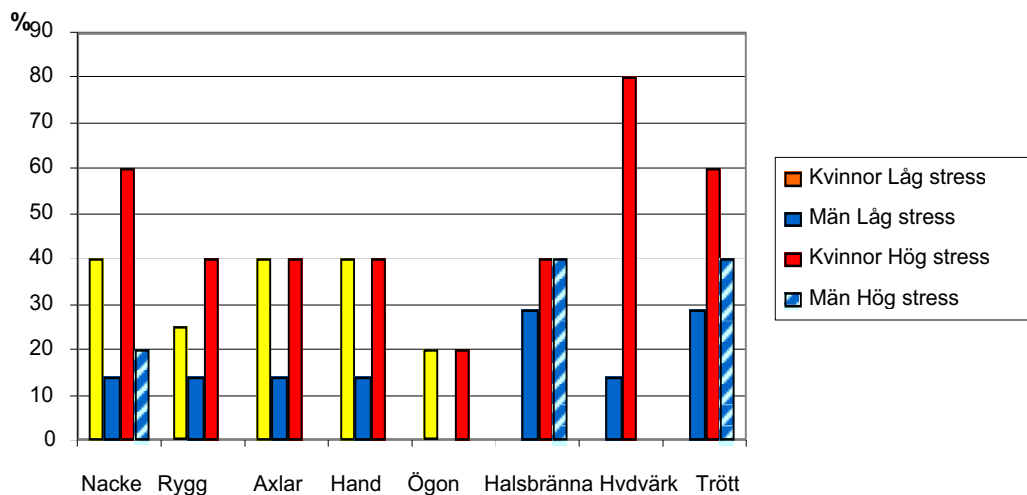
Eftersom den största andelen kvinnliga och manliga journalister har hög energi analyserar vi endast hög- respektive lågstressgrupperna (vi tar alltså inte hänsyn till energinivån) och kopplar dem till olika upplevda symtom. Följande samband återfanns:

Symtomen hos högstressgruppen bland både män och kvinnor vid Tidning A var mer uttalade än hos lågstressgruppen. Hälften av alla högstressade kvinnor upplever besvär från nacke, axlar och ögon. Lågstressade män visade dock en hög andel med ryggbesvär (signifikant högre andel än lågstressade kvinnor). Många av de högstressade männen angav psykosomatiska symtom (signifikant högre andel än de lågstressade männen) (figur 10).

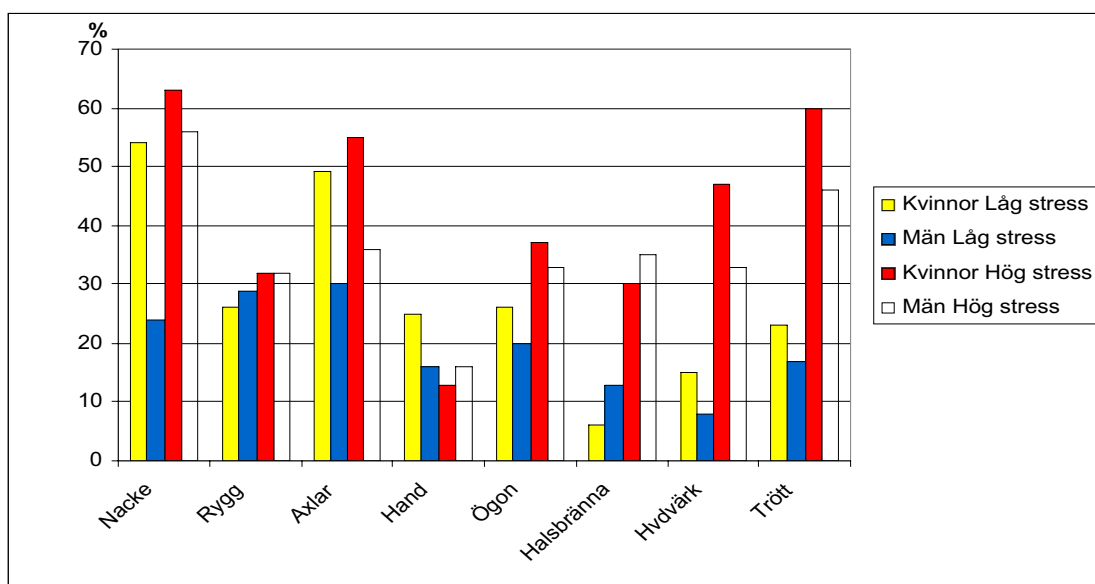
Figur 10. Andel individer inom låg-/högstressgrupperna som angett besvär minst en gång per vecka (Tidning A).

Vid Tidning B var bilden inte lika tydlig. Nackbesvären hos högstressgruppen, särskilt hos kvinnorna, liksom symtom av trötthet och håglöshet var klart större än hos lågstressgruppen och en extremt hög andel av de högstressade kvinnorna hade huvudvärk (signifikant större andel än övriga) (figur 11).

Figur 11. Andel individer inom låg-/högstressgrupperna som angett besvär minst en gång per vecka (Tidning B).

Vid Tidning C var symtomen bland både män och kvinnor i högstressgruppen mer uttalade än i lågstressgruppen (signifikant större andel högstressade än lågstressade män med nackbesvär samt signifikant större andel högstressade än lågstressade kvinnor med trötthetsymtom). Endast handbesvär visade en motsatt bild speciellt bland kvinnorna (signifikant större andel) (figur 12).

Figur 12. Andel individer inom låg-/högstressgrupperna som angett besvär minst en gång per vecka (Tidning C).

Vissa skillnader återfanns i besvärsmåttet mellan de tre redaktionerna. Högstressade kvinnor och män på Tidning C hade mest symtom från nacken och axlarna. Ögonbesvären var också mest uttalade på Tidning C och för de högstressade kvinnorna på Tidning A. Högstressade kvinnor och män på Tidning A uppvisade mest psykosomatiska besvär i form av halsbränna, sveda i maggropen osv. Högstressade kvinnor på Tidning B hade extremt mycket huvudvärk medan tröttheten var mest uttalad hos högstressade kvinnor på Tidning B och C och bland männen på Tidning A.

Höga stressnivåer påverkar således muskuloskeletala och psykosomatiska symtom negativt. Ögonbesvären är mer kopplade till intensivt datorarbete i en icke optimal fysisk miljö.

Av ett frågebatteri med 16 olika frågor om hur man känner sig efter en arbetsvecka (sliten, uttömd, utarbetad m.m.) med svarsalternativ alltifrån ”inte alls” på en sjugradig skala till ”i mycket hög grad” (se K-frågor i bilaga 4) gjordes ett index (indexvärdet varierar mellan 0 och 96), där ett högre värde tyder på sämre förhållanden. På Tidning A var medelvärdet bland männen 30.4 och bland kvinnorna 32.9. På Tidning B blev motsvarande resultat 24.4 respektive 32.4 medan resultatet på Tidning C var 28.7 och 33.2. Kvinnorna på alla tre redaktionerna upplever mer negativa känslotillstånd efter en arbetsvecka än männen.

(O)hälsa kopplad till olika yrkesgrupper

Vi har analyserat sömn, avkoppling och återhämtning (trötthetsindex), besvär från skelett, leder och muskler (ledindex), psykosomatiska symptom (allmänna symptomindex) och stress för de olika yrkesgrupperna på Tidning A, B och C och könsuppdelat dessa (se bilaga 3a). Antalet individer i yrkesgrupperna administratör, arkivarie/korrekturläsare och fotograf var litet i förhållande till övriga yrkesgrupper. Detta gällde särskilt för Tidning A och Tidning B.

Många manliga redigerare på Tidning A upplevde hög trötthetsgrad, besvär från leder och muskler, psykosomatiska symptom och hög stressnivå. Högst trötthetsgrad upplevde dock manliga chefer och kvinnliga skrivande journalister på Tidning B. På Tidning C hade många kvinnliga skribenter/redigerare besvär från leder och muskler och upplevde också hög stressnivå liksom de kvinnliga skribenterna på Tidning A och Tidning B.

Samma analyser har gjorts vid de tre tidningarna, för män respektive kvinnor (bilaga 3b), men denna gång med utgångspunkt i deras faktiska arbetsuppgifter (se tabell 4, sid. 37). Högst upplevd trötthet återfanns hos de män på Tidning A som redigerar minst halva sin arbetstid och därefter kommer de kvinnor som enbart skriver (Tidning C) och de kvinnor vid Tidning A och Tidning B som skriver minst halva sin arbetstid. Samma grupper upplevde också högst stressnivå. Anställda som hade mer än tre arbetsuppgifter hade generellt mindre besvär från leder och muskler och upplevde också lägre stressnivåer. De kvinnor på Tidning A som skriver minst halva sin arbetstid upplevde högst psykosomatiska symptom.

Manliga redigerande journalister på Tidning A uppvisade i stort samma symtombild som de män på Tidning A som redigerar minst halva sin arbetstid. Hos dessa sistnämnda män var dock symtomen oftast ännu mera uttalade. Hos de kvinnor som enbart skriver (Tidning C) och de kvinnor vid Tidning A och Tidning B som skriver minst halva sin arbetstid, var de genomsnittliga symtomvärdena högre än om yrkesvariabeln skrivande journalist användes. Detta innebär att det alltid är viktigt att mer i detalj undersöka vilka arbetsuppgifter som ingår i ett arbete för att kunna relatera arbetsexponeringarna till det upplevda hälsotillståndet. Yrkesexponeringen räcker inte.

Intervjuerna visar att det ställs allt högre krav på chefers förmåga att upptäcka risker vid mental belastning:

Intervjuperson: "Jag kan säga att jag är orolig nu speciellt sedan jag har börjat det här jobbet. Jag känner en oro för att stressa reportrar och fotografer för mycket. Alltså, att orkar de verkligen med det och är det verkligen så att de protesterar i tid. Och inte bara sväljer och blir alltför slutkörda och trötta. Jag vet ju inte det riktigt."

Intervjuare: "Nej. Inga reaktioner i alla fall eller har du börjat ana?"

Intervjuperson: "Nej. Det är väl någon enstaka medarbetare men ingen av de medarbetare som jag styr riktigt över. Nej, jag har inte direkt märkt det. Vi kan inte direkt märka det på sjukskrivningar heller. Jag tror inte att det skulle ha gått så långt redan."

Intervjuare: "Men du har den medvetenheten i alla fall."

Intervjuperson: "Jo, den har jag med mig nästan dagligen" (Chef, man, Tidning B).

Frustration är ett problem som lyfts fram, särskilt av några av de intervjuade journalisterna på Tidning A. På denna tidning fanns, enligt stress-energimodellen, flest slutkörda (på gräns till "utbrändhet") bland kvinnorna och flest uttråkade bland männen.

"Det här är inget ställe man stannar kvar på om man inte har rotat sig. Därför ser vi dels människor som stannar kvar här hela tiden och dels de som har gett upp. Många har gett upp att påverka situationen och absolut inte vill hamna i den situationen att man är frustrerad för att det kostar så pass mycket både av sitt yrkesliv och det vanliga livet. Man vill hålla borta frustrationerna" (Reporter, man, Tidning A).

Ambitionsnivån påverkar stressnivån. På vår fråga om arbetsbördan är större nu än tidigare svarade en kvinnlig redaktör på Tidning B, respektive en manlig reporter på Tidning A, följande:

Intervjuperson: "Jag tycker det var mer stressigt tidigare. Men det beror ju på mina ambitioner. Jag har släppt mina ambitioner."

Intervjuare: "Så att det är individuellt val."

Intervjuperson: ”Absolut. Det är nog det svåraste som finns. Det är likadant med utbrändhet i den här tävlingen man har med sin omgivning och med den andra tidningen. Det är det som är roligt och stimulerande också. Det är ju problem” (Redaktör, kvinna, Tidning B).

”Det fanns en period då många kände sig rätt slitna men sen ser man hur situationen accelererar och nu ser man att det inte finns samma ambitionsnivå längre. Det finns inte samma. De flesta är rätt så uppgivna. Jag möter ständigt det där resonemanget. Folk är frustrerade för att det inte händer någonting, att det inte fungerar professionellt riktigt” (Reporter, man, Tidning A).

5.3. Sammanfattning

Den fysiska arbetsmiljön såg likartad ut för kvinnorna och männen på *Tidning A*. Det fanns brister i möjligheter till ljusavskärmning och optimal datorskärmplacering, vilket resulterade i mycket låg komfortskattning för den samlade variabeln belysning, ljudnivå och klimat. Kvinnorna *skattade* komforten lägre än männen, också för variablerna arbetsställning, arbetsutrymme, bildskärmsplacering och tangentbordsplacering vilket säkert kan förklaras med att arbetsplatsernas fysiska utformning hade mannens dimensioner som norm. Kunskapsnivån vad gäller datorarbetsplatsens utformning var låg vilket framkom i flera av intervjuerna.

En betydande exponeringsfaktor på *Tidning A*, där 69 procent av männen och 63 procent av kvinnorna arbetade mer än halva sin arbetstid med datorarbete, har i tidigare studier visat att långa sammanhängande perioder med datorarbete orsakar förhöjda risker för besvär och sjuklighet i skelett, leder och muskler. Särskilt många av kvinnorna tyckte sig ha alltför ont om tid för att nå ett bra resultat i arbetet, vilket i kombination med höga stressnivåer gjorde att de visade många tecken på ohälsa i såväl skelett leder och muskler som psykosomatiska symtom (halsbränna, sveda i maggropen etc.). En stor andel av männen som upplevde hög stressnivå visade tecken på trötthet.

På *Tidning B* var den fysiska arbetsmiljön i form av arbetsbord och stolar av äldre modell och således inte anpassade för det utrymme som datorarbete kräver. Dessutom var skärmarna placerade mot fönstren, som saknade avskärmning, vilket medförde stor ansträngning för ögonen. Kunskapsnivån vad gäller datorarbetsplatsens utformning var låg också här, vilket framkom i flera av intervjuerna.

Exponeringsfaktorn för ensidigt datorarbete utan variation med andra arbetsuppgifter, visade att kvinnorna på *Tidning B* hade sämst variation mellan olika arbetsuppgifter och också oftast alltför ont om tid för att nå ett bra resultat. Könsskillnaderna var störst här när det gäller såväl hälsotillståndet i skelett, leder och muskler som psykosomatiska symtom där männen bedömde hälsotillståndet bäst och hade minst psykosomatiska symtom. Hälften av kvinnorna upplevde

höga stressnivåer medan andelen män med hög stress var lägre. Dessa högstressade kvinnor hade i särskilt stor utsträckning besvär av huvudvärk och trötthet.

Vi saknar uppgifter om den fysiska arbetsmiljön på *Tidning C*. Däremot har vi uppgifter om exponeringsfaktorn för ensidigt datorarbete utan variation med andra arbetsuppgifter, vilket utgör en betydande risk för besvär och sjuklighet i skelett, leder och muskler liksom olika psykosociala besvär som tidspress och oro. Andelen kvinnor och män med bundet arbete var hög på *Tidning C*. När det gällde att ha ont om tid för att nå ett bra resultat hade dock *Tidning C* den lägsta andelen.

Många på *Tidning C* angav att de haft ont i leder eller muskler minst en dag per vecka under de senaste tre månaderna. Av kvinnorna på *Tidning C* uppgav närmare 60 procent att de haft ont i nacken och drygt 50 procent värk i axlar eller armar under denna period. Besvärsfrekvensen var lägre för männen. Hälften av kvinnorna upplevde höga stressnivåer medan andelen män med höga stressnivåer var lägre. Kvinnorna med höga stressnivåer upplevde stor trötthet.

Höga stressnivåer påverkar således muskuloskeletala och psykosomatiska symtom negativt. Ögonbesvären ser vi mer kopplade till intensivt datorarbete i en icke optimal fysisk miljö. Dessutom fann vi att kvinnorna på alla tre redaktionerna upplever mer negativa känslotillstånd efter en arbetsvecka än männen.

När vi analyserade sömn, avkoppling och återhämtning, besvär från skelett, leder och muskler, psykosomatiska symtom och stress för de olika yrkesgrupperna på *Tidning A*, *B* och *C* och könsuppdelat fann vi att många manliga redigerare på *Tidning A* upplevde hög trötthetsgrad, besvär från leder och muskler, psykosomatiska symtom och hög stressnivå. Högst trötthetsgrad upplevde dock manliga chefer och kvinnliga skrivande journalister på *Tidning B*. På *Tidning C* hade många kvinnliga skribenter/redigerare besvär från leder och muskler och upplevde också hög stressnivå, liksom de kvinnliga skribenterna på *Tidning A* och *Tidning B*.

När samma analyser gjordes vid de tre tidningarna, för män respektive kvinnor, men denna gång med utgångspunkt i deras faktiska arbetsuppgifter, fann vi en något annorlunda bild. Högst upplevd trötthet återfanns hos de män på *Tidning A* som redigerar minst halva sin arbetstid och därefter kom kvinnorna som enbart skriver (*Tidning C*) och kvinnor vid *Tidning A* och *Tidning B* som skriver minst halva sin arbetstid. Samma grupper upplevde också högst stressnivå. Anställda som hade mer än tre arbetsuppgifter hade generellt mindre besvär från leder och muskler och upplevde också lägre stressnivåer. De kvinnor på *Tidning A* som skriver minst halva sin arbetstid upplevde mest psykosomatiska symtom.

Manliga redigerande journalister på *Tidning A* uppvisade i stort samma symtombild som de män på *Tidning A* som redigerar minst halva sin arbetstid. Hos dessa sistnämnda män var dock symtomen oftast ännu högre. Hos kvinnorna som enbart skriver (*Tidning C*) och kvinnor vid *Tidning A* och *Tidning B* som

skriver minst halva sin arbetstid koncentrerades de genomsnittliga symtomvärdena högre än om yrkesvariabeln skrivande journalist användes.

Fortfarande används ofta yrkestitlar rutinmässigt som indikatorer för exponering i epidemiologiska studier (Ekenvall m.fl. 1993). Som slutsats kan konstateras att det är synnerligen viktigt att mer i detalj beakta vilka arbetsuppgifter som ingår i ett arbete för att kunna relatera arbetsexponeringarna till det upplevda hälsotillståndet. Yrkesexponeringen räcker inte.

Journalistyrket är sysselsättningsmässigt integrerat. De resultat som redovisades i föregående kapitel visar att kvinnor och män, trots samma yrkestitel, i stor utsträckning har olika arbetsuppgifter och/eller att de utför sitt arbete på olika sätt. Besvär som hänför sig till arbete kan därför analyseras utifrån segregering och integrering inom yrket. Den fysiska och psykiska arbetsbelastningen är då faktorer som är könsrelaterade, d.v.s. segregeringsrelaterade. Vi har kopplat styrkan i könsdimensionen till förekomsten av könsrelaterade skillnader i belastning och hälsa hos kvinnor och män. Tanken är att integrering inte enbart innebär en jämn fördelning av arbetsuppgifter mellan könen, utan samband mellan arbetsuppgifter och besvär måste även beaktas. Analysen visar att arbetsplatsernas fysiska utformning har mannens dimensioner som måttstock, vilket gör att samma arbetsmiljö ger en högre grad av påverkan för kvinnors hälsa. Bundet datorarbete fick konsekvenser för både kvinnors och mäns belastningssituation. Det förekom skillnader mellan kvinnors och mäns arbetsuppgifter som innebär att fler män än kvinnor utförde ensidiga redigeringsuppgifter med stor risk för olika kroppsliga symtom. Fler kvinnor än män som arbetade som skribenter upplevde också hög grad av olika kroppsliga symtom. I vilken utsträckning stressnivåerna och besvärsfrekvensen är kopplade till arbetsorganisatoriska eller olika belastningsfaktorer undersöks i nästa kapitel.

6. Tidspress och hälsa

I de tidigare empiriska kapitlen har arbetsvillkoren, arbetsmiljön och hälsotillståndet på de tre tidningarna beskrivits var för sig. I detta kapitel diskuterar vi sambandet mellan arbetsvillkor och hälsa utifrån intervjuer, profilillustrationer och den modell av tidspress i arbete och hälsa som presenterades i kapitel 2. Vi har valt att fokusera på kopplingar mellan tidspress och arbetsrelaterade symtom hos individen i termer av besvär i leder och muskler, psykosomatiska symptom och stress. Detta har vi gjort av två anledningar: För det första visade sig dessa förhållanden vara särskilt relevant för de intervjuade journalisterna på Tidning A och B. Enkäten visade att många journalister hade obekväma arbetstider ofta i kombination med övertidsarbete. För det andra har dessa förhållanden uppmärksamats i tidigare studier, vilket ger oss möjlighet till jämförelser. I undersökningen *Journalist 2000* har ca 1 000 journalister svarat på enkätfrågor om bl.a. sina arbetsvillkor. De flesta journalister (83 procent) ansåg att man arbetar med mycket stressiga arbetsvillkor, men i övrigt värderades arbetsmiljön ganska positivt (Djeffr-Pierre, 2001, 20). Den europeiska arbetsmiljöundersökningen visar att tidspress är ett typiskt svenskt problem. Sverige är placerat i toppen av EU-länderna när det gäller arbetstempo. Andelen sysselsatta som upplevde att de konstant arbetar med högt tempo var 36 procent i Sverige, medan genomsnittet i 15 EU-länder var 24 procent (Third European Survey on Working Conditions, 2000, 15).

Från arbetsmiljösynpunkt är de studerade arbetsvillkoren också viktiga. Vilket inflytande har t.ex. journalisterna på sin arbetsmiljö? Kan de själva avgöra hur mycket datorarbete som måste utföras, hur arbetsplatserna ska utformas m.m.? Bland arbetsorganisatoriska villkor har tidspress visat sig ha störst generell genomslagskraft för besvär från rörelseorganen vid datorarbete (Aronsson, 1987).

Synen på tidspress och dess orsaker

Vad är det för förhållanden som ligger bakom tidspressen? Hur samtalar kvinnliga och manliga journalister om tidspress? I intervjuerna kopplas tidspress till arbetets organisering och den psykosociala arbetsmiljön inne i arbetsorganisationen och till de yttre förutsättningarna utanför företaget. Genom arbetets organisering och arbetsmiljön kanaliseras marknadsförhållandena in i arbetsorganisationen som krav och förväntningar på de anställdas arbete. Dessa faktorer har redan tidigare identifierats i anslutning till presentationen av de tidningsredaktioner som ingår i studien. Som vi redogjorde för i kapitel 2 ställer journalistyrket särskilda krav på sina utövare. Arbetsprocessens karaktär i sig kan således vara en källa till tidspress.

De flesta intervjuade på Tidning B ansåg att arbetstempot har ökat. Tidspressen på denna redaktion är en konsekvens av den tidigarelagda pressläggningen och

tryckningen efter sammanslagningen med Tidning A. Denna fusion har påverkat arbetstiderna för journalister och fotografer, eftersom den dagliga produktions-tiden har blivit kortare. Detta har gett upphov till ökad tidspress och därmed stress. På vår fråga hur de nya förhållandena har påverkat tidtabellen svarade chefredaktören:

”Ja, det är väldigt pressat. Det är en försämring såtillvida att om vi pratar om arbetsvillkoren, är de sämre. Pressläggningen berör framför allt sporten. Där vi nu måste vara klara kl. 22.25. Som tidigare var två timmar senare. Plus att vi också bestämde mycket själva. Visserligen kunde vi inte köra tidningen hur sent som helst. Då fick man betala för distributionen på så vis. Det är en klar försämring speciellt för sporten, vilket i sin tur påverkar fotograferna. Det blir pressat även om vi har gått över till digital teknik helt och hållet på bildsidan. Det underlättar ju lite grann. De hoppar över ett moment i framkallningen och i hela den filmhanteringen.”

En annan viktig orsak till brist på tid på Tidning B är den arbetsorganisatoriska förändringen. Detta beskrevs av en av cheferna som ”en sån smygande gradvis förändring som det är svårt att få någon riktigt bra överblick kring”. Organisationsförändringen på Tidning B har inneburit att redaktionen har krympt; färre anställda gör i stort sett lika mycket som för 5-6 år sedan. Orsaken till personalminskningen är enligt den intervjuade chefen brist på pengar: ”Ren och skär, ingenting annat. Hon [tidningen] har ju dragits lång tid med bristande lönsamhet.”

Den ojämna arbetsbelastningen lyfts fram av många av de intervjuade journalisterna på båda tidningarna. Arbetsvolymen i den redaktionella produktionsprocessen varierar från dag till dag. Denna ryckighet påverkar enskilda journalisters arbetsinsats.

”Det är ryckigheten som gör det stressigt. Det är så mycket på vissa dagar” (Redaktör, kvinna, Tidning B).

”Det är väldigt olika. Ibland har man jättemycket att göra och ibland har man inte speciellt mycket att göra faktiskt” (Reporter, kvinna, Tidning A).

”Ibland är man där jämt. Man kommer på något och jag skriver upp att det där borde jag kanske komma ihåg” (Allmänreporter, kvinna, Tidning B).

Följden av ryckigheten är att arbetsbelastningen varierar mellan olika perioder. De flesta journalister arbetar parallellt med flera olika artiklar eller nyheter under dagen.

”Ja, ibland håller jag på med tre, fyra texter samtidigt, man måste ringa och kolla: ”Blir han häktad eller inte?” och ”Hur går det med den där olyckan?”. Man måste göra flera saker parallellt” (Skrivande journalist, kvinna, Tidning B).

Flera uppdrag per dag kopplad till trötthet och låg bemanning är en viktig orsak till tidspress och därmed stress.

Intervjuare: ”Hur upplever du det? Eller är du uppvuxen med det? Är det så att du är van med det?”

Intervjuperson: ”Ja, är man väldigt förkyld och trött, kan det köra ihop sig i huvudet totalt, annars så funkar det nog. Det händer att det blir för stressigt. När man är ensam nyhetsreporter. Då har man många bollar i luften. Då är det stressigt både för foto och för oss. Då har man satsat allt på ett kort. Man har liksom ingen back up.”

Intervjuare: ”Hur många är det som jobbar då?”

Intervjuperson: ”På den här redaktionen är det jag och en fotograf”
(Skrivande journalist, kvinna, Tidning B).

Intervjupersonerna på de undersökta tidningarna menar att arbetstakten och effektiviteten har ökat i och med den tekniska utvecklingen. Ökad användning av datorer som arbetsredskap är en faktor som påverkar tidspressen. Publicering på webben har fått till konsekvens att en enda pressläggning per dygn har ersatts av flera, ständiga deadlines. Denna utveckling har lett till extra arbetsuppgifter och ökat arbetstempot. Redaktörerna måste se till att det material som finns på nätet är uppdaterat. Ett problem i samband med detta arbete, som webbredaktören på Tidning B anmärkte på, är datorernas otillräckliga kapacitet. Arbetet med att förfärdiga webbsidan försvaras av långsamma dataprogram, vilket skapar tidsförlost och viss irritation. För webbredaktören är det de tekniska olägenheterna som leder till svårigheter att bli klar i tid.

”När jag inte hinner, så beror det oftast på att det är tekniska problem. Det är då att servern uppe i Stockholm, som administrerar det här, att den är trasig. Den har hoppat ur och då finns det ingen där, som kan sätta igång den. Det är bara att inse att jag kan inget göra här nere, för att där uppe felet är” (Redaktör, man, Tidning B).

Situationen på arbetsplatsen bör ses i relation till en rad förhållanden utanför arbetsplatsen, som bildar ramvillkor för tidsanvändningen. Svårighet att kombinera deltidarbete med deadlines påverkar hela arbetsarbetsituationen och ligger bakom det ökade arbetstempot hos några småbarnsföräldrar. Det är svårt att förena kraven från produktionen och föräldraskapet:

”Du måste bli färdig med texterna här och samtidigt måste du hämta på dagis en viss tid och det där krockar liksom varenda dag. Jag kan inte jobba över direkt för [min sambo] jobbar till fem. Och han har också svårt att gå ifrån så att det hänger på mig hela tiden. Och han tar ju ledigt också. Men visst det är rätt stressigt varenda dag tycker jag. Man jobbar mot klockan hela tiden”
(Reporter, kvinna, Tidning B).

Att arbetstempot också har att göra med anställningsform, anställningstid och positionen på redaktionen var tydligt. Arbetstempot varierade för olika grupper av anställda:

Intervjuare: ”Du sa att det är mera att göra. Tycker du att arbetstempot har stegrats?”

Intervjuperson: ”För vissa. Det är en skillnad med dem som är nyanställda och dem som är gamla. Det ska jag inte säga att det beror på att man är kvinna eller man. Som nyanställd måste man visa framfötterna mer. Som vikarie eller visstidsanställd är det svårt att vara nöjd” (Reporter, kvinna, Tidning A).

Den ökade tidspressen på Tidning B har lett till att utrymmet för fördjupning har minskat liksom utrymmet för diskussioner om den journalistiska yrkesrollen. På vår fråga om möjligheterna att kunskapsmässigt fördjupa sig i något område svarade en ung reporter på följande sätt:

”Att jag skulle få tid för det, menar du? Nej, ni såg ju tidningen i helgen eller om ni tittade i gårdagens tidning om protesterna. Och då ser ni att det är jag som har jobbat alltså. Jag har jobbat övertid också. Det som du frågade om att man kanske får lite tid att läsa på lite grann det är det man saknar ibland. Man vet dagen innan. Man får snabbt vara jour och också vara kritisk till saker och ting. Man sitter där och tänker: Jag vet inte om jag ska fråga. Då ställer man klassiska frågor. Såna som inte ger mycket nytt för att man har inte så mycket kunskap om. Det är lite tråkigt tycker jag” (Reporter, kvinna, Tidning B).

Tidspress och hälsa

För att kunna relatera arbetsvillkoren till hälsotillståndet för kvinnor och män på olika tidningar har vi sammanfört olika enkätfrågor till profiler. I enkäten ställdes ett antal frågor som används för mätning av tidspress och hälsotillstånd. I enkäten har dessa frågor olika typer av svarsalternativ (se bilaga 4). Skalvärden på de olika variablerna har ändrats på det sätt som presenterades i kapitel 4. Alla variabler har bearbetats så att fyra svarsalternativ återstår. Syftet är att illustrera hur olika aspekter på arbetsvillkor och hälsotillstånd sammantaget ser ut på de olika tidningarna. Figur 13 ger en samlad bild av indikatorerna till tidspress och (o)hälsa.

Tidspress i arbetet	(O)hälsa
<ul style="list-style-type: none"> • Deadlines: Hur ofta har du deadlines som Du upplever är svåra att hålla? • Tid i förhållande till resultat: Hur ofta händer det att Du har alltför ont om tid för att nå ett bra resultat? • Effektivitet i arbete: Tycker Du att Du allmänt sett har en arbetssituation som gör att Du kan arbeta effektivt? • Hets i arbete: Händer det att det är så hetsigt och rörigt på arbetet att Du har svårt att tänka en redig tanke? 	<ul style="list-style-type: none"> • Nack-/armbesvär • Psykosomatiska symtom • Stressad • Trötthetssymtom • Negativa känslotillstånd • Energifylld

Figur 13. Variabelschema för tidspress i arbete och (o)hälsa.

Tidspressen beskrivs i fyra delar som rör den personliga arbetssituationen, respektive situationen på redaktionen. I vår enkätundersökning mättes tidspress av de ovannämnda egenskattade variablerna. De första två frågorna hade fyra svarsalternativ: ”dagligen”, ”ett par gånger i veckan”, ”ett par gånger i månaden”, ”mera sällan”. Övriga frågor hade fem svarsalternativ som sträcker sig från nästan aldrig till nästan alltid.

Hälsotillståndet mättes också med olika enkätfrågor.

- Nack-armbesvär: Två frågor med svarsalternativ från ”varje dag” till ”mycket sällan eller aldrig” (se I-frågor i bilaga 4).
- Psykosomatiska symtom: Tre frågor med svarsalternativ från ”varje dag” till ”mycket sällan eller aldrig” (se I-frågor i bilaga 4).
- Stressad: Sex frågor med svarsalternativ från ”knappast alls” till ”mycket, mycket” (se J-frågor i bilaga 4).
- Trötthetssymtom: Sju frågor om sömn, avkoppling och återhämtning med svarsalternativ från ”varje dag” till ”mycket sällan eller aldrig” (se exempel tabell 12 samt H-frågor i bilaga 4).
- Känslotillstånd: Sexton frågor med svarsalternativ från ”knappast alls” till ”i mycket hög grad” (se K-frågor i bilaga 4).
- Energifylld: Sex frågor med svarsalternativ från ”knappast alls” till ”mycket, mycket” (se J-frågor i bilaga 4).

Höga medelvärden på dessa variabler i profilerna illustrerar liten press dvs. goda arbetsvillkor, respektive god hälsa.

Profilillustrationen för tidspress visade en påtaglig likhet för kvinnor och män vid de tre redaktionerna (figur 14, se bilaga 5). Medelvärdesskillnaderna mellan

grupperna var små när det gäller deadlines. Vi får hålla i åtanke att all redaktionell personal ingår i grupperna, inte bara journalister, vilket antagligen påverkar resultatet. Högsta värdet hade män på Tidning A och det näst högsta män på Tidning C. Lägsta värdet hade kvinnor på Tidning B och Tidning A. Det föreligger skillnad i "tid i förhållande till resultatet", dels mellan olika tidningar, dels mellan kvinnor och män på redaktionerna. Det var de anställda på Tidning C som i större utsträckning än andra grupper ansåg sig ha tillräckligt med tid. Anställda på Tidning B hade mest problem av detta slag. När det gäller effektivitet i arbetet var det framförallt kvinnor på Tidning B som skiljde sig från de övriga grupperna. Deras arbetssituation var sådan att man kunde (eller måste) arbeta effektivt.

En påtaglig likhet på formen av profilerna för hälsotillståndet kunde också visas även om spridningen mellan kvinnor och män och mellan de tre redaktionerna var större för några av (o)hälsovariablerna (figur 14, se bilaga 5).

"Trötthetssymtom" och "stressade" är variabler som fick låga medelvärden (dvs. visade på dåliga förhållanden) i profilsammanställningen, vilket skulle kunna vara effekter av att många av journalisterna arbetar under hård tidspress. Profilen för "nack-armsbesvär" visade stor spridning mellan de tre tidningarna, liksom mellan män och kvinnor. Kvinnorna hade sämst tillstånd.

Könsskillnader i tidspress och hälsa

Vi har undersökt om männens och kvinnornas fördelning över variablerna var lika med den analysmetod som beskrivs i kapitel 3. För varje kvinna beräknades hur många av männen som hade värden som underskred kvinnans värde.

Från resultatet för variabel "deadlines" framgår, om vi t.ex. låter kvinnorna på Tidning A vara grupp s , att $W_s = 560$ samt att $n = 22$. Vidare har vi för männen $W_r = 1036$ samt $m = 34$ (se s. 31). Då beräknas måttet som anger hur stor andel av kvinnorna som (i genomsnitt) har högre värde än männen enligt:

$$\frac{W_s - 0.5n(n+1)}{W_s - 0.5n(n+1) + W_r - 0.5m(m+1)}$$

$$= \frac{560 - 0.5 \cdot 22 \cdot 23}{560 - 0.5 \cdot 22 \cdot 23 + 1036 - 0.5 \cdot 34 \cdot 35}$$

$$= \frac{307}{748} = 0.4104 \approx 41\%$$

Tolkningen av medelvärdet är att i genomsnitt hade kvinnorna högre värde än 41 procent av männen. Om kvinnorna hade svarat lika som männen hade resultaten 50 procent erhållits, vilket gör att värdet 50 procent kan användas som en jämförelsepunkt: har kvinnorna mer än 50 procent har de i genomsnitt högre värden än männen (dvs. mer sällan svåra deadlines), har kvinnorna mindre än 50 procent har de i genomsnitt lägre värden än männen (dvs. oftare svåra deadlines). I

ovanstående fall har kvinnorna i genomsnitt högre värde än 41 procent av männen vilket, med referenspunkten 50 procent i beaktande, visar att kvinnorna har svarat något lägre än männen (dvs. resultatet tyder på att kvinnor oftare har svåra deadlines). Ett alternativt sätt att uttrycka kvinnornas resultat är att kvinnorna i genomsnitt har ett *lägre värde* än 59 procent av männen (dvs. 100 minus 41 procent). Man kan naturligtvis vända på resonemanget och beskriva männen i relation till kvinnorna. Då blir tolkningen: i genomsnitt har männen högre värde än 59 procent av kvinnorna.

När detta mått beräknades för alla de frågor som gäller tidspress och hälsa kan kvinnornas profil på tre olika tidningar åskådliggöras (figur 15, se bilaga 5). Eftersom männens resultat är 100 minus kvinnornas resultat, behöver männens profil inte åskådliggöras i samma diagram.

Generellt sett hade kvinnor lägre värden för deadlines, vilket innebär att de oftare hade svåra deadlines än sina manliga kollegor. Vid hets i arbetet är skillnaderna mellan kvinnor och män mycket små utom för kvinnorna på Tidning C, vilka hade det lägsta medelvärdet, dvs. en mer hetsig och rörlig arbetssituation.

Kvinnorna hade också de lägsta värdena för nack-armsbesvär, vilket betyder att kvinnorna vid alla tre tidningarna visade mer besvär i nacke-armor än männen. Negativa känslotillstånd (sliten, slut, uttömd) efter en arbetsvecka var också mer påtagliga hos kvinnorna. För variabeln ”trötthetssymtom” (negativa faktorer kring sömn, avkoppling och återhämtning) var skillnaden mellan kvinnor och män mycket små utom för kvinnorna på Tidning B, vilka hade ett mycket lägre medelvärde än övriga, dvs. mer tecken på trötthet än övriga (figur 15, se bilaga 5).

Tidspress, modifiering och hälsa

Tidspress är en central dimension i våra analyser och har därför varit utgångspunkt för en analys av några mellanliggande faktorerers betydelse för sambandet mellan tidspress i arbetet och (o)hälsa. Beträffande enskilda indikatorer för tidspress var det framförallt tid i förhållande till resultatet som visade stor spridningen för kvinnor och män på de tre tidningsredaktionerna. I följande analys fungerar variation i arbetsuppgifter, grad av datortid och möjlighet till inflytande som en modifiering av förhållandet mellan tidspress i arbetet och individens hälsa (figur 16). I tolkningen av resultaten kopplar vi modifierarna till såväl kvinnors och mäns fysiska förutsättningar som könsordningen i det journalistiska arbetet. Analyserna av arbetsvillkor, arbetsmiljö och hälsa i kapitel 4 och 5 visar att dessa effektmodifierande faktorer är könsrelaterade och att en viss variation föreligger mellan tidningsredaktionerna. Även här är vi intresserade av frågan om det finns skillnader mellan kvinnor och män och mellan de tre redaktionerna Tidning A, B och C.

Operationalisering av modellens komponenter

Modellen för tidspress i arbete presenterades i kapitel 2. I enkäten ställdes ett antal frågor som bildar indikatorer och index för mätning av tidspress, inflytande och (o)hälsa. Nedan följer en identifiering av dessa variabler:

Tidspress i arbete	Modifierare	(O)hälsa
Tidspress Tid i förhållande till resultat	Variation i arbetsuppgifter Antalet arbetsuppgifter Grad av datoranvändning Grad av inflytande	Nack-/armsvär Psykosomatiska symtom Stressad Trötthetssymtom Negativa känslotillstånd Energifylld

Figur 16. Variabelschema för analys av koppling mellan tidspress och individers (o)hälsa på tidningsredaktioner.

I analysen kategoriserades studiepersonerna utifrån dessa variabler på följande sätt:

Tidspress: Vi har använt frågan om arbetsresultatets beroende av tidsbrist och denna fråga dikotomiserades så att hög tidspress definierades som andelen män och kvinnor som svarade att de upplevde tidspress minst ett par gånger per vecka.

Modifierare:

Variation i arbetsuppgifter: Andelen män och kvinnor som hade mer än tre arbetsuppgifter bedömdes ha stor variation. De som enbart skriver minst 50 procent av tiden eller redigerar minst 50 procent av tiden på Tidning A och Tidning B eller som på Tidning C enbart skriver eller enbart redigerar eller enbart skriver och redigerar ansågs ha liten variation, dvs. bundet arbete.

Grad av datoranvändning: Frågan om tiden för datoranvändning dikotomiserades och mycket datoranvändning definierades som andelen män och kvinnor som svarade att de använde datorn minst 13 timmar per vecka.

Grad av inflytande: Tre frågor om inflytande på arbetet på Tidning A och Tidning B dikotomiserades. Stort inflytande definierades som andelen män och kvinnor som svarade att de helt eller nästan helt instämde med att de hade stort inflytande. På Tidning C dikotomiserades frågan: Har du möjlighet att själv bestämma när du ska ta tio minuters paus i arbetet? Högt inflytande definierades som andelen män och kvinnor som svarade att de alltid/mycket ofta eller ganska ofta hade inflytande på pauser.

En definition på olika (o)hälsvariabler som också dikotomiserades följer:

(O) hälsovariabler:

Nack-armbesvär. Andelen män och kvinnor som hade summan ≥ 6 (minst en dag i veckan) i indexet (2-10) av de två variabler som speglar dessa symtom.

Psykosomatiska symtom. Andelen män och kvinnor som hade summan ≥ 9 (minst en dag i veckan) i indexet (3-15) av de tre variabler som speglar dessa symtom.

Stress. Andelen män och kvinnor som hade summan/6 ≥ 2.3 (medelvärde) i indexet (1-5) av de sex variabler som speglar stressen.

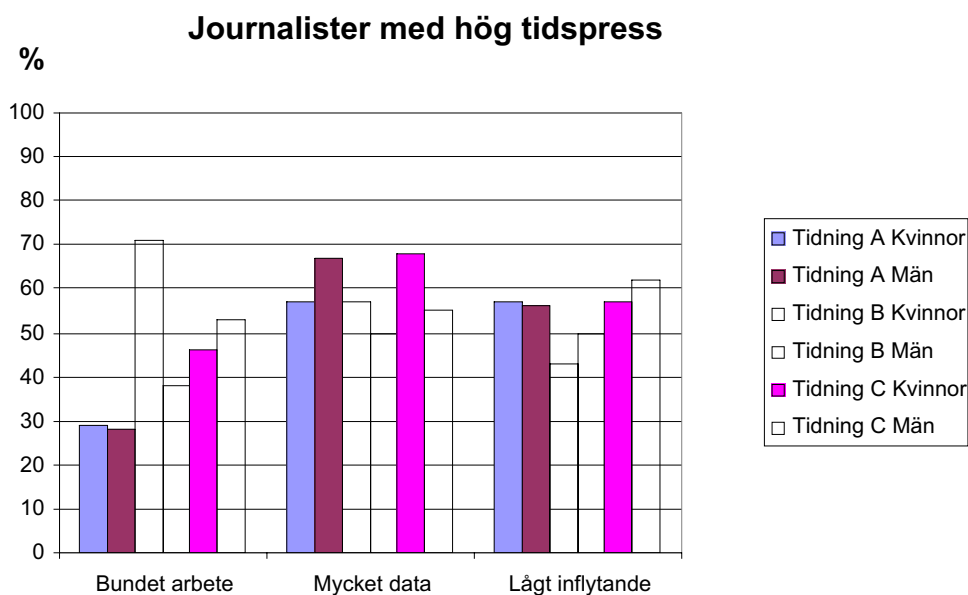
Trötthetssymtom. Andelen män och kvinnor som hade summan ≥ 18 (medelvärde) i indexet (7-35) av de sju variabler som speglar negativa faktorer kring sömn, avkoppling och återhämtning.

Negativa känslotillstånd (sliten, slut, uttömd) efter en arbetsvecka. Andelen män och kvinnor som hade summan/6 ≥ 1.9 (medelvärde) i indexet (0-6) av de sexton variabler som speglar detta negativa tillstånd.

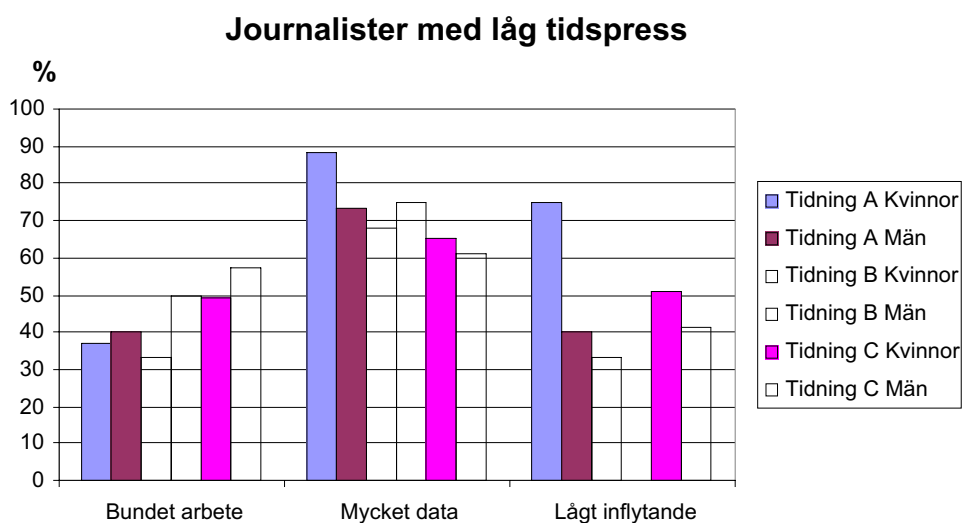
Energi. Andelen män och kvinnor som hade summan/6 ≥ 3.8 (medelvärde) i indexet (1-5) av de sex variabler som speglar energinivån.

Först gjordes en analys av skillnaden i (o)hälsa mellan dem med hög tidspress och dem med låg tidspress (se figur 17-19, bilaga 5). Andelen kvinnor och män med hög tidspress var stor, 58 procent, på Tidning A (14 kvinnor och 18 män) och Tidning B, 68 procent (7 kvinnor och 8 män). På Tidning C var andelen män och kvinnor betydligt mindre, 40 procent (42 kvinnor och 49 män). För i stort sett samtliga variabler som speglar (o)hälsan var andelen kvinnor och män större bland dem som hade hög tidspress, jämfört med dem som hade låg tidspress. Detta var signifikant för både andelen högstressade kvinnor och män på Tidning A och för andelen kvinnor på Tidning A med trötthetssymtom. Denna skillnad mellan hög- och lågtidspressgrupp var också signifikant för högstressade män och kvinnor på Tidning B. Andelen män med nack-armbesvär på Tidning B var signifikant högre för gruppen med hög tidspress än för den med låg tidspress, liksom andelen kvinnor med psykosomatiska symtom. På Tidning C var det signifikanta skillnader mellan hög- och lågtidspressgrupp för högstressade kvinnor och män, i variablerna trötthetssymtom och psykosomatiska symtom samt nack-armbesvär för kvinnor. Män med hög tidspress på Tidning C var mer energifyllda än de med låg tidspress och andelen kvinnor med hög tidspress var signifikant större än motsvarande män för variabeln nack-armbesvär (figur 17-19, se bilaga 5).

När vi analyserade tidspressens betydelse för modifierarnas utfall framkom följande mönster (se figur 20 och 21).

Figur 20. Andelen kvinnor och män med bundet arbete, mycket datorarbete, lågt inflytande och med hög tidspress vid de tre redaktionerna.

Figur 21. Andelen kvinnor och män med bundet arbete, mycket datorarbete, med lågt inflytande och med låg tidspress vid de tre redaktionerna.

Särskilt kvinnorna med hög tidspress på Tidning B hade ett mycket bundet arbete (avsaknad av variation i arbetsuppgifter). Datoranvändningen var hög i både gruppen med hög tidspress och den med låg tidspress (t.o.m. något högre i gruppen med låg tidspress) och skillnaden mellan tidningsredaktionerna var liten.

Andelen kvinnor vid alla tre redaktionerna var stor för variabeln ”lågt inflytande” generellt sett, men också män vid Tidning A och Tidning C med hög tidspress hade stor andel med lågt inflytande. Andelen män med låg tidspress var störst för variabeln ”högt inflytande”, 60 procent, 100 procent respektive 59 procent för Tidning A, B och C (signifikant högre andel män på Tidning A) (figur 20 och 21).

När hög tidspress var utgångspunkt för våra analyser och (o)hälsovariablerna besvär i nacke-arm, psykosomatiska symtom, stressad, trötthetssymtom, negativa känslotillstånd efter en arbetsvecka och energifylld sågs som ett resultat, prövades modifierarna i negativ riktning (bundet arbete, mycket datoranvändning och lite inflytande) och positiv (varierat arbete, lite datoranvändning och högt inflytande) (figur 22 och 23, se bilaga 5).

Omväxlande arbete och högt inflytande såg ut att modifiera den höga andelen journalister med (o)hälsa, dvs. deras hälsa var bättre när utgångspunkten för analysen var hög tidspress. Skillnaderna var tydliga i (o)hälsan när utgångspunkten var hög tidspress om modifierarna var bundet/varierat arbete och lågt/högt inflytande på arbetet (figur 22 och 23, se bilaga 5).

Som vi kan se har mängden datorarbete också stor påverkan på männens (o)hälsa. Ju mindre datorarbete, desto mindre trötthetssymtom, stress, psykosomatiska symtom och negativa känslor.

Sammanfattning

Genom intervjuerna identifierade vi faktorer som ligger bakom tidspress i journalistiskt arbete i termer av ökat arbetstempo och övertid. Tidspressen tar sig olika uttryck på de undersökta tidningarna. På Tidning B lyfter man återkommande fram två orsaker till ökat arbetstempo: underbemanning och förändring i pressläggningen och tryckningstiderna. De bakomliggande orsakerna till dessa förhållanden är de yttre och inre villkor för verksamheten som redovisades i kapitel 3. Underbemanning hänger ihop med företagets dåliga ekonomi, tidigarelagd tryckningstid är en konsekvens av fusionen med Tidning A.

De orsaker till ökat arbetstempo som på samma sätt lyftes fram i intervjuerna på båda tidningarna är kopplade till arbetets karaktär, dvs. arbetsuppgifterna och förändring i dessa. Förändringen innebar utvidgning av arbetsuppgifter, t.ex. krav på att sköta arkivering. Andra faktorer som tycks ligga bakom förtätningen av arbetsdagen är kraven på uppdatering av nyhetsflödet på webbtidningen. Konkurrens mellan tidningarna togs upp av några reportrar som ansåg att det ibland förekom konkurrens om toppnyheter.

Vårt syfte var att utveckla en modell för undersökning av tidspress och hälsa med betoning på modifierarnas betydelse. Modellen sammanfattar påverkan av olika typer av modifierare på sambandet mellan tidspress och flera olika aspekter av journalisters hälsa. Dessa faktorer beskriver omfattningen av belastning och variation i datorarbete samt inflytande för kvinnliga och manliga journalister.

Hur stark könsdimensionen är kan i vår analys utläsas ur hur viktig könsuppdelningen och arbetsvillkoren är för arbetsbelastning och hälsa. Är tidspress en specifik riskfaktor för rörelseorganens sjukdomar/symtom, psykosomatiska etc.? Kan det vara så att kvinnor och män möter tidspressen på olika sätt som följd av yrkets inre segregering? Arbetsuppgifterna är till stor del olika för männen och kvinnorna på redaktionerna, varför den höga tidspressen påverkar dem olika. Till exempel har kvinnorna med hög tidspress på Tidning B ett bundet arbete till skillnad från männen som har ett mer varierat arbete.

Intervjuerna visar att individerna också reagerar olika på stress: för en del är den drivande, för andra är den skadlig. När vi talar om stressen som drivande är det kortsiktigt för i längden kan den leda till negativa följder såväl muskuloskeletalt som psykosomatiskt. Olika yrken har olika oskrivna, underförstådda regler för vad man förväntas stå ut med. Journalistyrket drar sannolikt till sig personer som tror sig passa för den speciella tidsordning som råder på redaktionerna. Journalister ger mycket av sig själva i arbetet och identifierar sig med yrket. Men arbetsglädjen på tidningsredaktionen är ofta kopplad till tidspress och stress. Arbetet är ofta uppslukande: det krävs prestation även på fritiden. Men även om journalisterna trivs med sitt arbete och tror sig kunna arbeta hur mycket som helst löper de risker. De kan hamna i vad en norsk forskare kallat honungsfällan: människor som arbetar hela sin vakna tid, och är så motiverade att arbeta, att privatliv och vila ses som irriterande avbrott i arbetet, riskerar att till slut bli utbrända (Sørensen & Grimsø, 1993).

Journalister är en av de sex-sju yrkesgrupper som, tillsammans med bland andra lärare och vårdpersonal, löper störst risk att drabbas av stressrelaterade sjukdomar. Tidigare studier visar att skiftarbete och stress var för sig medför kraftigt förhöjda risker för sjukdom. Om arbetstiderna dessutom är oregelbundna och man inte kan planera sitt arbete blir det än värre. Många journalister är konkurrensinriktade och vill ständigt visa sig duktiga. Det är inbyggt i systemet. Orsakerna till problemen är därmed flera och samverkande.

7. Diskussion och slutsatser

7.1. Diskussion

Inledning

I de tidigare empiriska kapitlen har de tre tidningarna beskrivits på basis av det insamlade materialet. I detta kapitel kommenteras resultaten.

Vår avsikt med studien var att analysera hur arbetsvillkor, arbetsmiljö och hälsa ser ut inom redaktionellt arbete. Hur arbetsförhållandena ter sig för kvinnor och män var en viktig fråga. Vi har studerat journalisters arbete i ett sociologiskt och ergonomiskt perspektiv. Vi har angripit ett gemensamt problemområde utifrån våra olika discipliner. Studien är därmed ett bidrag till forandet av mångvetenskaplig forskning om kön, arbete och hälsa i mediebranschen.

Det är fortfarande ovanligt med ett nära samarbete mellan forskare som ligger så långt från varandras discipliner. Vi har inte haft stöd av en tidigare mångvetenskaplig ansats eller generella principer i vårt arbete. Att arbeta på ett explorativt sätt har för oss inneburit att på ett så fördomsfritt sätt som möjligt skapa en gemensam förståelse av ett forskningsområde. Ur detta arbete har det sedan vuxit fram en modell och metoder som beskriver och sammanfattar de grundläggande dragen i det som studerats. Den stora utmaningen har varit den gemensamma analysen som bygger på modellen och profilskapandet.

Underlaget för studien är begränsat och inte avsett att ligga till grund för långtgående generaliseringar. Rapporten tillför emellertid ny kunskap till pågående forskning kring sambandet mellan arbetsvillkor, hälsa och könsmässig segregering/integrering i arbetslivet.

Tidningsföretagen

Förändringar inom tidningsbranschen avspeglas i förhållandena på de undersökta tidningarna. Ny teknik, ökad konkurrens och samverkan mellan tidningar samt ökad andel kvinnor inom yrket är tendenser som vår undersökning tangerat. I viss mån kan de tre tidningsredaktionerna i vår studie exemplifiera dessa mer generella förhållanden inom branschen.

Vi har inte ingående studerat de yttre faktorer som sätter ramar för verksamheten vid de tre tidningsredaktionerna. I intervjuerna får man emellertid en viss inblick i några av de rambetingelser som är av stor betydelse för det dagliga arbetet. Den mest dramatiska händelsen är den förändring i ägandestrukturen som har påverkat de processer som pågår i tidningsproduktionen vid den minsta tidningen, Tidning B. Nätverkssamhällets kombinerad konkurrens och samverkan kommer här till uttryck liksom i övrigt inom mediebranschen (se Castells, 2001). Tidning B har genom fusionen överlevt som publicistisk enhet, eftersom den journalistiska delen av tidningen i formell mening är skild från

ägarintressena. Konsekvenserna för arbetsmiljön av centralisering av ägandet har visat sig vara både positiva och negativa. Arbetsmiljöns utveckling blir i större utsträckning beroende av de beslut som fattas i koncernledningen. Där sammanvägs behoven av de enskilda tidningar som ingår i koncernen. Å andra sidan har fusionen inneburit en viss trygghet i tillvaron för medarbetarna på redaktionen.

En annan konsekvens av 1990-talets förändring är den informationstekniska utvecklingen som inneburit att medieföretagen inte längre kan definieras genom sin produktions-, respektive distributionsform (se Wadbring & Weibull, 2000; Heinonen 1999; Pavlik, 1998). Digitaliseringen har bidragit till en teknisk sammansmältning som skapar nya möjligheter för teknikföretagen. Kraven på journalister att flera led i produktionskedjan, ibland i olika typer av medier har ökat (Heinonen, 1999; Enlund & Lindskog, 2000). Vi kan i vår studie se att journalistiken och det journalistiska arbetet på landsortstidningar inte i någon större utsträckning påverkats av nya digitala medier och reklamkanaler. Att följa med i utvecklingen är emellertid nödvändigt även för landsortstidningar.

Omorganiseringar och personalminskningar inom tidningsbranschen har bidragit till slimmade organisationer där många skall klara flera olika arbetsuppgifter. Den arbetsdelning som råder på traditionella tidningsredaktioner är emellertid en seg struktur som inte ännu kommit i gungning på de undersökta tidningarna. Att man går över fackliga och avdelningsgränser i form av arbetsrotation, arbete i större team eller s.k. multijournalistik var sällsynt förekommande.

Arbetsvillkoren på redaktionerna

I vår studie är variationsvidden stor för sådana förhållanden som är viktiga för arbetsmiljön och hälsan. Stora variationer i ekonomiskt utfall, personalintensitet, attityder till det egna arbetet och den egna organisationen förekommer alltså inom de tre undersökta tidningsredaktionerna.

Studien visar att de flesta av journalisterna på de undersökta tidningsredaktionerna har intressanta arbeten. Samtidigt ansåg många att de arbetade under villkor som inte var tillfredställande. Tidningarnas ekonomiska situation innebär att utrymmet för goda och utvecklande arbetsvillkor inom den journalistiska produktionen ofta är begränsat. Tidning B har en nedbantad, liten redaktion med begränsade resurser. Medarbetarna ser detta som orsaken till problemen i arbetsmiljön. Ett uttalande från en ung kvinnlig reporter sammanfattar problematiken: ”Största anledningen till det att vi säger så mycket negativt är att vi har så dålig ekonomi. Vi är alldeles för få.”

Fusionen mellan Tidning A och B är ett exempel på ett nytt maktförhållande mellan tidningar. Utan sammanslagning hade Tidning B gått i konkurs och Tidning A hade fått starkare ställning på den lokala marknaden. Flera av de intervjuade journalisterna på Tidning A tyckte att sammanslagningen var bra för att konkurrensen tillförde motivation. På Tidning B var inställningen till sammanslagningen ambivalent. Å ena sidan hade sammanslagningen inneburit tryggare

tillvaro och ökade resurser, exempelvis i form av bättre dataservice. Å andra sidan hade fusionen bl.a. medfört ökad tidspress pga. tidigarelagd tryckning. Trots detta var arbetstillfredsställelsen bättre på Tidning B än vid Tidning A.

Tidning A är ett exempel på ett företag som drivs med höga lönsamhetsmål. Tidningen kritiserades av de intervjuade medarbetarna vad gäller lönesättning och arbetsmiljöarbete. Enkäten visar att journalisterna på denna redaktion betydligt oftare var missnöjda med sina löner än personalen på de två andra redaktionerna. Särkilt de manliga medarbetarna ansåg att lönen inte motsvarar arbetsinsatserna. Tidningen var även snål vid inköp av redaktionellt material från frilansjournalister. Detta var möjligt eftersom skribenterna ofta var pensionärer eller hade andra yrken som försörjde dem (jfr Allvin & Aronsson 2000). Arbetsmiljön var långt ifrån optimal. Man upplevde trängsel och skattade komforten vid datorarbetet för belysning, ljudnivå och klimat mycket negativt.

Tidigare studier visar att tidningsbranschens produktionsvillkor är mycket påfrestande (Skard, 1984; Lindberg, 1990). Det journalistiska arbetet är kunskapsintensivt och kreativt. Arbetet förutsätter stor förmåga att organisera och planera, att behärska stora helheter, att ta initiativ och att fatta självständiga beslut. Det råder generellt en stor informell flexibilitet. Vår studie visar hur journalisterna på de undersökta redaktionerna bedömde det egna inflytandet över sitt arbete. På Tidning A kunde vi konstatera en skillnad mellan generationer. Äldre redaktörer med lång anställningstid hade en självständig position med ett stort beslutsutrymme över innehållet i tidningen, medan de unga stötte på motstånd.

Journalistyrket är ett yrke med tidspress och stress inbyggt i arbetsvillkoren. Med rationalisering, ny teknik och marknadsorientering tenderar tidspress och snabbhet i det journalistiska arbetet att ytterligare skärpas och detta påverkar kvaliteten i den journalistiska produkten (Karlsson, 2000; Waern & Rudström, 2000; Ekström & Buskqvist, 2001). Profilillustrationerna antyder att ett likartat mönster gäller för de undersökta redaktionerna. Tidspressen är förvånansvärt lik oavsett tidningens ekonomi, antalet anställda och upplaga. Den dagliga produktionsprocessen mot en ny tidning styr arbetsmiljön. Trycket att producera snabbt är stort på såväl anställda på en storstadstidning som slimmats och som konkurrerar på en allt tuffare mediemarknad som på anställda på en liten andratidning som kämpar för sin överlevnad. Arbetsdagen har förlängts med övertidsarbete och obekvämlig arbetstid är vanlig. Vårt empiriska material antyder att det sker ett omfattande övertidsuttag: De flesta journalister på alla tre tidningarna arbetar övertid minst en gång i veckan. Samtidigt anser många att arbetsintensiteten är hög. Liksom i arbetslivet i stort verkar en tendens vara ett ökande arbetstempo (se Järnefelt & Lehto, 2002). Detta påverkar också arbetsinnehållet. Journalisterna kan i mindre utsträckning än tidigare ägna sig åt genomarbetad journalistik som tar tid. Frånvaro av utvärdering och gemensamma diskussioner ansågs också påverka kvalitén negativt.

Den tekniska utvecklingen har medfört att arbetsrutiner på tidningsredaktioner har förenklats och effektiviserats. Genom den snabba tekniska utvecklingen har också kravet på kontinuerlig uppdatering ökat (se t.ex. Ekström & Buskqvist,

2001; Maasilta, 1999; Sandberg & Augustsson, 2002). I vår studie skiljer sig utbildningsnivån mellan landsort och storstad och mellan könen. I storstadspress har lika många män som kvinnor hög utbildning men i landsortspress är de högutbildade kvinnorna dubbelt så många som männen.

Kompetensutvecklingen är i hög grad ett gemensamt intresse för företag och anställda. På denna hänger kvaliteten, konkurrenskraften och därmed tryggheten och utvecklingen i jobben (se Sander & Selvehed, 2003). En slimmad arbetsorganisation medför krav på hög produktionstakt och ger i många fall begränsat utrymme för research och omarbeting, än mindre för reflexion och lärande, nödvändiga för såväl för individens hälsa och kvaliteten i det professionella arbetet. I vår studie är möjligheterna till vidareutbildning kraftigt beskurna på den minsta tidningen som befinner sig i en svår ekonomisk situation.

Räckvidd, hierarki och styrka

Under 1970- och 1980-talen har antalet journalister i Sverige ökat kraftigt. Samtidigt har yrket ändrat karaktär: anställningsformen har blivit permanent för de flesta, lönenivån har stigit och arbetstiden blivit reglerad. Till detta läggs den moderna teknikens intåg och kvinnors ökande andel. Journalistyrket har blivit ett blandat yrke i Sverige. Att nästan hälften av journalistkåren består av kvinnor ses ofta som tecken på jämställdhet. Aktuell forskning visar emellertid att detta varken gäller kvinnors närvaro i utbudet i medierna eller kvinnliga journalisters positioner i redaktionerna (Djerf-Pierre, 2001, 2003, jfr. Zilliacus-Tikkanen, 1997; Lünenborg, 1997; Sørensen, 2004). Kvinnliga journalister har förändrat journalistiken och vidgat dess ramar, men de har, med Eva Marlings ord, ”underskattat djupet och fastheten i könsrollsmönstren” (Marling 1992, 164).

Kvinnliga och manliga journalister som arbetar inom dagstidningsbranschen befinner sig ofta under samma tak, i samma organisatoriska rum. Man kan säga att de är rumsligt integrerade (se Tyrkkö, 2005). Integrering inom journalistyrket refererar i denna bemärkelse till kvinnors ökade inträde till den tidigare mansdominerade arbetsorganisatoriska arenan. Kvinnor och män är på samma platser, men gör inte nödvändigtvis samma saker. Att göra samma saker innebär en arbetsmässig integrering, möten mellan könen i samma arbetsuppgifter och karriärer. Det rör sig då även om arbetsvillkor, t.ex. arbetstid, lön, inflytande och utvecklingsmöjligheter, lika väl som arbetsmiljö.

Tidigare studier visar att man har arbetsvillkor i enlighet med den position man har inom organisationen, och denna är i sin tur i stor utsträckning avhängig individens kön. Generellt på arbetsmarknaden är könsarbetsdelning ofta den främsta segregeringsnivån mellan olika kategorier av arbetare. Så är det inte på en tidningsredaktion. Fallstudierna visar stor variation i kvinnor och mäns arbetsvillkor och de strukturer och processer som påverkar arbetsbelastning och hälsa. Det är inte lätt att upptäcka mönster som tyder på entydig könsordning under den empiriska variationen. Individens position i arbetsorganisationen är alltså inte entydigt avhängig av kön. Hierarkiseringsprocesserna ger emellertid till resultat

att männen bestämmer fortfarande ledningsgrupperna. Manliga journalister har oftare större beslutsutrymme och deras löner är högre än kvinnors löner.

Löfgren Nilsons studie visar att det generellt sett är vanligare bland männen än bland kvinnorna att vara specialiserade. Karakteristiskt är att kvinnor arbetar med såväl "hårda" som "mjuka" områden medan män huvudsakligen arbetar med de "hårda" (Löfgren Nilsson, 1994, 105). Vår studie visar att ansvar för vissa ämnesområden följer ett tydligt könsspecifikt mönster: ekonomi/utrikes, sporten och fotograferna var manliga domäner, medan det inom andra områden fanns större variation i graden av segregering. Reportrar som är den största enskilda gruppen på en tidningsredaktion har genom feminisering blivit kvinnodominerade eller blandade. Åldersfördelningen för kvinnliga respektive manliga journalister tyder på att en majoritet av de nyanställda består av unga kvinnor. Detta är särskilt typiskt på Tidning B.

När det gäller arbetstid finns det så starka könsspecifika mönster på den svenska arbetsmarknaden att kvinnomaktutredningen talar om en tredje dimension av segregering – den könssegregerade arbetstiden (se SOU 1998:6, 78). Brendan J. Burchell, som har studerat några blandade yrkesgruppers inre segregering efter arbetsplatsens storlek och uppdelning i privat och offentlig sektor anser att arbetstid är en ytterligare faktor som har betydelse för de blandade yrkenas inre segregering (Burchell 1996, 233). Vår studie bekräftar den bild av kvinnors och mäns arbetstid som har redovisats i tidigare studier.

Vid intervjuerna av de anställda betonades betydelsen av könsmissig blandning och det ställs inte upp gränser för kvinnliga journalister. De intervjuade framförde emellertid kritik mot ledningen för att den inte arbetar aktivt för att kvinnor och män skall bli antalsmässigt lika representerade i olika befattningar och på olika arbetsområden. Den största tidningen, Tidning C, var antalsmässigt mest jämställd. De anställda på tidningarna A och B uttryckte önskemål om rekryteringar av fler kvinnliga chefer, sportreportrar och fotografer, då det skulle ha positiv inverkan på journalistiken och stämningen på redaktionerna. Det typiska sättet att beskriva kön i intervjuerna var att utgå från att det finns könsrelaterade skillnader i yrkesutövningen. Skillnader beskrevs som komplementära. De intervjuade journalisterna tillskrev kvinnor kvalifikationer och kompetens som inte männen har. Kulturen på de mansdominerade redaktionerna beskrevs ofta som "grabbig". Kvinnors inträde hade betytt en förändring i kulturen. Könsskillnad kopplades samman med mångfald i termer av etnicitet, ålder och (arbets)livserfarenhet.

Styrkan i könsordningen bedömer vi utifrån könsrelaterade skillnader i arbetsbelastning och hälsa. En central fråga är den könsmissiga integreringens betydelse för nivån av arbetsbelastning för kvinnor och män. Vi antog att det som är bra för kvinnors möjligheter också är bra för hälsan. Vi var intresserade av att se om arbetsplatserna hade utformats utifrån kvinnors behov och kroppsdimensioner. Tidigare studier visar en generellt lägre sjuklighet i könsintegrerade yrken än i kvinno- och mansdominerade yrken (se t.ex. Alexandersson, 2001). Styrkan visar sig bl.a. i vilken utsträckning man tar hänsyn till skillnader i fysiska förutsättningar mellan kvinnor och män vid utformningen av arbetsredskap och den

fysiska arbetsmiljön. Vi kunde se att kvinnorna även i ett sysselsättningsmässigt integrerat yrke måste anpassa sig till den måttstock som gäller i ett tidigare mansdominerat yrke. Mannen var normen även för den fysiska utformningen av arbetsplatser.

Den fysiska arbetsmiljön skilde sig också till viss del mellan de olika redaktionerna. På Tidning A och Tidning B gjordes systematiska observationer där vissa brister i miljön dokumenterades. Av svaren från enkätens komfortskattningar stärktes dessa observationer genom journalisternas egna skattningar.

Belysning, ljudnivå och klimat fick ett mycket negativt omdöme av både kvinnor och män på Tidning A. Stora skillnader förelåg i komfortskattningen av arbetsställning, arbetsutrymme och bildskärmsplacering mellan kvinnor och män (där kvinnorna skattade lägre komfort) på både Tidning A och Tidning B. Detta stämmer väl överens med tidigare studier (se bl.a. Karlqvist m fl., 1993 där undersökningen bestod av journalister på storstadsredaktioner samt Karlqvist m.fl., 2002). Där, liksom i vår studie upplevdes också datormusplaceringen negativt, särskilt av kvinnorna. Kvinnor har i genomsnitt mindre axelbredd och tvingas föra armen längre ut från kroppen i en ogynnsam arbetsställning pga. det breda tangentbordet.

Fortfarande ser det ut som de ergonomiska förutsättningarna för kvinnor och män skiljer sig vad gäller möbler och redskap. Kvinnor är i regel mindre, medan redskapen är utformade för normalstora män (t.ex. breda tangentbord som gör att smalaxlade personer ofta vrider armen utåt i en belastande ställning).

Arbetsbelastningarna på redaktionerna

Vi har i många sammanhang studerat skillnader generellt mellan kvinnor och män på redaktionerna, utan att dela upp dem i undergrupper. Det skulle ha varit motiverat att studera olika yrkesbefattningar separat. Tyvärr är vårt urval för litet för sådana komparationer.

Ulf Lindberg (1990) har beskrivit arbetsmiljöproblemen i början av 1990-talet för olika yrkeskategorier inom journalistiken (jfr. Janlert, Lindberg & Synnerman, 1979). Vår studie visar att samma problem förefaller existera även idag. Enligt Lindbergs studie var psykisk och fysisk utmattning det dominerande arbetsmiljöproblemet för många av journalisterna. Bland de olika yrkeskategorierna framträdde redigerare och redaktionssekreterare som de mest belastade kategorierna. De hade hög arbetsbelastning med tidspress och krav på koncentration och samtidigt, jämfört med skrivande journalister, en mera låst arbetssituation. Låsningen avsåg såväl tid och rum. Redigerarnas och redaktionssekreterarnas arbetssituation kännetecknades av en fysiskt mycket störande miljö i kontorslandskap, vilket gjorde att inslaget av rent fysisk utmattning efter arbetsdagen var särskilt stor för dessa kategorier. Även andra studier visar att redigerarnas arbete sedan 1980-talet har blivit stressigare, arbetspassen längre och arbetsuppgifterna fler. Belastningsbesvär som ”musarm” och ”gamnacke” samt andra stressrelaterade besvär har slagit hårt mot redigerarna (Hellmark 2001, 237). En annan

utsatt grupp bland journalister i Lindbergs studie var de som hade nyhetsbevakning och skrivande arbetsuppgifter. Hit hörde allmänreportrar, lokalredaktörer och sportjournalister. Dessa kategorier hade hög arbetsbelastning, obekväma och oregelbundna arbetstider, ofta ryckigt och svårtplanerat arbete.

En kartläggning av journalisters arbetsmiljö i Finland visar att två tredjedelar av finska journalister ansåg att arbetsmängden var alltför stor eller lite för stor. Den stora arbetsmängden ansågs negativt påverka kvaliteten i arbetet; flera hade ibland varit tvungna att lämna uppdrag ogjorda eller att göra eftergifter vad gäller kvaliteten. (Heiskanen & Salonen, 1992)

IT och Internet påverkar produktion och arbete inom medier. Webbpublicering är en teknik som har ändrat förutsättningarna för medieföretagen och deras anställda på ett avgörande sätt (Hedman, 1998; Hvitfeldt & Nygren, 2000). I vår undersökning framgick det att den tid som tillbringades med datorintensivt arbete var mycket hög vid alla tre redaktionerna. I genomsnitt arbetade 63 procent av kvinnorna och 61 procent av männen mer än 20 timmar per vecka med datorn. Jämfört med statistik om den yrkesverksamma befolkningen 2001 (SCB, 2001) arbetade i vår studie 6 procent fler av kvinnorna och 11 procent fler av männen mer än 20 timmar per vecka med datorn än genomsnittet av datoranvändare i den yrkesverksamma befolkningen.

Ju mer bundenhet vid datorn, desto större är risken att utveckla besvär i skelett, leder och muskler (Punnett & Bergqvist, 1997; Karlqvist m.fl., 2002). Mest bundet arbete hade kvinnorna i vår studie och detta var tydligt vid alla tre redaktionerna även om kvinnorna på Tidning B utmärkte sig mest. I studien av Karlqvist m.fl. (2002) hade 19 procent av kvinnorna, jämfört med 12 procent av männen, kontinuerligt datorarbete utan pauser (mer än 10 minuter) åtminstone två gånger i veckan.

Våra analyser visade att fler män än kvinnor vid alla tre redaktionerna hade varierande arbetsuppgifter. Detta visade även studien av Karlqvist m.fl. 2002. Stor variation kan betyda mindre statiska, repetitiva arbetsställningar vilket skulle kunna förebygga belastningssjukdomar i skelett, leder och muskler (Punnett & Bergqvist, 1997; Aronsson m.fl., 1992; Bergqvist m.fl., 1995).

Hälsan på redaktionerna

Endast 18 procent av kvinnorna på Tidning C upplevde varje dag att de var utvilade och återhämtade när arbetet började (kvinnorna på Tidning C hade högst medelålder). Så många som 40 procent av kvinnorna på Tidning B kunde varje dag inte koppla av tankarna från arbetet vid ledighet, medan störst andel män på Tidning B varje dag hade svårt att sova pga. tankar på jobbet. Detta kan spegla något av den lilla landsortstidningens problem med överlevnad och dålig ekonomi.

Hög tidspress tyder på höga kravnivåer. Stresskattningarna visade i vår studie tecken på samband med kravnivån i detta hänseende (se figur 17-19). Dessa samband finns redovisade i studien av Kjellberg och Wadman (2002), där jämförelsen

gjordes med krav-kontroll-modellen (Karasek, 1979). Energiskattningarna var orelaterade till kravskattningarna i den studien vilket också våra resultat visade (se figur 17-19).

Studien av Kjellberg och Wadman (2002) visade också att höga krav ökade risken för muskuloskeletala besvär, vilket även kunde ses på Tidning A och Tidning C i vår studie där hög kravnivå utgjordes av hög tidspress (se figur 17-19).

Stress-Energi-modellens fördelningen av anställda mellan de tre tidningarna och mellan kvinnorna och männen visade en stor likhet för Tidning B och Tidning C, men med större andel kvinnor än män med hög stressnivå. På dessa tidningar hade i stort sett alla en hög energinivå. Tidning A utmärkte sig med en relativt stor andel kvinnor som var slutkörda (9 procent) och en relativt stor andel män som var uttråkade (12 procent). Vid industriarbetsplatser har personerna fördelats relativt jämnt mellan de fyra grupperna (engagerade under press, engagerade utan press, uttråkade och slutkörda) medan få resebyråtjänstemän och journalister återfanns i någon av de två lågenergigrupperna (Kjellberg & Wadman, 2002).

Sambanden mellan stresskattningarna och upplevda besvär var genomgående rätt tydliga för alla tre redaktionerna. Tydligast var de för kvinnorna. Urvalet är alltför litet för att dra några slutsatser om sambanden och som framgår ur Kjellbergs och Wadmans studie (2002): ”... går det t.ex. inte att utesluta att stressreaktionerna och de muskuloskeletala besvären är två oberoende effekter av samma arbetsförhållanden”. Vi väntar med spänning på resultaten från en nyligen påbörjad longitudinell studie som kommer att ge bättre underlag för sådana slutsatser.

Också i studien av Kjellberg och Wadman (2002) rapporterade högstressgrupperna bland resebyråtjänstemän och journalister höga besvärnivåer, trots att nästan samtliga tillhörde högenergigruppen. De menar att grupper som utsätts för vad som man ibland kallat positiv stress alltså inte nödvändigtvis är skyddade mot denna typ av ohälsoeffekter. En tolkning av detta är att den som är starkt engagerad i sitt arbete också är mindre uppmärksam på tecken på skada eller ohälsa och därmed kan reagera för sent på dessa tecken. De menar dessutom att ett problem med tolkningen av sambandet mellan stress och besvär är att stressnivån kan vara korrelerad med den fysiska belastningen. För journalister på Tidning A, B och C utgjorde den höga andelen datorarbete och det bundna arbetet till ett fåtal arbetsuppgifter de viktigaste fysiska riskfaktorerna. Vårt material är litet varför långtgående slutsatser inte kan dras. Tendenserna visade att bland dem med höga krav (hög tidspress) och låg andel datorarbete återfanns lägre andel män med höga stressnivåer och lägre andel kvinnor med nack-armsbesvär. En lägre andel både kvinnor och män med höga krav (hög tidspress) och varierat arbete visade höga stressnivåer. Bland männen i denna grupp fanns också lägre nivåer av nack-armsbesvär.

En hög andel av kvinnorna på alla tre redaktionerna hade lågt inflytande på arbetet. Av de kvinnor och män med höga krav (hög tidspress) som hade litet inflytande var en mycket högre andel stressade och med nack-armsbesvär än i den

grupp som hade stort inflytande. Att höga krav och stort inflytande är förenat med lustfylld aktivitet är visat i flera studier (bl.a. Frankenhaeuser, 1987; Levi, 2000). Att höga krav och liten kontroll har samband med muskuloskeletala besvär är också visat (Bongers m.fl., 1993).

En jämförelse av kroppsliga besvär (varje vecka) mellan våra journalister och alla sysselsatta i den officiella statistiken (Arbetsmiljöverket och SCB, 2001) visar att nivåerna för nackbesvärerna är lika för både kvinnorna och männen. Också nivåerna för besvärerna i axlar-armar är lika för männen men högre för våra kvinnliga journalister. Svårigheter att koppla av tankarna från jobbet under fritiden (varje vecka) har en större andel av både våra kvinnliga och manliga journalister jämfört med den officiella statistiken från år 2001. Sådana svårigheter är inte lika vanligt förekommande som hos gruppen journalister, konstnärer, skådespelare m.fl. som sammanförs till en gemensam grupp i den officiella statistiken.

Journalisterna på de tre redaktionerna rapporterade likartade besvärsmönster med högst besvärsprevalens för kvinnorna från nacke och axlar/armar (32-58 procent). Dessa besvär hade också en klar koppling till hög stress, liksom psykosomatiska symtom som halsbränna, sveda i maggropen, orolig mage, trött och håglöshet samt huvudvärk. Också kliande eller irriterande ögon hade en klar koppling till hög stress. Skillnader i stressnivån kan vara en förklaring till en del av könsskillnaderna i besvär (se Kjellberg & Wadman, 2002). Könsskillnaderna på besvärnivå kan också vara en följd av skillnader i den fysiska, icke stressrelaterade, belastningen i arbetet. Som framgår av arbetsvillkoren för våra journalister kan även inom snävt definierade yrkesgrupper kvinnor i praktiken ha mindre gynnsamma arbetsuppgifter.

Modellen och profilerna

Studien har genomförts med en enkätundersökning, intervjuer och observationer där fokus legat på tre breda frågeområden: arbetsvillkor, arbetsmiljö och arbetsrelaterad hälsa. Profilerna, figurerna och tabellerna är de sätt vi använt för att angripa och behandla våra data. Dessa sammanställningar har vi kompletterat med verbala beskrivningar utifrån intervjuerna. De deskriptiva analyserna genomsyrar hela arbetsgången och styr vilka resultat vi kan komma fram till. Vi har varit flexibla vid behandlingen av data, eftersom det har uppstått situationer som krävt tillägg eller förändringar av analyserna.

Vårt arbetssätt kan beskrivas som kombinatoriskt. Med hjälp av modellen och profilerna har vi beskrivit olika kombinationer av nivåskillnader i tidspress, modifierande faktorer och hälsotillstånd. I denna studie var dessa kombinationer föremål för en fallorienterad analys, där enskilda faktorerets betydelse tolkades i relation till de övriga förhållandena på tidningsredaktionerna. Vi letade fram intressanta samband som skulle kunna ge en sammansatt bild av arbets- och hälsosituationen på tidningarna. Tanken var att källan till skillnaderna inte är enskilda oberoende variabler utan själva den komplexa organisationen av faktorer.

Våra resultat kan bilda en utgångspunkt för identifiering och specificering av förklaringsfaktorer i fortsatt forskning.

Profilerna visade variabelernas betydelse sinsemellan. Nivåskillnaderna hjälpte oss att se var det fanns skillnader och likheter i arbetsvillkor och hälsotillstånd mellan kvinnor och män på de olika redaktionerna. Ett viktigt steg i analysen var identifiering av modifierande faktorer som verkar mellan press och det individuella arbetets utformning och individens hälsa. Dessa faktorer kunde motverka, respektive förvärra, en pressad situation på en tidningsredaktion. Andra modifierande faktorer som vi inte tagit med i modellen är bl.a. socialt stöd och möjlighet till vidareutbildning och informellt lärande.

Enkätundersökningen visar att kvinnliga och manliga journalister hade likadana arbetsprofiler, dvs. en relativt likartad arbetssituation när det gäller tidspress. Hälsoutfallet skilde sig emellertid i ganska stor utsträckning för kvinnor och män.

Våra analyser visade vidare att i en pressad situation hade stor variation i arbetsuppgifter och stort inflytande en dämpande effekt på de individuella (o)hälsovariablerna medan liten variation i arbetsuppgifter och litet inflytande förvärrade situationen. I denna pressade situation verkade stor variation i arbetsuppgifter och stort inflytande ha de största positiva konsekvenserna för kvinnornas hälsa.

Som vi redan diskuterat är arbetsplatsernas fysiska utformning inte i tillräckligt hög grad anpassad för kvinnorna. Arbetstekniken har också stor betydelse för hur belastningen i nacke och axlar påverkas. Lindegård m.fl. (2003) konstaterade att journalister med god arbetsteknik hade en lägre muskelaktivitet i kappmuskeln och underarmen än journalister med dålig arbetsteknik.

I en annan undersökning fann man att anställda på en dagstidning led av muskuloskeletal smärta som hade sitt ursprung i arbetsmiljö och arbetsställning. Smärtan var större hos dem som var utsatta för en dålig arbetsorganisation, som t.ex. liten möjlighet att styra sina egna arbetsuppgifter. Smärta och arbetsorganisation samverkade även åt andra hållet, dvs. de som gav bättre poäng för arbetsorganisationen påverkades mindre av obekväma tangentbordslägen och höjden på stolens ryggstöd (Faucett & Rempel, 1994). Likartade resultat framkom också i studien av den grafiska branschen i en storstadsregion (Karlqvist m.fl., 1995).

Slutsatsen i dessa och liknande studier är att muskuloskeletal besvär påverkas av både fysiska och psykiska faktorer, även om både NIOSH:s undersökning och en av Frank nyligen genomförd undersökning stöder uppfattningen att fysisk arbetsbelastning utgör en större riskfaktor än psykiska faktorer (Frank m.fl., 1996). I den s.k. MUSIC-Norrtälje-studien som är en stor fall-kontrollstudie (900 fall och 1 400 referenter) av ländryggsbesvär i den allmänna befolkningen, tycks de psykosociala faktorerna ha viss betydelse, som dock verkar vara mindre uttalade än de fysiska riskfaktorerna.

Wigaeus Tornqvist m.fl. (2001) har visat i en stor epidemiologisk studie att det finns ett samband mellan påfrestande arbete ("job strain") och nack-skulderbesvär hos kvinnor men inte hos män. De fann även att interaktion mellan "job strain" och datorarbete gav samma resultat. Samma studie visade också att tidspress med-

förde en ökad risk för kvinnor att utveckla nack-skulderbesvär medan tidspress inte hade samma betydelse för männen. Kvinnorna i den studien hade sammantaget fler riskfaktorer än männen för nack-skulderbesvär, vilket kan vara en bidragande orsak till kvinnors höga besvärsincidenter, dvs. en additiv effekt (Wigaeus Tornqvist m.fl., 2001).

Hemarbetets bidrag till (o)hälsan har vi inte studerat bland våra journalister men andra studier har visat att det fortfarande utgör en stor belastningsrisk för framför allt kvinnor (Härenstam m.fl., 2001; Lundberg, 1996). Att kvinnorna tar större ansvar för hushållssysslor även bland journalister visar bl.a. studierna från ett nordiskt projekt (Bonke 1997; Tyrkkö 1999; Skjortnes, 1993).

7.2. Slutsatser

Våra resultat ligger väl i linje med övrig forskning under senare år, där man visat att effekterna av hög arbetsbelastning i form av tidspress förvärras om arbetsituationen dessutom är ofri och låst av t.ex. datorarbete.

Arbetstakten för journalister har väsentligt ökat vilket ofta bidrog till att såväl fysiska som psykosociala arbetsmiljöfaktorer som utgör en god miljö inte beaktades och många journalister visade tecken på ohälsa.

Generellt sett förefaller inte tidningens storlek vara helt avgörande för hur arbetsvillkoren ser ut. Graden av specialisering är emellertid högre inom storstadspressen än på lokala tidningar. Lönenivå och möjlighet till inflytande och vidareutbildning varierar mellan olika typer av tidningar.

Tidspressen är förvånansvärt lika oavsett tidningens ekonomi, antalet anställda och upplaga. Den dagliga produktionsprocessen mot en ny tidning som styr arbetsmiljön anpassas till förutsättningarna.

En slimmad arbetsorganisation medför hög tidspress och ger i många fall begränsat utrymme för inflytande och variation, än mindre för reflexion och lärande, vilket riskerar individens hälsa och kvaliteten i det journalistiska arbetet.

Förändringarna inom branschen mot s.k. multijournalistik riskerar att leda till ökad arbetsbelastning och stress för den enskilde medarbetaren om arbetet inte ger möjlighet till kompetensutveckling, självbestämmande och yrkesmässigt ansvar som de nya arbetsuppgifterna kräver.

Tidningsredaktionerna är fortfarande präglade av en traditionell könsordning. Den förändrade könssammansättningen inom yrket har inte satt spår i toppen på företagen. Det existerar en viss uppdelning mellan kvinnor och män även i ämnesmässig specialisering. Även i ett sysselsättningsmässigt integrerat yrke måste

kvinnorna anpassa sig till en manlig måttstock. De ergonomiska förutsättningarna för kvinnor och män skiljer sig vad gäller möbler och redskap. Kvinnor är i regel mindre medan redskapen är utformade för normalstor män.

Att studera omfattningen av de faktiska arbetsuppgifterna som olika individer utför visar än en gång hur viktigt detta är för att kunna koppla exponeringar till eventuell ohälsa. Att endast använda yrkesbefattningen på respektive tidning gav andra resultat i de fysiska och psykosociala belastningarna.

Ett nytt angreppssätt för att kunna relatera arbetsvillkoren till hälsotillståndet för kvinnor och män på olika tidningar har illustrerats i profiler. I denna profilbeskrivning fann vi att tidspressen inte skiljde sig i väsentliga drag mellan de olika redaktionerna eller mellan kvinnor och män. Profilerna för hälsovariablerna skiljde sig mer. Kvinnorna på den minsta landsortstidningen var betydligt mer uttröttade än alla andra. Kvinnorna på den minsta och den största redaktionen var också mest stressade och på samtliga redaktioner hade kvinnorna den största andelen nack-armsbesvär och negativa känslotillstånd.

8. Sammanfattning

Arja Tyrkkö och Lena Karlqvist (2005) *Arbetsvillkor och arbetsbelastning i journalistiskt arbete – en studie av tidningsredaktioner*. *Arbete och Hälsa* 2005:2.

De förhållanden som studien belyser är bl.a. skillnader mellan könen, mellan de olika stora tidningarna och mellan journalistiskt arbete i storstad och på landsorten. Vi har undersökt om och i så fall hur arbetsvillkoren och hälsoläget för kvinnor och män påverkats av den könsmissiga integrering som skett samtidigt med den tekniska utvecklingen.

Självskattningsformulär, intervjuer och observationer användes som metoder för analysen av journalisternas arbetsvillkor, arbetsbelastning och hälsa. I studien ingick en stor, en medelstor och en liten dagstidning. Totalt 317 personer enkätintervjuades och på två av tidningarna intervjuades och observerades 24 journalister beträffande sina arbetsvillkor och hälsa. Vi har inte tillräckligt stort underlag för att kunna dra långtgående slutsatser.

De flesta tidningar idag är ekonomiskt pressade och det påverkar bemanningen och därmed arbetsbelastningen på redaktionerna. Generellt sett förefaller inte tidningens storlek vara helt avgörande för hur arbetsvillkoren ser ut. Ju sämre ekonomin är desto mer krävande blir journalisternas arbetssituation. Men även för journalister i ett ekonomiskt välmående företag som drivs med höga lönsamhetsmål är arbetsmiljön långt ifrån den optimala.

Det journalistiska arbetet är kunskapsintensivt och kreativt. En stor majoritet av journalisterna i denna studie anger att de upplever själva arbetet som mycket intressant. Journalisterna på den minsta landsorttidningen är den grupp som är mest nöjd med sitt arbete. Arbetet förutsätter stor förmåga att organisera och planera, att behärska stora helheter, att ta initiativ och att fatta självständiga beslut. Vår studie visar att individen och dennes ansvar för sina arbetsresultat har stor betydelse. De flesta anser sig ha tillräckligt stort ansvar i förhållande till det de kan och tycker att de kan bestämma över sitt eget arbete. Andelen som anser sig ha stort inflytande över vad som händer på jobbet är däremot i regel mindre än hälften.

Vi kunde konstatera en tydlig skillnad i möjligheten till inflytande mellan generationer där några äldre redaktörer med lång anställningstid har en självständigare position med ett stort beslutsutrymme vad gäller innehållet i tidningen.

Journalistyrket är ett yrke som länge var mansdominerat men där kvinnorna nu blivit allt fler. Mellan 1989 och 2000 ökade andelen kvinnor i journalistkåren från 34 till 47 procent och ökningen ser ut att fortsätta. Journalistyrket är därmed ett av få yrkesområden med en balanserad könsfördelning. Tidigare studier visar att könsfördelningen för olika befattningar på tidningarna i princip är densamma som på arbetsmarknaden i övrigt. Vår studie visar att dagens situation på de undersökta redaktionerna i viss mån fortfarande är präglad av traditionell könsordning.

De könssegregerade mönstren på tidningarna skiljer sig åt. Den förändrade könsammansättningen inom yrket har inte satt spår i toppen på företagen, framförallt inte på de två mindre tidningarna, som i likhet med övriga landsortstidningar, är styrda av män.

Profilillustrationerna antyder att ett likartat mönster gäller för de undersökta redaktionerna. Tidspressen är förvånansvärt lika oavsett tidningens ekonomi, antalet anställda och upplaga. Den dagliga produktionsprocessen mot en ny tidning styr arbetsmiljön. Trycket är stort att producera snabbt såväl på en storstadstidning som slimmats och som konkurrerar på en allt tuffare mediemarknad, som på en liten andratidning som kämpar för sin överlevnad. Liksom i arbetslivet i stort verkar tendensen vara ett ökande arbetstempo.

IT påverkar produktion och arbete inom medier. I vår undersökning framgick det att den tid som tillbringades med datorintensivt arbete var mycket hög vid alla tre redaktionerna. I genomsnitt arbetade 63 procent av kvinnorna och 61 procent av männen mer än 20 timmar per vecka med datorn. Ju mer bunden vid datorn, desto större är risken att utveckla besvär i skelett, leder och muskler.

Hög tidspress tyder på höga krav. Stresskattningarna visade i vår studie tecken på samband med kravnivån i detta hänseende. Sambanden mellan stresskattningarna och besvär var genomgående rätt tydliga för alla tre redaktionerna och tydligast var de för kvinnorna. Profilerna visar variabelernas betydelse sinsemellan. Hälsoutfallet skiljer sig för kvinnor och män. Arbetsituationen kan inte förklara hela skillnaden i hälsoutfallet. Arbetsplatsernas fysiska utformning är inte i tillräckligt hög grad anpassad för kvinnor.

Summary

Arja Tyrkkö och Lena Karlqvist (2005) *Working conditions and work load in journalistic work – a study of editorial offices*. *Arbete och Hälsa* 2005:2.

The circumstances this study aimed to shed light on were differences between male and female journalists, between journals of different size and between editorial work in a big city and a provincial town. We have been studying whether, and in that case how, working conditions and health for women and men have been influenced by the integration of the sexes that has taken place parallel to technological development

Questionnaires for self-evaluation, interviews and observation were used as methods to analyze working conditions, workload and health. One big, one medium sized and one small daily newspaper were included in the study. A total of 317 answered the questionnaire, while in two of the news offices 24 journalists were interviewed and observed with regard to their working conditions and health. Since this is a cross-sectional and relatively small study, there is not enough material to draw far-reaching conclusions.

Most newspapers today are working under economic pressure, a fact that has an impact on staffing and hence workload in the editorial office. In general terms the size of the newspaper seems not very decisive for what working conditions look like. But the worse the economic situation, the more demanding gets the working situation of the journalists. Yet, even for journalists who work in an economically prosperous company with high set goals of profitability, the working environment is far from being optimal.

Journalistic work is intense in terms of knowledge and creativity. Of journalists in this study, a great majority report that they experience their work as very interesting. The journalists employed at the smallest provincial newspaper are the group that is the most satisfied with their work. The job requires great planning and organisational capacity, to master large unities, taking initiative and making independent decisions. Our study shows that an individual's responsibility for a successful outcome of his or her work is of great importance. A majority considers that they have enough responsibility in relation to what they know. They also feel they have freedom to decide over their own work. But the part who consider that they have considerable influence over the course of events at the job is in general less than half.

We found a clear difference between generations with regard to possibilities for influence. Some of the older editors, with long periods of employment, enjoy a more independent position with a high degree of decision-making power as to the newspaper's contents.

As a profession journalism has for long been male dominated, but is now showing a bigger share of women. Between 1989 and 2000 the share of women

rose from 34 to 47 percent and the increase seems to be going on. Through this, the journalist profession has become one of the few professions with a balanced gender division. Earlier studies indicate that the gender division between different positions in news offices is in principle equivalent to the labour market at large. Today's situation is according to our study to a certain degree still marked by a traditional gender order. Patterns of gender segregation in the newspapers show differences.

The changed gender composition of the profession has not left any traces on the higher echelons of the companies. This is true especially for the two smaller newspapers, which in conformity with other provincial newspapers are managed by men.

Profile illustrations indicate similar patterns for the editorial offices we studied. Time pressure is surprisingly identical irrespective of financial status, number of employees and circulation. It is the everyday production process of a new issue that controls the work environment. Pressure to produce quickly is as high for the slimmed organisation of the big city newspaper, which is competing on a tough media market, as for the small newspaper that struggles for survival. Similar to working life at large the tendency is an increasing pace of work.

Quite clearly IT has an impact on the production and work within the media. Our study showed that time spent with intense computer work was very high at all three editorial offices.

On the average 63 percent of the women and 61 percent of the men worked more than 20 hours per week at the computer. The more tied to the computer, the higher the risk of developing problems (pain) in the skeleton, joints and muscles.

High pressure in time indicates high demands. Evaluations of stress levels in our study indicated co-variations with the level of demands in this respect. The connection between stress evaluation and ailments were a rather general feature for all the three editorial offices and most blatantly for the women. The profiles are showing the importance of the different health variables. Health results are different for women and men. The work situation does not explain the entire difference in health outcomes. What also seems to be important is that the physical design of the workplaces is not adapted to women to a sufficient degree.

Referenser

- Abrahamsson L (2000) *Att återställa ordningen. Könsmönster och förändring i arbetsorganisationer*. Umeå: Boréa.
- Abrahamsson U (1990) *Hälften vunnet*. Publik- och programforskning, rapport nr 2. Stockholm: Sveriges Radio.
- Acker J (1992) Gendering Organizational Theory, in Mills A & Tancred P (eds.) *Gendering Organizational Analysis*. Newbury Park: Sage.
- Alexandersson K (2001) Den könssegregerade arbetsmarknaden - samband med hälsa och sjukdom, s. 159-170 i Gonäs L., G. Lindgren & C. Bildt (red) *Könssegregering i arbetslivet. Kunskapsöversikt*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Allvin M & Aronsson G (2000) *Fria lansar. En enkät- och intervjustudie om frilansande journalister arbetsvillkor*. En rapport till Svenska Journalistförbundets kongress hösten 2000. Stockholm: Arbetslivsinstitutet och Stockholms universitet, Psykologiska institutionen.
- Alström B & Östlund I (1994) Nyhetsarbetets villkor i olika medier, s. 43-88 i Nohrstedt S A (red.) (1994) *En nyhetsdag. Svenska nyhetsredaktioners organisation, reportrar och uppdrag*. Journalistikens normer. Rapport 1. Örebro: Högskolan i Örebro.
- Alvesson M (1995) Kunskapsföretag och organisationskultur, s. 109-126, i Fägerström P m.fl. (1995) *Det drivhus där idéer gror? Om arbetsorganisation i medieföretag*. Stockholm: Tidens förlag, Svenska Journalistförbundet.
- Aronsson G (1987) Arbetsinnehåll – handlingsutrymme – stressreaktioner. Teorier och fältstudier. Arbetsmiljöfondens sammanfattningar Nr. 897.
- Aronsson G, Bergqvist U & Almers S (1992) *Work organisation and musculoskeletal discomfort in VDT work*. Arbete och Hälsa 4, 1-40.
- Barnett R & Baruch G (1987) Social roles, gender and psychological distress, i Barnett C, Biener L & Baruch G (red) *Gender and stress*. New York: The free Press, MacMillan.
- Baude A (1992) *Kvinnans plats på jobbet*. Stockholm: SNS Förlag.
- Bergqvist U, Wolgast E, Nilsson B, Voss M (1995) Musculoskeletal disorders among visual display terminal workers – individual, ergonomic and work organizational factors. *Ergonomics* 38, 763-776.
- Billig Y D & Alvesson M (1994) *Gender, Managers and Organizations*. Berlin/New York: de Gruyter.
- Blomqvist M (1994) *Könshierarkier i gungning. Kvinnor i kunskapsföretag*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Sociologica Upsaliensia 39. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Blomqvist M (1997) Organisationer för kvinnor?, i Sandberg Å (red.) *Ledning åt alla? Om perspektivbrytning i företagsledning*. Stockholm: SNS Förlag
- Bongers PM, de Winter CR & Kompier MAJ (1993) Psychosocial factors at work and musculoskeletal disease. *Scand J Work Environ Health*;19:297-312.
- Bonke, J (red.) *Dilemmat arbetsliv - familjeliv i Norden*. Nordisk Ministerråd. TemaNord 1997:534. Socialforskningsinstitutet 97:5. Köpenhamn, 1997.
- Brunnberg H & Karlqvist L (2000) Evaluation of Flexible Offices. IEA 2000, San Diego, California, USA.

- Burchell B J (1996) Gender Segregation, Size of Workplace and Public Sector. *Gender, Work and Organization* 3 (4): 227-235.
- Carlsson U (red.) (1993) *Nordisk forskning om kvinnor och medier*. Göteborg: Nordicom.
- Castells M (2001) *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Nätverks-samhällets framväxt*. Göteborg: Daidalos.
- Christenson E (2000) *Herraväldets processer. En studie av kvinnors förslitningsskad-esituation och könade processer i tre olika slags arbetsorganisationer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Cockburn C (1990) *In the Way of the Women. Men's Resistance to Sex Equality in Organizations*. London: McMillan.
- Cox T, Griffiths A & Rial-González E (2000) *Research on work related stress*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Dagens Nyheter 23/1 2001. Monopol hot mot öppen debatt.
- Dagspressen och jämställdheten. En Studie av jämställdhetsarbetet på nio dags-tidningar*. Jämställdhetsombudsmannen 1987. Stockholm: JämO.
- Demokratirådet (1996) *Demokrati och ledarskap*. Demokratirådets rapport 1996. Stockholm: SNS Förlag.
- Djerf-Pierre M (2001) Nya journalister i en ny medievärld, s. 8-9 i *Journalist 2000. JMG Granskaren* 2-3. Centrum för granskning av journalistik och medier. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Djerf-Pierre M (2003) Journalistikens kön. Fältets struktur och logik under 1900-talet. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 24 (2): 29-52.
- Drejhammar I-B & Pingel B (2001) *Kvinnor är lika bra arbetskraft som män, men olika. Jämställdhetsarbete i östgötska organisationer*. Arbetsliv i omvandling 2001:11. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Eide E (1991) *Kvinnebildet i norsk dagpresse ved inngangen til 1990-tallet*. Oslo: Norsk journalisthøgskole.
- Eklund M & Buskqvist U (2001) *Nyheter på nätet*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet & Örebro universitet.
- Enlund N & Lindskog T (2000) Nya redaktionella processer vid flerkanalpublicering, s. 68-82 i Hvitfeldt H & Nygren (red) *G På väg mot medievärlden 2020*. Lund: Studentlitteratur.
- Faucette J & Rempel D (1994) VDT-related musculoskeletal symptoms: interactions between work posture and psychosocial work factors. *Am J Indust Med* 26: 597-612.
- Frank R G, Glueckauf R, Bond G, McGrew J (1996) (eds) in *Psychological practice in a changing health care system: Issues and new directions*. Springer Publishing Co, New York, NY, US
- Frankenhaeuser M (1987) *Stress, hälsa, arbetsglädje* sid 45. Arbetsmiljöfonden 1987.
- Fransson-Hall C, Byström S, Kilbom Å (1996) Characteristics of forearm-hand exposure in relation to symptoms among automobile assembly line works. *Am J Indust Med* 1996; 29:15-22.
- Gardner M & Altman D (1989) *Statistics with confidence*. British Medical Journal, London
- Hagberg M, Toomingas A & Wigaeus Tornqvist E (2001) *Prestationsnedsättning i arbetet hos datoranvändare, orsakad av besvär i rörelseorganen. Samband med arbets- och individfaktorer i en tvärsnittsstudie*. Rapport från Yrkes- och miljö-medicin nr 82. Stockholm.

- Hedman L (red.) (1998) *Pressen på Internet*. Institution för informationsvetenskap. Uppsala: Uppsala universitet.
- Heinonen A (1999) *Journalism in the Age of the Net. Changing Society, Changing Profession*. Acta Universitatis Tamperensis 685. Tampere: University of Tampere.
- Heiskanen T & Salonen K (1990) *Viekoituksia ja vastatuulta -- journalistin työopas*. Helsinki: Suomen Sanomalehtimiesten liitto ry.
- Helle M (2002) Disturbances and contradictions as tools for understanding work in the newsroom. *Scandinavian Journal of Information Systems* 2000(12):81-113.
- Hellmark Ch (2001) I formen speglas tiden, s. 230-237 i *Journalisternas bok 1901-2001*. Stockholm: Journalistförbundet.
- Hvitfeldt H & Nygren G (red.) (2000) *På väg mot medievärlden 2020*. Lund: Studentlitteratur.
- Hultén L (1993) *Journalistikens villkor*. Stockholm: Natur och kultur.
- Härenstam A, Bodin G, Karlqvist L, Nise G & Schéele P (2001) The modern work-style – assessing exposures in future jobs. In: Hagberg M, Knave B, Lillienberg L, Westberg H. *X2001 – Exposure Assessment in Epidemiology and Practice*. Arbete och Hälsa 10:3-5.
- Härenstam A, Karlqvist L m.fl. (1999) *MOA-projektet: Moderna arbets- och livsvillkor för kvinnor och män*. Slutrapport I. Rapport från Yrkesmedicinska enheten 1999:8. Stockholm.
- Images of Women in the Media. Report on Existing research in the European Union* (1999) Employment & Social affairs. Luxembourg: European Union.
- Janlert U, Lindberg U & Synnerman J E (1979) *Arbetsförhållanden vid tolv dags- och veckotidningar*. Rapport 2 från undersökningen "Psykosocilala arbetsförhållanden för journalister och andra tidningsmän". Luleå: Högskolan i Luleå.
- Jonung Ch (1997) Yrkessegregering mellan kvinnor och män, s. 47-81 i Persson I & Wadensjö E (red.) *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Journalist 2000. *JMG Granskaren* 2001: 2-3. Centrum för granskning av journalistik och medier. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Journalisten* 17-23/11 1994 och 19/6 2001.
- Journalistförbundet (2000) Svenska Journalistförbundets kongressmaterial, hösten 2000.
- Järnefelt N & Lehto A-M (2002) *Työhulluja vai hulluja töitä. Tutkimus kiirekokemuksista työpaikoilla*. Forskningsrapporter 235. Helsingfors: Statistikcentralen.
- Karasek R (1979) *Job demands, job decision latitude and mental strain: implications for job redesign*. Administrative Science Quarterly 24: 285-308
- Karasek R & Theorell T (1990) *Healthy Work. Stress, Productivity, and the Reconstruction of Working Life*. Basic Books.
- Karlsson P (2000) *Concepts for active use of socially filtered news*. Malmö: Malmö högskola, Inst. för konst och kommunikation/'2003 års nyhetsmedier'.
- Karlqvist L m.fl. (1995) *God arbetsmiljö vid bildskärmsarbete med datormus i den grafiska branschen*. Arbete och Hälsa 1995:21. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Karlqvist L, Wigaeus Tornqvist E, Hagberg M, Hagman M, Toomingas A (2002) Self-reported working conditions of VDU operators and associations with musculo-skeletal symptoms: a cross-sectional study focussing on gender differences. *Int J Ind Ergon* 2002; 30:277-294

- Kilbom Å (2001) Könrelaterad ohälsa i arbetslivet och dess samband med arbets- och livsvillkor, s. 171-176 i Gonäs L., G. Lindgren & C. Bildt (red.) *Könssegregering i arbetslivet. Kunskapsöversikt*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Kilbom Å & Messing K (1998) Work-related musculoskeletal disorders, i Kilbom Å, Messing K & Bildt Thorbjörnsson C (red.) *Women's health at work*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Kjellberg A & Wadman C (2002) *Subjektiv stress och dess samband med psykosociala förhållanden och besvär*. Arbete och Hälsa 2002:12. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Kohn M L & Schooler C (1983) *Work and personality: An inquiry into the impact of social stratification*. Norwood, NJ: Ablex..
- Kolehmainen S (1999) *Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segmentoituminen Suomessa 1970-1990*. Tutkimuksia 227. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kronmarker M & Nurmi K (1997) *Innan journalistiken dör*. Kalmar: Fojo.
- Kärreman D (1996) *Det oväntades administration: Kultur och kordination i ett tidningsföretag*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Lader M (1990) Psychiatry and life events: Biological and social mechanisms. *Triangle-Sandox J Med Science* 1990:13:722-725.
- Last J M (ed.) (1988) *A Dictionary of Epidemiology*. 2 nd Edn, New York: Oxford University Press.
- Lehmann E I (1975) *Nonparametrics: Statistical Methods Based On Ranks*. Mc Graw Hill.
- Leppänen A (2002) Työn ja hyvinvoinnin muutokset journalistisessa työssä 15 vuoden aikana. *Työ ja ihminen* 2/2002:205-223. Helsingfors: Institutet för arbetshygien.
- Levi L (2000) *Guidance on work-related stress: spice of life or kiss of death?* Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities (Employment & social affairs) (Health and safety at work).
- Lilleaas U B (2003) *Fra en kropp i ustand til kroppen i det moderne*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Oslo: Universitet i Oslo.
- Lilleaas, U B & Widerberg K (2001) *Trøtthetens tid*. Oslo: Pax Forlag.
- Lindberg U (1990) *Förändring av journalisters arbetsmiljö*. Doktorsavhandling 1990:78 D. Luleå: Högskolan i Luleå.
- Lindgård A, Wahlström J, Hagberg M, Hansson G-Å, Jonsson P & Wigaeus Tornqvist E (2003) *The impact of working technique on physical loads– an exposure profile among newspaper editors*. *Ergonomics* 48: 135-142.
- Lindgren G (1985) *Kamrater, kollegor och kvinnor - en studie av könssegregering i två mansdominerade organisationer*. Sociologiska institutionen. Umeå universitet.
- Lindgren G (1999) *Klass, kön och kirurgi. Relationer bland vårdpersonal i organisationsförändringarnas spår*. Malmö: Liber.
- Lindskog T (1998) *Internet som den förlängda tidningen*. Stockholm: TU.
- Lindstedt I (1998) *Till de unga, till dem som ämna bli tidningsmän*. Handböcker i journalistik. Institutionen för Journalistik och masskommunikation. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lundberg U (1996) *Influence of paid and unpaid work on psychophysiological stress responses of men and women*. *Journal of Occupational Health Psychology* 2: 117-130.
- Lundgren K & Ney B (2000) *Tidningskvinnor 1690-1960*. Lund: Studentlitteratur.

- Löfgren Nilsson M (1994) En dag på redaktionen - mäns och kvinnors arbete, s.89-106 i Nohrstedt S A (red.) (1994) *En nyhetsdag. Svenska nyhetsredaktioners organisation, reportrar och uppdrag*. Journalistikens normer. Rapport 1. Örebro: Högskolan i Örebro.
- Löfgren Nilsson M (1999) *På Bladet, Kuriren & Allehanda. Om journalistiska ideal och organiseringsprinciper i den redaktionella vardagen*. Institution för journalistik och masskommunikation. Göteborgs universitet.
- Lünenborg M (1997) *Journalistinnen in Europa. Eine international vergleichende Analyse zum Gendering in sozialen System Journalismus*. Opdalen: Westdeutscher Verlag.
- Maasilta M (red.) (1999) *Journalismin muutoskaruselli*. [Journalismens förändringskarusell] Journalismin tutkimusyksikkö. Tiedotusopin laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Marling E (1992) Kvinnor skall vara jämställda och något lite uringade, s. 159-165 i Baude A (red.) *Visionen om jämställdhet*. Stockholm: SNS Förlag,
- Melin-Higgins M (1996) *Pedagoger och Spårhundar. En studie av svenska journalisters yrkesideal*. JMG. Göteborgs universitet.
- Melin-Higgins M (2003) Fly eller fäkta. Kvinnliga journalisters överlevnadstaktiker. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:24 (2): 53-68.
- Ney B (red.) (1998) *Kraftfält. Forskning om kön och journalistik*. Skriftserien 1998:1. Stockholms universitet. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation.
- Noborisaka Y & Yamada Y (1995) The relationship between job status, gender and work related stress among middle-ages employees in a computer manufacturing company. *Journal of Occupational Health* 37, 167-168.
- Nohrstedt S A (red.) (1994) *En nyhetsdag. Svenska nyhetsredaktioners organisation, reportrar och uppdrag*. Journalistikens normer. Rapport 1. Örebro: Högskolan i Örebro.
- Nyfjäll M (2002) Förslag på metod att ”likställa skalor”. Stencil. Statisticon.
- Pavlik J (1998) *New Media Technology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Pettersson L (1996) *Ny organisation, ny teknik – nya genusrelationer? En studie av omförhandling av genuskontrakt på två industriarbetsplatser*. Linköping Studies in Arts and Science 143. Linköping: Linköpings universitet.
- Punnett L & Bergqvist U (1997) *Visual display unit work and upper extremity musculoskeletal disorders. A review of epidemiological findings*. *Arbete och Hälsa* 1997:16. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Sandberg Å m.fl. (2000) Goda, utvecklade och produktiva arbeten inom interaktiva medier och IT-relaterade tjänster. Underlag för ett forskningsprogram. Arbetsrapport från MITIOR-projektet. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Sandberg Å & Augustsson F (2002) *Interactive Media in Sweden 2001*, *Arbetsliv i omvandling* 2002:2. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Sander K & Selvehed S (2003) Kompetensutveckling på en tidningsredaktion. Examensarbete på påbyggnadskurs i sociologi. Stockholms universitet: Sociologiska institutionen. Opublicerad c-uppsats.
- SCB (1999) *Arbetsmiljön 1999*. AM 68 SM 0001. Stockholm: Arbetsmiljöverket & Statistiska centralbyrån.
- SCB (2001) *Arbetsmiljön 2001*. AM 68 SM 0201. Stockholm: Arbetsmiljöverket & Statistiska centralbyrån.
- SCB och Arbetsmiljöverket (2003) *Negativ stress och ohälsa*. Stockholm.

- Sjöberg L, Svensson E & Persson L-O (1979) The measurement of mood. *Scandinavian Journal of Psychology*, 20: 1-18.
- Skard T (1984) *Det koster å være kar - særlig når en er kvinne. Kvinnelige journalister i distriktene*. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk.
- Skjortnes M (1993) *Familieliv i et avishus. Nordisk arbeidsplassstudie om foreldreskap og arbeidsliv*. Rapport RF 275/92. Stavanger: Rogalandsforskning.
- Smith M, Conway F & Karsh B (1999) Occupational stress in human computer interaction. *Ind Health* 37: 157-73.
- Socialstyrelsen: *Folkhälsorapport 1994*. SoS-rapport 1994:11. Stockholm.
- SOU 1997:92. *Medieföretag i Sverige - Ägande och strukturförändringar i press, radio och TV. Ett deltagande med en kartläggning av medieägandet i Sverige*. Stockholm.
- SOU 1998:6. *Ty makten är din. Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*. Stockholm: Fritzes.
- Sundin E (1998) *Män passar alltid? Nivå- och organisationsprocesser med exempel från handeln*. SOU 1998:4. Stockholm.
- Svenska Journalistförbundet, SJF (2002) *Hoten mot den journalistiska kvaliteten* <http://www.sjf.se/sjf2/default.asp?xp=68&cat=68>, 24-04-2002.
- Sørensen B A & Grimsmo A (1993) *Arbeidsmiljøer i medievirksomhet – kremjobb till krampa tar?* Rapport 12/93. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Sørensen B A (2004) *red@ktør.liv. Om redaksjonell og relasjonell ledelse*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Third European Survey on Working Conditions. Living Conditions in Europe*. Statistical Pocketbook. European Communities.
- Thurén, B-M (1996) Om styrka, räckvidd och hierarki, samt andra genusteoretiska begrepp. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 17 (3-4):69-85.
- Tittiranonda P, Burastero S, Rempel D (1999) *Risk factors for musculoskeletal disorders among computer users*. Office Ergonomics, M Cherniack, ed. HANLEY & BELFUS, Philadelphia, 17-38.
- Tyrkkö A (1999) *I skärningspunkten mellan arbetsliv och föräldraskap. En studie om livsformer i 1990-talets Sverige*. Arbete och Hälsa 1999:17. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Tyrkkö A (2005) Reconsidering gender integration in working life, in *The research and Development of Gender Equality in Working Life – Finnish-Swedish seminar, Working Papers, Work Research Centre, University of Tampere*. Under publicering.
- Tyrkkö A & Westberg H (2001) *Förskjutning i segregeringsmönster på yrkesnivå – bearbetning av folk- och bostadsräkningar 1970-1990 och arbetsmiljöundersökningarna 1989-1995*. Arbetsliv i omvandling 2001:6. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Wadring I & Weibull L (red.) (2000) *Tyrckt. 20 kapitel om dagstidningar i början av 2000-talet*. Dagspresskollegiet. JMG. Göteborgs universitet.
- Waern A & Rudström Å (2000) *Social filtrering och interaktion i framtidens nyhetsmedia*. Stockholm: SICS, KTH/SU.
- Weibull L (1991) *Publik och medier I samspel. En analys av gjord för Mediesverige 1991*. Dagspresskollegiet. JMG. Göteborgs universitet
- Weibull L (2000) svenskt medielandskap i förändring, s. 25-42 i Wadbring I & Weibull L (red) (2000) *Tryckt. 20 kapitel om dagstidningar i början av 2000-talet*. Göteborg: Göteborgsstudier i journalistik och masskommunikation.

- Weibull L (2001) Journalistflytten går i Stockholm, s. 12-13 i *Journalist 2000. JMG Granskaren* 2-3. Centrum för granskning av journalistik och medier. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Veiersted K & Westgaard R (1993) Development of trapezius myalgia among female workers performing light manual work. *Scand J Work Environ Health* 19:277-83.
- Wigaeus Tornqvist E, Karlqvist L, Hagberg M, Hagman M, Hansson Risberg E, Isaksson A, Toomingas A (2001) *Fysiska och psykosociala arbetsförhållanden samt förekomst av besvär i nacke och övre extremiteter bland manliga och kvinnliga datoranvändare*. Arbete, Människa, Miljö, 1.
- Wigaeus Tornqvist, E., Kilbom, Å., Vingård, E., Alfredsson, L., Hagberg, M., Theorell, T., Waldenström, M., Wiktorin, C., Hogstedt, C., and the MUSIC-Norrtälje Study Group (2001b) *The Influence on Seeking Care Because of Neck and Shoulder Disorders from Work-Related Exposures*. *Epidemiology* 12:537-545.
- www.arbetslivsinstitutet.se/datorarbete/default.asp. 2003-07-16.
- www.journalisten.se. Lönegapet ökar åter. 2001-06-19.
- Zilliacus-Tikkanen H (1997) *Journalistikens essens i ett könsperspektiv*. Rundradions jämställdhetskommitté. Serie A:1/1997. Helsingfors: Rundradio.
- van Zoonen L (1994) *Feminist Media Studies*. London: Sage.
- Östlin P, Danielsson M, Diderichsen F, Härenstam A & Lindberg G (red.) (1996) *Kön och ohälsa – en antologi om könsskillnader ur ett folkhälsoperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Östlund I (1994) *Kreativa redaktioner*. Stockholm: Redaktionsbyrån förlag.

Arbetsvillkor i journalistiskt arbete

Temaområden:

Arbetsuppgifter, arbetsvillkor och lön

Arbetsorganisation

Datoranvändning och arbete vid bildskärm

Effektivitet och kvalitet i arbetet

Utbildningsmöjligheter och -behov

Balans mellan arbetsliv och övrigt liv

Avkopplings- och återhämtningsmöjligheter

Hälsa, besvär och symtom

Intervjuguide

1. Vi har med enkäten försökt kartlägga situationen inom relativt många olika områden som gäller arbetsvillkor, arbetsmiljö och hälsa. Dessa områden var

- arbetsuppgifterna, arbetsvillkoren, lönen.
- arbetsorganisation
- datoranvändning och arbete vid bildskärm
- effektivitet och kvalitet i arbetet
- utbildningsmöjligheterna och -behoven
- balans mellan arbetsliv och övrigt liv
- avkopplings- och återhämtningsmöjligheterna
- hälsa, besvär och symtom (dvs. arbetsrelaterade symtom)

Är det något område som saknas? Är det något område som du tycker är speciellt viktigt (har hänt stor förändring)?

2. Arbetsorganisation

Förändringar i arbetsorganisation

Har företaget genomfört organisationsförändringar? Om ja, vad då för förändringar? Vilka konsekvenser har de medfört?

Har förändringar kommit till genom besparingar, förändringar i teknik och/eller förändringar i ägandeförhållanden?

Har förändringen i ägandeförhållanden påverkat innehållet i journalistiken/organisationen/ inriktningen/ekonomin?

Möten

Vilken typ av möten har ni? Vad är de till för? Hur fungerar de?

Hur fördelas arbeten? Hur planeras arbetet? Är du nöjd med uppdragen?

Har ni gemensamma policydiskussioner?

Hierarkin

Är organisationen hierarkisk eller platt?

Har inflytandet ökat eller minskat?

Vilka personer är oersättliga i produktionsprocessen?

Finns det statuskillnader mellan olika bevakningsområden?

Vad är det populäraste/finaste man kan göra?

Samarbete

Finns det behov av samarbete i yrkesövningen, t ex reporter och fotograf?

Finns det samarbete över ämnesgränserna?

Hur nära jobbar ni? Eller är ni fristående/gör allt själv?

Vem arbetar du med? Är det en kvinna eller en man? Har det någon betydelse?

Finns det arbetsrotation mellan rutinmässiga/intressanta, mjuka/hårda, långa/korta uppdrag?

Finns det konkurrens om uppdrag, resurser, utbildning?

Finns det revirtänkande?

Var det mer eller mindre samarbete förr?

Om du har en dålig dag – kan du minska ambitionsnivån, eller lämna över delar till andra?

Omsättning av personal, rekrytering

Är det många som bytt jobb? Vilka som har slutat? Vart har de tagit vägen?

Varför?

Finns det professionella utmaningar på redaktionen?

Har företaget medveten rekryteringspolicy?

Varför sökte du till denna tidning?

3. Könssammansättning inom yrket och jämställdhet

Kvinnors inträde

Journalistyrket har förändrats från att ha varit mansdominerat till ett sk blandat yrket. På journalistutbildningen är kvinnor i majoritet. Hur ser du på detta? Har yrket förändrats?

Har könssammansättningen på redaktionen förändrats? Varför, på vilket sätt?

Har det funnits motstånd mot att fler kvinnor kommer in i redaktionen?

Har kvinnors inträde på arbetsplatsen betytt något för män?

Jämställdhet

Hur jämställt är det? Hur har jämställdhetsarbete bedrivits? Behövs det sådant?

4. Den yrkesmässiga teknologin

Hur har journalistiska arbetssätt förändrats som en följd av den nya teknologin?

Hur har IT påverkat ditt sätt att arbeta?

Är det många som arbetar hemifrån? Arbetar du hemifrån?

Åker du ut för att skaffa information, eller får du information från särskilda källor per telefon eller använder du IT? Intervju via e-post?

Har relationen med publiken förändrats? Är det svårt att hänga med i utvecklingen?

Hur produceras webbtidningen? Är det konkurrens mellan pappers- och webbtidningen vad gäller resurser (personer, utbildning, pengar) eller status? Är det skillnad i relation till publiken (mer interaktiv), inte bara lokal publik?

Har IT skapat skillnader mellan reportrar vad gäller karriär- och utvecklingsmöjligheter och lön? Har vissa grupper fått det bättre och andra sämre?

5. Arbetsvillkoren

Arbetstakt, övertid

Har arbetsdagen blivit intensivare, lugnare eller är den oförändrad? Har arbetstakten ökat, minskat eller är den oförändrad?

Har övertidsarbete ökat? Vad finns det för anledning till övertidsarbete? Finns det för lite personal? Får man "poäng" om man jobbar över?

Förkortning av arbetstiden

Jobbar du på deltid? Vilka konsekvenser deltidarbete haft på sikt för lön, karriärmöjligheter?

Karriär

Vad innebär karriär inom journalistyrket? På denna redaktion?

Finns det möjlighet att fördjupa ämneskunskaperna?

Finns det konkurrens om högre positioner?

Finns det långsiktig karriärplanering?

Har antalet kvinnor ökat i chefspositioner? Om ja, i vilka positioner? Om nej, varför inte?

Lönesättning

Hur ser du på lönerna på denna tidning? Vad är det som avgör lönesättningen?

Vilka konsekvenser har individuella lönesättning?

Att kombinera arbetsliv och familjeliv

I vilka situationer/positioner anser du att det är svårast att kombinera arbetsliv och familjeliv?

Har det att du har barn påverkat det jobb/den arbetssituation du har?

Är arbetslivet anpassat till föräldraskapet? Förändringar i detta avseende?

Har ni gemensamma sociala aktiviteter under/utanför arbetstiden? Gör man saker med hela familjen?

Uttag av föräldraledighet.

6. Arbetsmiljö

Fysisk arbetsmiljö

Hur fungerar den fysiska arbetsmiljön i stort (ljudmiljön, ljusmiljön, drag eller andra klimatfaktorer)?

Hur är arbetsutrustning och arbetsplatsutformning anpassade till det redaktionella arbetet?

Finns något att tillägga i detta avseende vid arbetet utanför redaktionen?

Hur ser uppdelningen av arbetsmoment inom olika arbetsuppgifter ut

(telefonsamtal, informella möten mm.)? Avbruten – splittrat?

Psykosocial arbetsmiljö

Finns det konflikter mellan arbetskamrater, mellan anställda och arbetsledning, olika avdelningar, arbetslag osv.?

Har du själv råkat ut för något av detta någon gång? Om ja, vad gällde det?

Får du det stöd och den uppbackning från din närmsta chef som du önskar?

Får du det stöd och den uppbackning från dina arbetskamrater som du önskar?

7. Arbetshälsa

Finns skillnader i besvär och kroppsliga symtom nu, tror du, jämfört med för ca 5-10 år sedan? Vad tror du i så fall detta kan bero på?

8. Arbetsplatskultur

Har denna arbetsplats en speciell kultur eller anda? Någonting som håller samman arbetskamraterna? Stämning, sociala aktiviteter, ledningsstil? Finns det något som skiljer denna arbetsplats från andra redaktioner?

Vilken typ av journalistik prioriteras?

Finns det skillnader mellan reportrar och redigerare, mellan teoretiskt utbildade och "praktikerna" vad gäller denna kultur?

Finns det skillnader mellan kvinnor och män på din arbetsplats Hur tar de sig utryck?

Kultur kring föräldraledighet. Tar män ledigt? Är det accepterad/uppmuntras det?

Tror du att det finns generationsskillnader? Om ja, på vilket sätt?

Förekommer det motstånd mot förändring bland de äldre?

Frågor enbart till chefredaktören/redaktionschefen

Hur har de externa förhållanden påverkat verksamheten och yrkesövningen?

Hur ser marknadssituationen ut (konkurrens med andra tidningar och medier)?

Hur har marknadssituationen påverkat verksamheten?

Bilaga 3a. Medelvärden för index av upplevd trötthet, led- och muskelbesvär, allmänna symptom, stress och energi för fem olika yrkesgrupper vid de tre redaktionerna. Uppdelat på män (M) och kvinnor (K).

	Upplevd trötthet (index:7-35)						Besvär från leder och muskler (index: 5-25)					
	Tidning A		Tidning B		Tidning C		Tidning A		Tidning B		Tidning C	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Skrivande journalist	16.9	18.6	14.5	20.5	a 17.5	18.2	8.1	10.2	9.3	8.8	a 9.8	12.2
Redigerande journalist	20.6	15.5	12.5	11.0	a 17.5	18.2	11.0	6.0	6.5	8.0	a 9.8	12.2
Chef	16.3	15.0	21.0	-	b 15.0	13.0	8.4	6.0	7.0	-	b 7.9	10.0
Administratör	-	11.0	-	11.0	2.0	8.0	-	8.0	-	13.0	7.5	8.3
Arkiv/korrektur	20.6	18.6	-	24.0	c	10.0	10.3	10.0	-	23.0	c	-
Fotograf	14.3	-	15.5	-	10.0	10.0	10.7	-	6.0	-	9.3	10.4

a Skrivande och redigerande journalister på Tidning C. Svarsalternativ i enkäten: "Journalist/skrivande/redigerande".

b Chefer och administratörer på Tidning C. Svarsalternativ i enkäten: "Chef/administratör".

c "Arkiv/korrektur" ingick inte som svarsalternativ i enkäten som riktade sig till de anställda på redaktion C.

	Allmänna symptom (index: 4-20)						Stress (index: 1-5)					
	Tidning A		Tidning B		Tidning C		Tidning A		Tidning B		Tidning C	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Skrivande journalist	6.6	9.2	6.5	7.7	a 8.0	8.4	1.9	2.4	1.8	2.5	a 2.2	2.4
Redigerande journalist	10.0	6.0	7.0	7.0	a 8.0	8.4	2.8	1.3	1.9	1.3	a 2.2	2.4
Chef	5.9	6.0	7.8	-	b 7.2	8.7	2.0	1.8	3.3	-	b 2.4	2.8
Administratör	-	5.0	-	6.0	5.5	7.3	-	1.3	-	1.7	1.1	1.9
Arkiv/korrektur	9.2	6.4	-	11.5	c	2.1	2.3	2.1	-	2.9	c	-
Fotograf	8.0	-	5.5	-	7.1	8.3	1.9	-	1.3	-	2.3	2.7

Bilaga 3b. Medelvärden för index av upplevd trötthet, led- och muskelbesvär, allmänna symptom, stress och energi för anställda med olika arbetsuppgifter vid de tre redaktionerna. Uppdelat på män (M) och kvinnor (K).

	Upplevd trötthet (index: 7-35)						Besvär från leder och muskler (index: 5-25)					
	Tidning A		Tidning B		Tidning C		Tidning A		Tidning B		Tidning C	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Skriver ≥ 50 % av arbetstiden	17.8	19.6	10.3	20.4	a 19.1	19.6	9.0	10.2	10.7	9.0	a 8.5	11.3
Redigerar ≥ 50 % av arbetstiden	21.4	15.5	14.0	11.0	b 15.8	15.2	12.3	6.0	8.5	8.0	b 8.9	13.2
Skriver + redigerar enbart, av totala arbetstiden	-	-	-	-	16.8	17.1	-	-	-	-	10.3	11.9
Anställda med >3 arbetsuppgifter	17.7	19.7	17.2	21.0	17.3	16.0	7.4	10.6	5.8	8.0	11.4	10.1
a skriver som enda arbetsuppgift	b redigerar som enda arbetsuppgift											
	Allmänna symptom (index: 4 -20)						Stress (index: 1 -5)					
	Tidning A		Tidning B		Tidning C		Tidning A		Tidning B		Tidning C	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Skriver ≥ 50% av arbetstiden	7.2	11.0	5.3	8.0	a 8.5	8.6	1.9	2.9	1.7	2.8	a 2.3	2.6
Redigerar ≥ 50% av arbetstiden	8.9	6.0	8.5	7.0	b 8.2	7.4	2.5	1.3	2.8	1.3	b 1.9	2.3
Skriver + redigerar enbart, av totala arbetstiden	-	-	-	-	7.1	7.5	-	-	-	-	2.2	2.3
Anställda med >3 arbetsuppgifter	8.1	8.1	7.0	6.0	6.7	8.4	2.3	2.2	2.0	1.0	1.9	2.4

Bilaga 4

Enkät till de anställda vid Tidning A och Tidning B
(exemplet är från Tidning A)

Hur ser journalisters arbetsvillkor ut? Hur har dessa villkor förändrats under en 10-års period?

Det är frågor vi försöker få svar på i ett forskningsprojekt vid Arbetslivsinstitutet med hjälp av bland annat denna enkät. Syftet med vår studie är att försöka ge en bild av arbetsvillkor och arbetsmiljö i journalistiskt arbete. Vi hoppas att Du vill hjälpa oss bidra till att samla kunskap om villkoren i journalistiskt arbete, även om vi vet att vi vänder oss till människor som ofta har ont om tid och mycket att göra. Denna enkät delas ut till all personal och frilansjournalister vid Tidning A:s redaktion. I nästa etapp av studien planerar vi att göra ett tiotal intervjuer.

Denna studie är en delstudie i ett större projekt som syftar till att jämföra journalisternas arbetssituation i de nordiska länderna. Det större projektet bygger på en enkätundersökning och fallstudier av journalisters arbetsvillkor i Sverige, Finland, Norge och Danmark 1991-1992 och en uppföljande studie av förändring i journalisters villkor i Sverige. Studien kommer också att bidra till en uppföljning av en studie om arbetsmiljön som genomfördes inom den grafiska branschen i Stockholm 1992 och som resulterade i ett förslag till kravspecifikation för arbetsplatsutformning.

Att svara på frågorna är frivilligt, men för att undersökningens resultat ska bli tillförlitliga är det viktigt att alla svarar. För att säkra Din anonymitet kommer undersökningen att genomföras enligt följande: Enkäterna delas ut av vår kontaktperson på redaktionen och Du fyller i enkäten, lägger den i medföljande kuvert som Du klistrar igen och skickar direkt till Arbetslivsinstitutet. Arbetslivsinstitutet ombesörjer inmatningen av svaren och det är endast vi som har tillgång till enkätsvaren. För att inte belasta Dig med ännu fler frågor kommer vi att komplettera Dina svar med vissa uppgifter från personalstatistik. Det gäller uppgifter om specialområden och anställningsform. Vi har på sista sidan märkt varje enkät med ett nummer, så att vi skall kunna koppla enkätsvaren till dessa uppgifter och för att kunna pricka av de som svarat. Eventuella icke-svarande kommer att få en påminnelse från oss och när vi fått in Din enkät noterar vi att Du svarat och lägger till registeruppgifterna.

Vi kommer att muntligen redovisa resultaten samt färdigställa materialet till en rapport.

Information om studien lämnas av

Lena Karlqvist
Med.dr, Ergonom
tel. 08-619 68 17
e-post: lena.karlqvist@niwl.se

Arja Tyrkkö
Fil.dr, Sociolog
tel. 08-619 68 22
e-post: arja.tyrkko@niwl.se

Vi vill att Du svarar så snabbt som möjlig och **helst inom en vecka.**

A. Bakgrundsuppgifter

A1 När är Du född?: _____

A2 Är Du

- 1 Man
- 2 Kvinna

A3 Vilken är Din högsta skolutbildning?

- 1 Folkskola/enhetsskola/grundskola
- 2 Realskola/flickskola
- 3 Fackskola/yrkesskola/gymnasieskola-praktiska linjer
- 4 Gymnasium/gymnasieskola-teoretiska linjer
- 5 Eftergymnasial utbildning, motsvarande 80–119 p
- 6 Eftergymnasial utbildning, motsvarande 120–160 p
- 7 Eftergymnasial utbildning, motsvarande över 160 p
- 8 Eftergymnasial utbildning, motsvarande licentiat- eller doktorsexamen
- 9 Annat, ange vad: _____

A4 Har Du någon särskild utbildning inom journalistik eller foto?

- 1 Ingen journalist-/fotoutbildning
- 2 Utbildning på högskolenivå
- 3 Folkhögskoleutbildning
- 4 Annat _____

A5 Har Du hemmavarande barn?

- 1 Nej
- 2 Ja..... Om ja, hur gammalt är Ditt ungsta barn? _____ år

A6 Är Du

- 1 Gift eller sammanboende
- 2 Särbo
- 3 Ensamstående

B. Arbetsuppgifter, arbetsvillkor och lön

B1 Vilken yrkesbefattning har Du?

- 1 Skrivande journalist
- 2 Redigerande journalist
- 3 Fotograf
- 4 Administratör
- 5 Chef
- 6 Annan

B2 Hur länge har Du arbetat som journalist/fotograf? _____ år

B3 Hur länge har Du varit anställd på Tidning A? _____ år _____ mån

B4 Har Du arbetat som journalist/fotograf innan Du anställdes vid Tidning A (Flera alternativ får anges)

- 1 Ja, jag har arbetat på en annan lokaltidning
- 2 Ja, jag har arbetat på en rikstidning
- 3 Ja, jag har varit frilansjournalist
- 4 Ja, annat, ange vad _____
- 5 Nej, jag har inte arbetat som journalist/fotograf

B5 Brukar Du vanligtvis samarbeta med någon?

- 1 Nej, jag jobbar för det mesta helt ensam
- 2 Ja, jag jobbar för det mesta ihop med 1-2 personer (t ex med en fotograf/skribent)
- 3 Ja, jag jobbar för det mesta i projektform med olika personer
- 4 Annat _____

B6 Vem tar vanligen initiativet till ett jobb Du utför?

- 1 Oftast jag själv
- 2 Ungefär lika ofta jag själv som arbetsledare/redaktion
- 3 Oftast arbetsledaren

B7 Vilka av följande arbetsuppgifter har ingått i arbetet den *senaste månaderna*? Ange tiden, så exakt som möjligt, för respektive arbetsuppgift i procent av Din totala arbetstid. De arbetsuppgifter Du anger utgör tillsammans 100% av Din arbetstid.

	Nej	Ja	% av arbetstiden
1 Arbetsuppgifter utanför redaktionen	☐	☐	_____ %
2 Skriver	☐	☐	_____ %
3 Redigerar	☐	☐	_____ %
4 Fotoarbete	☐	☐	_____ %
5 Administrerar	☐	☐	_____ %
6 Arbetsleder	☐	☐	_____ %
7 Tekniskt arbete	☐	☐	_____ %
8 Arkiverar	☐	☐	_____ %
9 Arbetar med research	☐	☐	_____ %
10 Annat, ange vad: _____	☐	☐	_____ %
Total arbetstid			100 %

B8 Har Du reglerad eller oreglerad arbetstid?

- 1 Reglerad (betyder bl a överenskommelse om ett visst antal timmar per vecka och rätt till övertidsersättning)
- 2 Oreglerad (bl a ingen rätt till övertidsersättning)

B9 Arbetar Du hel- eller deltid?

- 1 Heltid
- 2 Deltid, ange hur stor del av full tid _____ %

B10 Skulle Du vilja arbeta mer eller mindre?

- 1 Mindre
- 2 Bra som det är
- 3 Mera

B1 När arbetar Du vanligen?

- 1 Huvudsakligen under dagtid på vardagar
- 2 Ungefär lika mycket på dagtid som på kvällar/nätter eller helger
- 3 Mestadels på kvällar/nätter och helger

**B12 Hur många timmar per vecka har Du i genomsnitt arbetat under de senaste 4 veckorna?
Försök uppskatta antalet timmar så gott det går. Räkna med övertid/mertid.**

_____timmar

B13 Hur ofta arbetar Du övertid/mertid i Ditt huvudsakliga arbete?

- 1 Flera ggr i veckan
- 2 Ungefär en gång i veckan
- 3 Högst tre gånger i månaden
- 4 Mer sällan
- 5 Aldrig

B14 Kan Du själv bestämma, när övertiden ska förläggas?

- 1 Ja, alltid
- 2 Ja, som regel
- 3 Ja ibland
- 4 Nej

B15 Är Du nöjd med förläggningen av Din arbetstid?

- 1 Nej
- 2 Ja

B16 Har Du något inflytande över arbetstidens förläggning?

- 1 Nej
- 2 Ja

Instämmer Du i följande påståenden om Dina arbetsvillkor eller inte?

	Instämmer helt				Instämmer inte alls
B17 Jag har tillräckligt ansvar i förhållande till det jag kan	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B18 Jag har goda möjligheter att öka min kompetens och lära nytt	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B19 Jag har ett mycket intressant arbete	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B20 Arbetsuppgifterna är varken rutinmässiga eller tråkiga	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B21 Jag kan helt själv planera mina arbetsuppgifter under en dag	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B22 Jag kan helt själv bestämma, hur jag ska utföra mitt eget arbete	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B23 Jag har stort inflytande på vad som händer på jobbet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B24 Jag tänker ofta på min familj, när jag är på jobbet	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B25 Jag tänker ofta på mitt arbete, när jag är hemma	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B26 Jag är i stort sätt nöjd med mitt arbete	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
B27 Hur stor var Din sammanlagda inkomst 1999 före skatt och avdrag, inklusive offentliga bidrag, som a-kassa, utbildningsbidrag, pension o. dyl., men exklusive inkomst från bisyssla. Ange ungefärlig summa.
..... kronor					

B28 Tycker Du att Du har en rättvis lön med tanke på Dina arbetsinsatser?

Nej
absolut inte	Nej,
knappast	Ja,
i stort sett	Ja,
absolut
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

C. Datoranvändning

C1 Hur många timmar av Din totala arbetstid använder Du datorn? Utgå från en vanlig arbetsvecka.

- 1 1–4 timmar per vecka
- 2 5–8 timmar per vecka
- 3 9–12 timmar per vecka
- 4 13–20 timmar per vecka
- 5 21–30 timmar per vecka
- 6 Mer än 30 timmar per vecka

C2 Om IT-utrustningen (dator, Internet, e-post, program etc) krånglar, hur löser Du vanligen problemet?

- 1 Löser problemet på egen hand
- 2 Kontaktar telefonsupport
- 3 Kontaktar arbetskamrater
- 4 På annat sätt, vilket _____

C3 Tycker Du att Du har tillräckliga kunskaper om IT (dator, Internet, e-post etc) för att kunna arbeta på ett tillfredsställande sätt?

Jag har helt otillräckliga kunskaper

Jag har helt tillräckliga kunskaper

- 1 2 3 4 5 6 7

D. Arbete vid bildskärm

Vad tycker Du om: (Ringa in eller kryssa för)

Mycket obekvämt

Mycket bekvämt

D1 Belysning, ljudnivå, klimat

-4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4

Kommentar:

D2 Arbetsställning, arbetsutrymme, bildskärmsplacering

-4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4

Kommentar:

D3 Tangentbordsplacering

-4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4

Kommentar:

D4 Datormusplacering

-4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4

Kommentar:

E. Effektivitet och kvalitet i arbetet

E1 Hur stämmer kraven i Ditt arbete med Dina egna kunskaper och färdigheter?

- 1 Kraven är högre än mina kunskaper och färdigheter
- 2 Kraven motsvarar mina kunskaper och färdigheter
- 3 Kraven är lägre än mina kunskaper och färdigheter

E2 Hur ofta har Du deadlines som Du upplever är svåra att hålla?

- 1 Dagligen
- 2 Ett par gånger i veckan
- 3 Ett par gånger i månaden
- 4 Mera sällan

	Nästan aldrig	Ganska sällan	Ibland	Ganska ofta	Nästan alltid
E3 Tycker Du att Du allmänt sett har en arbets-situation som gör att Du kan arbeta effektivt?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
E4 Är Du nöjd med kvaliteten på det arbete Du utför?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
E5 Får Du tillräckligt med synpunkter och reaktioner på kvaliteten på det arbete Du utför?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
E6 Kan Du själv direkt avgöra om Du utför ett bra arbete?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
E7 Är Du nöjd med den mängd arbete Du gör?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
E8 Är Du tillfreds med arbetsresultatet med hänsyn till förutsättningarna i arbetet?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
E9 Händer det att det är så hetsigt och rörigt på arbetet att Du har svårt att tänka en redig tanke?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
E10 Tycker Du att man på Din avdelning i tillräckligt hög grad diskuterar de jobb som ska göras?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
E11 Tycker Du att man på Din avdelning i tillräckligt hög grad diskuterar de jobb som har gjorts?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

E12 Hur ofta händer det att Du tycker Dig ha alltför ont om tid för att nå ett bra resultat?

- 1 Dagligen
- 2 Ett par gånger i veckan
- 3 Ett par gånger i månaden
- 4 Mera sällan

F. Utbildning

F1 Har Du för närvarande behov av utbildning inom något område?

- 1 Nej
- 2 Ja, när det gäller _____

F2 Tycker Du att möjligheterna till vidareutbildning i arbetet är tillfredsställande för Din del?

- 1 Nej, absolut inte
- 2 Nej, knappast
- 3 Ja, i stort sett
- 4 Ja, absolut
- 5 Vet ej

F3 Har Du det senaste året genomgått någon utbildning?

- 2 Ja Om ja, ange utbildningens innehåll (ex genom ungefärlig kursrubrik och omfattning):

-
- 1 Nej. Om nej, vilket eller vilka är de främsta skälen till att Du inte deltagit i utbildningar (markera högst två skäl)?

- 1 Inte haft behov av någon utbildning
- 2 Utbildningarna är för dyra
- 3 Det finns inte möjlighet att avsätta den tid som krävs
- 4 Den utbildning som jag skulle behöva finns inte
- 5 Leder till att alltför mycket arbete lastas över på arbetskamrater
- 6 Utbildningarna ges på tider som krockar med mitt privatliv
- 7 Annat: _____

I vilken utsträckning instämmer Du i följande påståenden vad gäller Ditt arbete:

	Instämmer inte alls			Instämmer helt och hållet	
F4 I mitt arbete har jag goda möjligheter att reflektera över det jag gör	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
F5 Jag håller mig "uppdaterad" inom mitt arbetsområde (tar del av information, söker/läser litteratur, tidskrifter etc)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
F6 Jag och mina kollegor har goda möjligheter att i arbetet diskutera olika arbetsuppgifter	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
F7 Jag lär mig saker i arbetet av mina kollegor	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
F8 Mina kollegor är villiga att dela med sig av sitt kunnande	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

G. Balans mellan arbete och övrigt liv

G1 Kan Du och Dina arbetskamrater byta arbetspass?

- 1 Ja
- 2 Nej
- 3 Ej aktuellt i mitt arbete

G2 Är det accepterat att Du under arbetsdagen sköter privata ärenden per telefon, t ex med läkare, hantverkare, kommunen, ringer hem?

- 1 Nej, det är det inte
- 2 Nej, men det gör jag
- 3 Ja, det är det, men jag gör det aldrig
- 4 Ja, men jag gör det sällan
- 5 Ja, jag gör det dagligen
- 6 Ja, jag gör det varje vecka

G3 Accepterar arbetskamraterna, att man går tidigare och/eller kommer för sent på grund av barnomsorgsproblem?

- 1 Nej
- 2 Ja, enstaka gång
- 3 Ja, under en kort period
- 4 Ja, också om det blir som regel
- 5 Vet ej

G4 Accepterar arbetskamraterna att man tar med barn på jobbet (en timmes tid) på grund av barnomsorgsproblem?

- 1 Nej
- 2 Nej, det går inte på grund av arbetets art
- 3 Ja, någon enstaka gång
- 4 Ja, under en begränsad period
- 5 Ja, också om det blir som regel

Om Du har hemmaboende barn under 18 år, gå vidare till nästa fråga (G5). Om Du inte har hemmaboende barn under 18 år, gå till fråga G18 på sidan 10.

G5 Händer det att Du själv går tidigare och eller kommer för sent på grund av barnomsorgsproblem?

- 1 Nej, jag har inte haft behov av det
- 2 Nej, jag tycker inte att det passar sig
- 3 Ja, någon enstaka gång
- 4 Ja, under en begränsad period
- 5 Ja, också om det blir som regel

G6 Händer det att Du själv tar med barn på jobbet på grund av barnomsorgsproblem?

- 1 Nej, jag har inte haft behov av det
- 2 Nej, jag tycker inte det passar sig
- 3 Ja, någon enstaka gång
- 4 Ja under en begränsad period
- 5 Ja, regelbundet

G7 Hur stor del av arbetsdagen är Du normalt tillgänglig för barn via telefon, meddelanden och liknande?

- 1 Hela arbetsdagen
- 2 Större delen av arbetsdagen
- 3 En mindre del av arbetsdagen
- 4 Bara i nödfall
- 5 Barnet kan inte alls nå mig under arbetsdagen

G8 Hur ofta har Du normalt kontakt med Dina barn när Du är på jobbet?

- 1 Flera gånger om dagen
- 2 En gång om dagen
- 3 Flera gånger i veckan
- 4 Sällan
- 5 Bara vid speciella tillfällen
- 6 Aldrig
- 7 Det är inte aktuellt, har bara små barn

Har Du eller Din eventuella make/maka/sambo behövt säga nej till något av följande (under de senaste 5 åren) av hänsyn till familjen?

	Du själv	Både Du och Din partner	Din partner	Ingen av er
G9 Övertidsarbete	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
G10 Tjänsteresor	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
G11 Vidareutbildning	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
G12 Nya arbetsuppgifter	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

Har Du eller Din partner gjort någon av följande förändringar för att bättre passa ihop familj och arbetsliv, medan barnet/barnen är/var under 10 år?

	Du själv	Både Du och Din partner	Din partner	Ingen av er
G13 Ändrat arbetstidens förläggning	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
G14 Förkortat arbetstiden	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
G15 Bytt arbete	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
G16 Valt att stanna hemma (utöver föräldraledighet)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
G17 Valt att vara arbetslös	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

G18 Är Du för närvarande nöjd med Din livssituation när det gäller balansen mellan arbete och övrigt liv?

Nej, absolut inte					Ja, absolut
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	

Hur ofta händer det att ...

	Mycket sällan eller aldrig	Ganska sällan	Ibland	Ganska ofta	Mycket ofta eller alltid
G19 ... Ditt arbete eller karriär hindrar Dig från att tillbringa den tid som Du skulle önska med familj och vänner?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
G20 ... Ditt privata liv begränsar Dina möjligheter att t.ex. hinna till arbetet i tid, att sköta jobbet eller att arbeta övertid?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐
G21 ... Ditt privata liv hindrar Dig från att satsa den tid Du skulle vilja på jobb och karriär?	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

H. Sömn, avkoppling och återhämtning

	Varje dag	Ett par dar per vecka	En dag per vecka	Ett par dar per månad aldrig	Mycket sällan eller
H1 Känner Du dig utvilad och återhämtad när Du börjar arbetet på morgonen?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
H2 Känner Du dig mycket trött under arbetsdagen?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
H3 Känner Du dig fylld av energi under arbetsdagen?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
H4 Händer det att Du, när Du kommer hem ifrån arbetet är uttröttad i kroppen?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
H5 Händer det att Du inte kan koppla av tankarna från arbetet när Du är ledig?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
H6 Känner Du dig psykiskt trött efter arbetsdagen?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
H7 Har Du under de senaste tre månaderna haft svårt att sova därför att tankar på jobbet hållit dig vaken?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐

Känner Du dig utvilad och återhämtad när Du börjar arbeta igen efter en

	Oftast	Ganska ofta	Ibland	Sällan	Aldrig
H8 ... helgledighet?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
H9 ... medellång ledighet (långhelger, kortsemester etc)	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
H10 ... flerveckolång ledighet/semester?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐

H11 Händer det att Du känner olust när Du går till arbetet?

- 1 Aldrig
- 2 En eller ett par dagar per månad
- 3 En dag per vecka
- 4 Ett par dagar per vecka
- 5 Varje dag

H12 Hur ofta har Du känt dig utsövd när Du vaknat under den senaste veckan?

- 1 Ingen morgon
- 2 Ett par morgnar
- 3 De flesta morgnar
- 4 Alla morgnar

H13 Hur brukar Du vanligen sova?

- 1 Mycket dåligt
- 2 Ganska dåligt
- 3 Varierar
- 4 Ganska bra
- 5 Mycket bra

H14 Hur många timmar sover Du vanligen per natt? _____ timmar

H15 Ägnar Du Dig på Din fritid regelbundet (dvs minst en gång per vecka) åt motion av något slag? Som motion räknas idrott, konditionsträning, gymnastik, dans, promenader, cykling mm under minst 30 minuter per tillfälle.

- 1 Nej
- 2 Ja Om ja, ange åt vad _____

H16 Har Du tid över, då Du varken är bunden av familjeplikter eller arbetsplikter? (Väg in ett genomsnitt av såväl en arbetsdag som en ledig dag)

- 1 Nej
- 2 Ja. Om ja, ange hur många timmar per vecka: _____ tim/v

I. Hälsa, besvär och symtom

I1 Hur bedömer Du Ditt hälsotillstånd för närvarande? Är det ...

Mycket Bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

I2 Hur skulle Du bedöma Din allmänhälsa nu jämfört med för ett år sedan?

Mycket bättre nu än för ett år sedan	Något bättre nu än för ett år sedan	Ungefär likadant nu som för ett år sedan	Något sämre nu än för ett år sedan	Mycket sämre nu än för ett år sedan
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

I3 Jag verkar ha lite lättare att bli sjuk än andra människor

Stämmer Precis	Stämmer ganska bra	Stämmer inte särskilt bra	Stämmer inte alls	Vet ej
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

Hur ofta har Du under de senaste tre månaderna haft ont i ...

	Varje dag	Ett par da'r per vecka	En dag per vecka	Ett par da'r per månad	Mycket sällan eller aldrig
I4 ... övre delen av ryggen eller nacken?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
I5 ... nedre delen av ryggen?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
I6 ... axlar eller armar?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
I7 ... handleder eller händer	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
I8 ... höfter, ben, knän eller fötter?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
I9 ... haft halsbränna, sura uppstötningar, sveda i maggropen eller orolig mage?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
I10 ... varit trött och håglös?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
I11 ... haft huvudvärk?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐
I12 ... haft kliande eller på annat sätt irriterade ögon?	5 ☐	4 ☐	3 ☐	2 ☐	1 ☐

Hur brukar Du känna dig under arbetet? Svare genom att ringa in siffran under det svarsalternativ som bäst motsvarar hur Du känner dig. Fyll i snabbt utan att tänka efter alltför mycket.

		Inte Alls	Knappast alls	Något	Ganska	Mycket	Mycket, mycket
J1	Avslappad	0	1	2	3	4	5
J2	Aktiv	0	1	2	3	4	5
J3	Spänd	0	1	2	3	4	5
J4	Slapp	0	1	2	3	4	5
J5	Stressad	0	1	2	3	4	5
J6	Energisk	0	1	2	3	4	5
J7	Ineffektiv	0	1	2	3	4	5
J8	Avspänd	0	1	2	3	4	5
J9	Skärpt	0	1	2	3	4	5
J10	Pressad	0	1	2	3	4	5
J11	Passiv	0	1	2	3	4	5
J12	Lugn	0	1	2	3	4	5

Hur brukar Du känna dig efter en arbetsvecka? Svara snabbt genom att ringa in den siffra som bäst motsvarar hur Du brukar känna dig.

		Inte alls						I mycket hög grad
K1	Oengagerad	0	1	2	3	4	5	6
K2	Sliten	0	1	2	3	4	5	6
K3	Spända muskler	0	1	2	3	4	5	6
K4	Ögonen faller ihop	0	1	2	3	4	5	6
K5	Domnande känsla	0	1	2	3	4	5	6
K6	Slut	0	1	2	3	4	5	6
K7	Dåsig	0	1	2	3	4	5	6
K8	Passiv	0	1	2	3	4	5	6
K9	Stela leder	0	1	2	3	4	5	6
K10	Likgiltig	0	1	2	3	4	5	6
K11	Gäspar	0	1	2	3	4	5	6
K12	Uttömd	0	1	2	3	4	5	6
K13	Sömnig	0	1	2	3	4	5	6
K14	Utarbetad	0	1	2	3	4	5	6
K15	Värker	0	1	2	3	4	5	6
K16	Ointresserad	0	1	2	3	4	5	6

Figurer

Figur 14. Tidspress och hälsa.

Figur 15. Tidspress och hälsa. Skillnad mellan kvinnor och män.

Figur 17. Andel hög/låg tidspressgrupp med (o)hälsa. Tidning A.

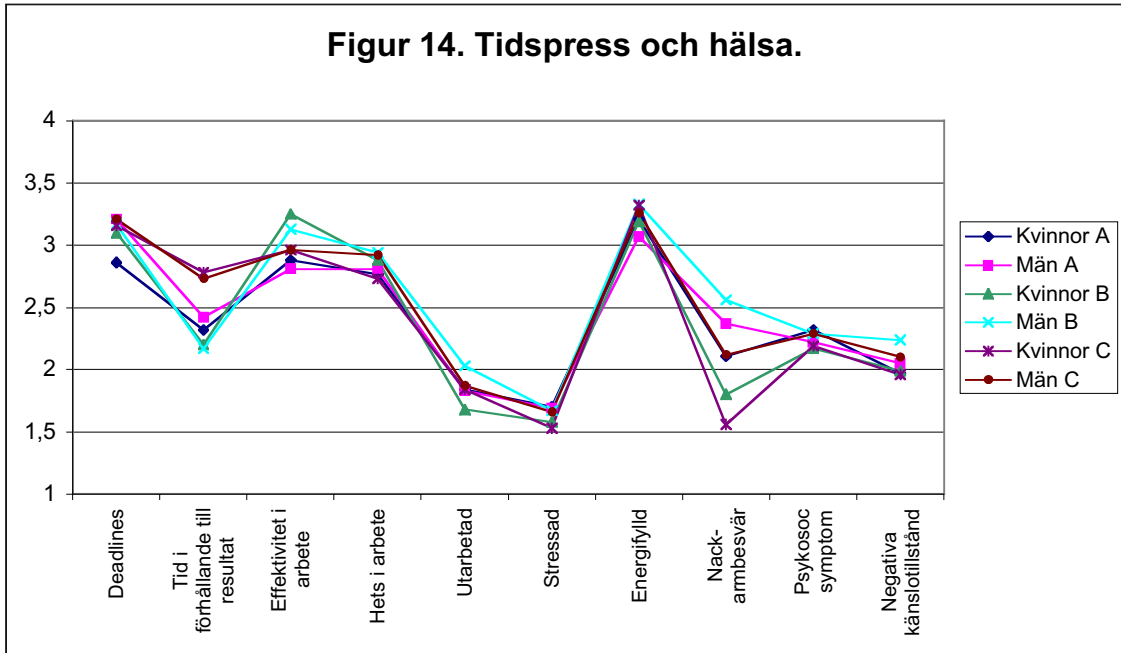
Figur 18. Andel hög/låg tidspressgrupp med (o)hälsa. Tidning B.

Figur 19. Andel hög/låg tidspressgrupp med (o)hälsa. Tidning C.

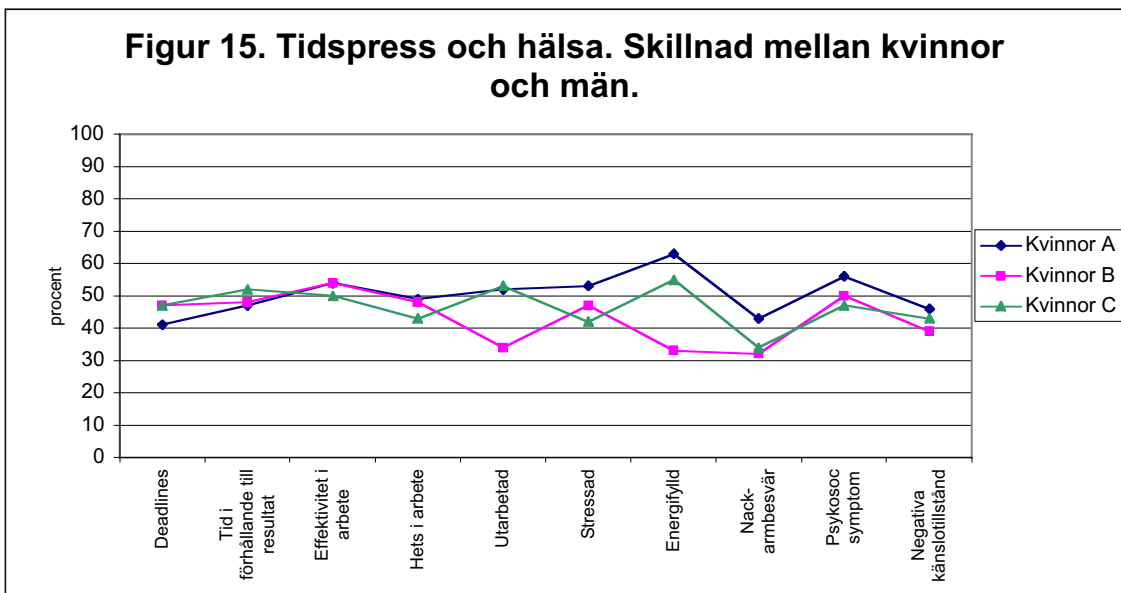
Figur 22. Hög tidspress, modifierare med negativ riktning och (o)hälsa.
Tidning A.

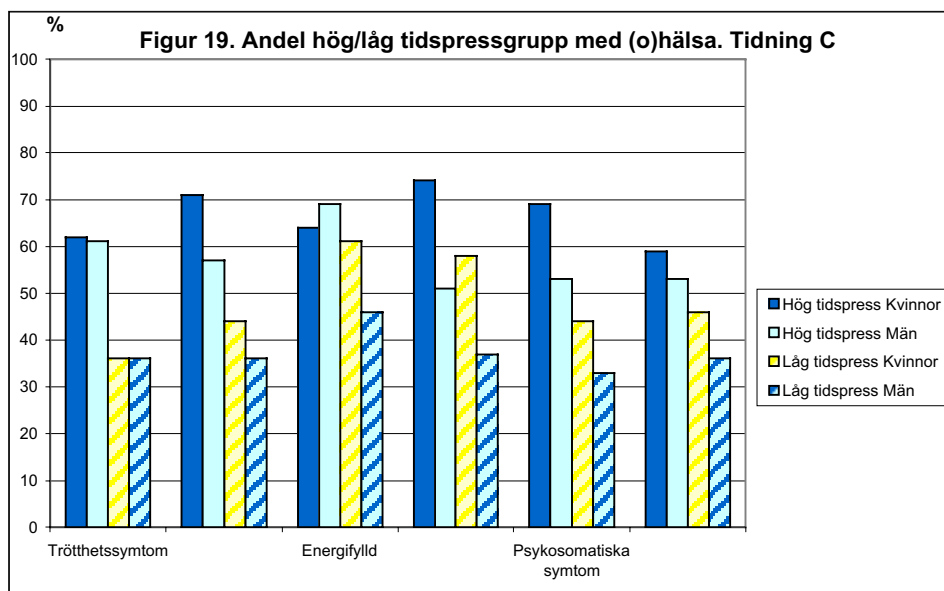
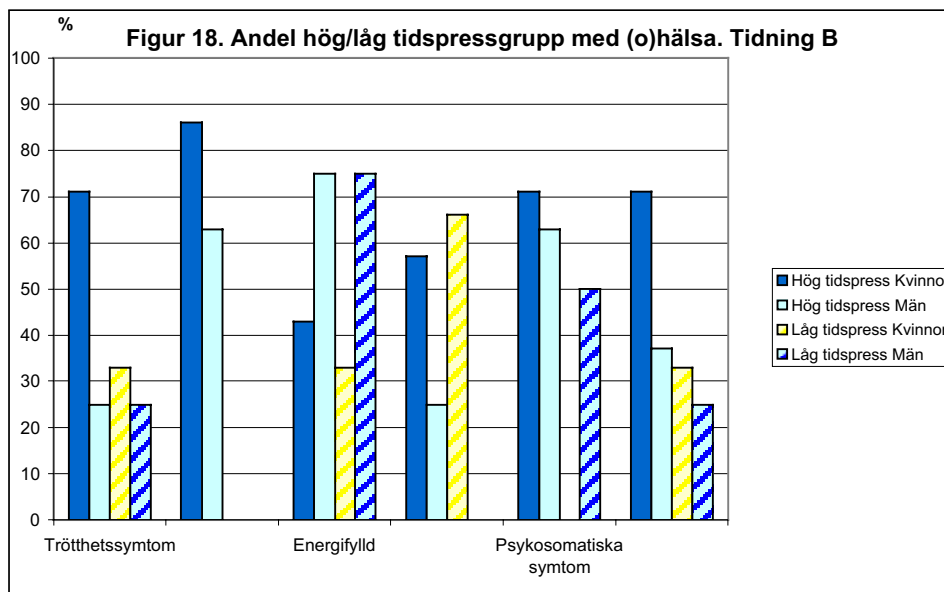
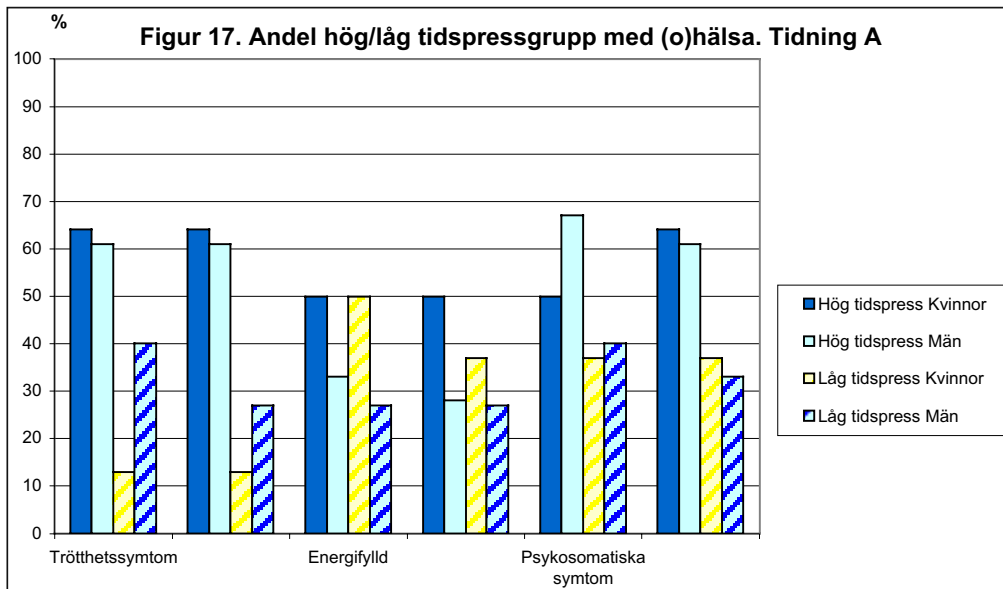
Figur 23. Hög tidspress, modifierare med positiv riktning och (o)hälsa.
Tidning A.

Figur 14. Tidspress och hälsa.

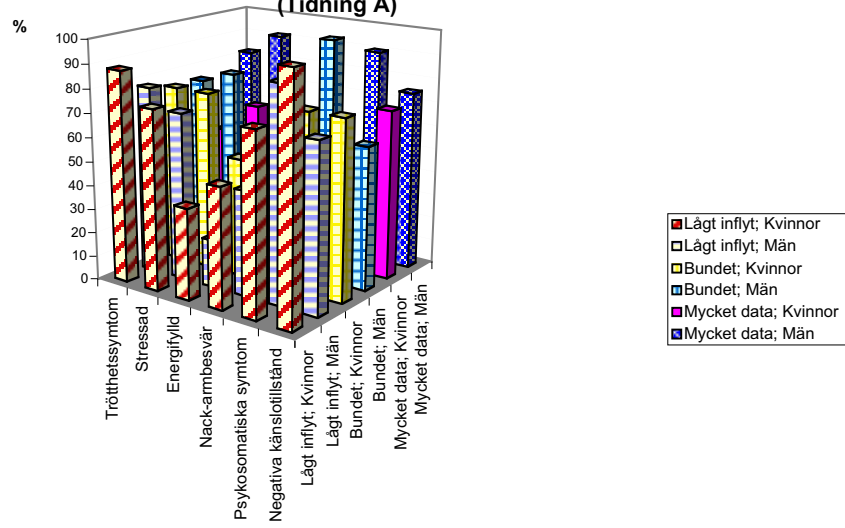

Figur 15. Tidspress och hälsa. Skillnad mellan kvinnor och män.

Figur 22. Hög tidspress, modifierare med negativ riktning och (o)hälsa (Tidning A)

Figur 23. Hög tidspress, modifierare med positiv riktning och (o)hälsa (Tidning A)

